Eski İstanbul Konakları

Ahmet Semih Mümtaz

Kurtuba Kitap

ESKİ İSTANBUL KONAKLARI

Ahmet Semih Mümtaz

Hazırlayan:

İsmail Dervişoğlu

KURTUBA KİTAP

Kurtuba Kitap: 24

Hatıra: 4

(Adil İnşaat Basım Yayın kuruluşudur.)
Adil İnşaat Basım Yayın Dağıtım Kırtasiye San. Tic. Ltd. Şti.
Sahhaflar Çarşısı No: 24-26 • 34450 - Bayezid / İstanbul
Telefon: 0212 528 19 78 • Faks: 0212 512 91 20 • kurtuba@kurtubakitap.com
Genel Yayın Yönetmeni

Ahmet Sarmusak

Editör

Ersan Güngör

Kapak Tasarım

Sercan Arslan

İç Tasarım

İrfan Güngörür

Ahmet Semih Mümtaz’ın Hayatı ve Hatıralarına Dair

Yazılarında “Semih Mümtaz S.” imzasını kullanan Ahmet Semih Mümtaz, on dokuzuncu yüzyılda Osmanlı bürokrasisinde önemli görevlerde bulunmuş devlet adamları yetiştiren ve “Mümtazefendiler”[1] olarak tanınan Eğin kökenli bir ailenin mensubu olarak 1879 yılında İstanbul Nişantaşı’nda doğdu.[2] Babası, Takvim-i Vekayi Nâzırlığı, Beyrut, Bursa valilikleri, İstanbul şehreminliği görevlerinin yanı sıra Damad Ferid’in sadrazamlığı döneminde kısa bir süre Dâhiliye Nâzırlığı da yapmış olan Reşid Mümtaz Paşa (1856-1924); annesi Çerkez asıllı Şadıfeza Hanım’dır. Büyükbabası, Sultan Abdülaziz döneminde Evkaf, Adliye ve Maliye Nâzırlıklarında bulunmuş Eğinli Hacı Mustafa oğlu Ebubekir Mümtaz Efendi’dir (Öl. 1870).

İlköğrenimini Nişantaşı’nda mahalle mektebinde tamamladı. Şehzadebaşı’ndaki Numune-Terakki Mektebini bitirdikten sonra Mülkiye İdadisi’nde okudu. Özel hocalardan ders aldı; bir yandan da devlet işlerinde tecrübe sahibi olmak için babasının yanında çalıştı. Genç yaşta Babıâli Divan-ı Hümayun Mühimme Kalemi kâtipliğiyle memuriyete başladı. 1898 yılında babasının Beyrut valiliği görevi sırasında, bu vilayetin Mektubî kaleminde bulundu. 1899-1905 yılları arasında Âmedî-i Divan-ı Hümayun Hülefalığı’nda çalışan Ahmet Semih Mümtaz 1908 yılında memuriyet hayatına veda etmeden önce, kısa bir süre de Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi azalığı yaptı.

Sultan II. Abdülhamid’in itimat ettiği adamlarından olan kayınpederi İzzet Holo Paşa’nın 1908 Meşrutiyeti sonrasında, İttihatçıların tehditlerinden çekinip Fransa’ya kaçmasıyla Ahmet Semih Mümtaz da eşi ve çocuklarıyla Nice’e yerleşti. Birinci Dünya Savaşı sırasında bulunduğu Cenevre’deki yükseköğrenim yılları hariç (1914-1918), zaman zaman Türkiye’ye gelmiş olmakla beraber, 1937 yılına kadar Fransa’nın Paris ve Nice şehirlerinde ikamet etmiştir. Bu yıllarda hangi işle meşgul olduğunu bilemiyoruz. Yalnız Avrupa yıllarına ait hatıralarından bohem bir yaşantı içinde olduğu izlenimi edinmekteyiz.

Fransa’da ikameti sırasında 1909 yılından itibaren *Sabah, Peyamısabah, İkdam* gazetelerindeki yazılarıyla basın hayatına atılan Ahmet Semih Mümtaz, 1912 ile 1937 yılları arasında *Tanin* gazetesinde Avrupa mektuplarını yazdı. Bu dönemdeki yazılarında bazen kendi adını, bazen de oğlunun ismi olan “Nureddin Mümtaz” müstearını kullandı. 1937 yılından

itibaren *Hürses, Cumhuriyet, Akşam, Yeni Sabah, Yeni Halk, Birlik, Son Saat, En Son Havadis, Resimli Tarih Mecmuası, Türk Tütünü, İnkılapçı Gençlik, Edebiyat Âlemi* gibi gazete ve dergilerde "Evvel Zaman İçinde", Refik Halit Karay'ın çıkardığı *Aydede* mecmuasında "Aklımda Kalanlar" üst başlıklarıyla hatırat türünden yazılar kaleme aldı. 1941 yılında *Her Kalem* adlı cep gazetesini çıkardı.[3]

Şairlik yönü de bulunan Ahmet Semih Mümtaz'ın bazı şiirleri babası Reşid Mümtaz Paşa'nın mühürdarlığı görevinde de bulunmuş Lemi Atlı tarafından bestelenmiştir.

1906 yılında İzzet Holo Paşa'nın kızı Seniye Abed hanımla evlenen Ahmet Semih Mümtaz'ın bu evlilikten Nureddin, Zeynep ve Vicdan adlarında üç çocuğu olmuştur.

Gazeteciler Cemiyeti'ndeki dosyasında yabancı dil olarak "Arapça, Farsça, Fransızca ve biraz da İngilizce bilmektedir" kaydı vardır. İstanbul Belediyesi Meclisi azalığı, vefatından evvelki son resmî göreviydi.

Ölümü son olarak çalıştığı *Son Saat* gazetesinde şu ilanla duyurulur: "Gazetemizin yazı ailesinden ve merhum Reşid Mümtaz Paşa'nın oğlu, Seniye Abed'in eşi, Nuri Mümtaz, Zeynep Aslan, Vicdan Bursbey'in babaları, Ulviye Seyfeddin, Salih Mümtaz'ın ağabeyleri, belediye meclis azası Semih Mümtaz Beyefendi kısa bir hastalıktan sonra Allah'ın rahmetine kavuşmuştur. Cenazesi 28 Nisan 1956 cumartesi günü öğle namazından sonra Teşvikiye Camii'nden kaldırılarak, Feriköy aile kabristanına defnedilecektir. Kıymetli arkadaşımıza Allah'tan mağfiret, kederli ailesine başsağlığı dileriz."[4]

Ahmet Semih Mümtaz'ın uzun yurtdışı ikametinden dönüş tarihi olan 1937'den sonra gazetelerde yazdığı hatıralardan derlemiş olduğu iki kitabı yayınlanmıştır. Konuları itibariyle oldukça dağınık derlemeler olduğu göze çarpan bu eserler şunlardır:

1. *Hatıralar*, Türkiye Yayınevi, Canlı Tarihler Dizisi, İstanbul, 1944.
2. *Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler,* Hilmi Kitabevi, İstanbul, 1948.
3. *Sultan II. Abdülhamid ve Zamanı*, Kapı Yayınları, Hazırlayan: İsmail Dervişoğlu, İstanbul 2008.
4. *Evvel Zaman İçinde İstanbul Ramazanları*, Kurtuba Kitap, Hazırlayan: İsmail Dervişoğlu, İstanbul, 2009.

Semih Mümtaz'ın gazetelerde ve dergilere kalmış bizim tespit edebildiğimiz binden fazla yazısı mevcuttur. Yakın tarihi aydınlatıcı birçok bilgi ve hatırayı içeren bu yazılarda müellif, Sultan II. Abdülhamid dönemi

sosyal ve siyasi olaylarını; devlet adamlarını; döneminin İstanbul ve taşra yaşantısını; eski İstanbul'un ve Boğaziçi'nin unutulan taraflarını, mekânlarını; Paris ve Nice'de yaşadığı yılları; Cenevre'deki talebelik hatıralarını, oradaki Türk öğrencileri ve kurdukları cemiyetleri; Cumhuriyet sonrası İstanbul'un dertlerini dile getirir. Bir kısım yazıları ise musiki ve tiyatro eleştirisi niteliğindedir.

Elinizdeki kitap Ahmet Semih Mümtaz'ın eski İstanbul'un konak yaşantısına ait hatıra ve izlenimlerine ait yazılarının derlenmesinden oluşmuştur. Bugün artık tarihe karışıp hayal olmuş eski konaklardaki üç kuşağı bir arada tutan gelenekler, harem ve selamlık anlayışı; kadın ve çocukların dünyası; eski İstanbul'daki ünlü paşa konakları; buralarda yaşayan rical-i devletin, şakaları, değişik alışkanlıkları gibi hususi hayatlarıyla ilgili bilinmeyen tarafları; eski Boğaziçi'ni süsleyen şimdi bir kısmı yıkılıp gitmiş yalılar; Çamlıca ve Kadıköy taraflarındaki köşkler, akıcı ve hoş bir anlatımla okuyucuya sunulur.

Ahmet Semih Mümtaz değişik zamanlarda yazdığı hatıralarında bazı konuları hemen hemen aynı ifadelerle tekrar yazmıştır. Biz kitabı yayına hazırlarken yazarın tekrar yazılarından en genişini kitaba almayı tercih ettik. Birkaç yazının da tekrar ifadeler olmasına rağmen içerdiği bilgiler itibariyle kitaba alındığını belirtelim. Yazarın diline müdahale etmedik. Günümüz genç okuyucuları tarafından anlaşılması zor kelimelerin karşılığını sayfa altlarında gösterdik.

Son olarak metnin kitaplaşmasındaki katkılarından dolayı Ahmet Semih Mümtaz'ın torunlarından, büyükbabasıyla aynı adı taşıyan Sayın Ahmet Semih Mümtaz'a ve Melekşah Aslan Hanımefendi'ye teşekkürlerimi arz ediyorum.

İsmail Dervişoğlu

Bulgurlu, 2009

Eski Evlere Dair

Haremde ve selamlıkta; evvel zamanın evlerinin birçoğunda; her türlü monotonluk, yani yeknesaklık katiyen yoktu. Bir gün öteki güne benzemezdi. Hadem ü haşem,[5] sayılmış günlere ayrılarak vazifelendirilmişlerdi. Hanımlarla beylerin, beyefendilerin, paşaların, hatta sultanlarla şehzadelerin kendilerini mukayyet kılan meşgaleleri vardı. Hademenin de mutlaka gününde yapacağı iş vardı. Denilebilir ki taksim-i âmâl[6] mükemmeldi.

Benim tanıdığım, gidip geldiğim konaklarda çocukluğumdan beri hep şöyle şeyler görürdüm: Hanımefendi, Tanrı'nın sabahı kalkar; erkeğini selamlığa çıkardıktan sonra dosdoğru en alt kata iner; kileri, yemek odasını, kahve ocağını, kızların yatak odasını dolaşır; o gün neyin günü ise o işlere bakanları kontrol eder; lazım gelen emirleri verir; misafir yatak odalarına, salonlara girer çıkar; günlük odasına çekilir; ne yapacaksa yapardı. Yani oya mı işleyecek; gergefle mi meşgul olacak; yoksa okuyacak mı, yazacak mı, odasında yapardı. Veyahut gece misafirleri varsa onlarla, onlara ikram ü izazla[7] meşgul olurdu. Ev hanımlığının şartı buydu. Evlerinde meşgul ve tertipli olmayan hanımların ise su-i şöhretleri[8] vardı. Bu gibileri kimse sevmezdi ve çekiştirirlerdi.

Harem Meşgalesi

Evvela mükemmel bir kilere sahip olmakla başlardı. Bundan evvel de iyi bir kilerciye sahip olmak icap ederdi. Yemek, içmek işinin temiz ve emniyetli ellere verilmesindeki faydaya itimat vardı. Bundan sonra diğer ev işlerine ehemmiyet verilirdi. Çamaşırla ütünün; okutulacak küçük kızların; bir saz öğrenecek hanımın veya halayığın ve mesela isterse eğer, harem ağasının; konakta büyük temizliğin, yani sabunlarla sofaların, merdivenlerin, taşlıkların fırçalanmasının, silinmesinin; davetli ve leylî veya neharî[9] misafirler için hazırlıkların şaşırmayan günleri vardı. Bunlarla beraber bazı ev meşgaleleri daha vardı. Evdeki veyahut mahallelerdeki hamamlara gidip yıkanmak ve bu güzel işi mutlaka en aşağı on günde bir yapabilmek. "Nezafet[10] imandandır" derlerdi. Nazif ve nezafetli olmayanlardan pek hoşlanmazlardı.

Çalışmaların birisi de haremde turşular, reçellerle şuruplar kaynatmak, kavurmaları büyük kavanozlara yerleştirmek gibi faaliyetlere inhisar ederdi. (Az kalsın tekel ederdi diyecektim!).

Kış gecelerinde güğümler içinde, suda kestane ve mısır buğdayı pişirmek bile bu teşrifatın bir parçasıydı. Bu işi eski kalfaların, bazılarının odalarında yaparlar; tabak tabak efendilerine ve misafirlerinde dağıtırlardı.

İşte muhterem karilerim,[11] eski evlerin harem daireleri böyle işler görürler ve yaptıklarıyla mağrur olurlardı. Bir de bacıların yaprak dolması hazırlamaları vardı. Yaprakları, ayrı ayrı ayırmak, makasla keserek düzeltmek gibi. Bu da ayrıca bir âlemdi.

Selamlık Tarafı

Konaklarda selamlık daireleri derecelerine göre hizmetlere ayrılan ağalara, uşaklara teslim olunarak bunlara başağa ve hepsine kâhya efendi nezaret ederdi. Bu böyle olduğu gibi, küçük konaklar ve orta halli evlerde dahi eğer bir uşak ve bir ayvaz varsa, selamlığın bütün işlerini görürlerdi. Aşçılar mutlaka erkekti. Haremde yapılan yemekler fevkalade faslından ma’dud[12] ve muhteremdiler. Halayıkları, uşakları var olmayan hanelerde de bu hizmetleri evin hanımı yapardı ve zevcinden eve yalnız erzak getirmesini isterdi. Pazarlardan sebzeleri, etleri efendileri alır getirirlerdi ve her ay kilerlerini doldurarak, kolayca halli dava ederlerdi. Bunların hepsi demekti ki evvel zaman içinde bir aile meşgalesi vardı ve bu herkesi evine

sımsıkı bağlardı. Amma istisnası yok muydu? Elbette vardı. Fakat bunlar o bağların aralarından birer kaçamak mahiyetinde kalırlardı. Ekseriyetle işin ucu kaçırılmazdı.

Akşam, 7 Nisan 1949

Ev Aşkına Dair

Çocukluğumuzda Boğaziçi bize, beni unuttular, diye küskün bir çehre göstermezdi. Sebep? Kendilerini unutmazdık zira. Kışta kıyamette de olsa, ayda bir defa olsun oradaki evlerimize gider, hatta gece misafirlikleri yapardık. Fakat bu gidiş ev halkıyla birlikte bir gidiş değildi; muhtasardı.[13] Mesela evin hanımı veya kızı yahut gelini, kâhya kadını veya bacısı bir iki kalfayı ve halayığı beraber alır, bu misafirliği yaparlardı. Maksat? Evi temizletmek, havalandırmak, hava açıksa güneşlendirmek ve rutubetini ısıtmakla kapalı yerleri küflendirmemekti.

Bu mihnetin[14] bir de meserret[15] tarafı vardı. O da aile ocağını temizlemek vesilesinin husule getirdiği bir değişiklikti. Güzel tarafı da görülürdü. Ev kadınlığının edasıyla gururluydu. Evet bunlar böyle olurdu; eski kadınlar ekseriyetle her şeyden evvel yuvalarının nezafet ve nezahetiyle iftihar ve iğtirar ederlerdi.[16] Sokak onlara âdeta angarya gibimsi bir şey gelirdi. “Sokak kadını” tabiri evvel zaman içinde pek hoşa gelecek vasıflar âdâtına[17] girmemişti; “sürtük” gibi bir şey demek olurdu. Sonra da zahmeti vardı. Feracelenmek; çarşaflanmak; giyinmek, kuşanmak; giydirmek, kuşatmak gibi... Masraflı idi de o zamanda hesabını bilenlere göre. Kalabalıkları olmayan adamlarda da böyle şeylere merak vardı. Ekserisi ufak tefek de olsa iki haneye sahip oldukları için yaz ise kışlık, kış mevsiminde yazlık evlerine gider, onu temizlerlerdi. Hülasa ev aşkı başta gelirdi. Herkes evini severdi.

Ne Yaparlardı?

Kadınlar ev hanımlıklarının zevkini tadarlardı. Evdekiler hisselerine düşen hizmetleri hüsnü ifa ederek[18] müsterih kalırlardı. Bunlardan sonra eğlenirlerdi. Saz veya şarkı meşk ederler; gergef veya kasnak veya mineler kadar güzel oyalar işlerler; entari veya çamaşır dikerler; tatlılar, reçeller kaynatırlardı. Selamlıkta aşçıbaşı olmasına rağmen gayet nefis ev yemekleri pişirirlerdi.

Günleri ayrılmıştı: Çamaşır yıkarlardı; evi baştan aşağıya kadar siler süpürürlerdi. Boş zamanlarda iskambil, peçiç gibi oyunlar oynarlar; eğlenirlerdi. Evde çocuk varsa onlarla meşgul olurlardı. Çalışmalarına, yatmalarına, kalkmalarına nezaret ve dikkat ederlerdi. Selamlıkta emektar ağalarla ayvazlar da uşaklara nezaret ederler, onları da işe alıştırırlardı; terbiye ederlerdi. Hareme, nispeten ahbabı, misafiri fazla olan selamlıkta da bir de misafir sofrası meşgalesi vardı. Tanıdıkların yemeğe gelmeleri davete

muhtaç olmadığı için her zaman hazırlıklı bulunmak, zamanın icabındandı. Bazı vakitlerde harem yemeğinin de selamlığa verildiğini bendeniz bilirim. Yaz mevsimlerinde ve sayfiyelerde böylesi çok kere vaki olurdu. Zira apansız misafirler gelirdi.

Şöyle bir sual varit olabilir: Yalnız kapalı ev hayatı ve muttarit bir minval üzere imrar-ı hayat[19] monoton değil miydi? İtimat buyurunuz, hayır değildi. Zira günler münkasımdı[20] ve biri diğerine benzemezdi. Büyüğünde, küçüğünde; demek istiyorum ki saraylarda, konaklarda; tenha ve asude evlerde, yalnız yalnızlık yoktu. Arz ettiğim gibi gelen giden vardı. Hatta gece misafirleri vardı. Gece misafirleri mutat idi; muntazır idi.[21] Bu da monotoniyi dâfi[22] bir işti ve tabiatıyla dedikodu avunmaları da epeyi vakit geçirirdi. Zaten insan melek-rû[23] olsa bile melek-siret[24] olmadığı için herhangi halde olursa olsun yekdiğerine karşı haset veya biraz ehveni olan gıpta ile müterafık[25] bir zaafa müpteladır. Kıskançlık, çekememezlik, kendini beğenmeklik, her mânâda tefevvuk[26] iddiası; hele saraylarda gözdeliği gözlemek hırsı ve heyecanı, ev aşkının gerçi ezalı ve belki ifrata düşülürse cezalı edasıydı. Fakat mademki bu beşerî bir iptilâdır... Böyle diyebiliriz... Bir nevi distraksiyon, binaenaleyh monoton değil idi.

Aşk Kuvveti

Ev aşkı eski zamanlarda o kadar kuvvetli idi ki, saraylarda senelerce oturmuş, büyütülmüş, terfih edilmiş[27] ve ev bark sahibi edilmiş bir evin evladı gibi hüsnü muamele görmüşler bile efendi hanelerine misafireten gelip birkaç gece kaldıktan sonra mutlaka kendi evlerine, yuvalarına dönmeyi şiddetle arzu ederler, âdeta evciklerinin hasretini çekerlerdi.

Yukarıda da arz ettim ya, sokak eski adamların nazarında bir nevi sürtüklük güzergâhı idi. İnsan bugünkü düşüncenin sirayetiyle, “Hey gidi eski ve eski kafalar hey...” diyeceği geliyor.

Akşam, 6 Nisan 1950

Eski Ev Hayatları

I

Bizim çocukluğumuzda oturduğumuz, gördüğümüz, misafirliklerinde bulunduğumuz evlerde evvela zaman taksim edilmişti; kronometre gibi işlerdi. Kalkmak, yatmak, kahvaltı etmek, yemek yemek vakitleri muayyendi.[28] Efendiler istesin, bu böyle olurdu. Sabah oldu vaktinde kahvaltı tepsisi odaya getirilir; masanın üzerine bırakılır; perdeler açılır; cam biraz açılır kapanır; yorgan biraz kaldırılarak yatak ve yatan havalandırılırdı. Akşamları da vakit geldi mi yatakların örtüleri kaldırılır; camlar, perdeler kapatılır; sürahilerin suyu değiştirilir; kış ise sobaların kapıları kapanır; mangal varsa üstleri kapatılırdı. Çocuklara yatma vakti hatırlatılır; efendiler için de nöbetle bir veya iki kişi ayakta, yani hizmette bırakılarak, üst tarafı odalarına çekilirlerdi. Hele yemek zamanı kıl kadar inhiraf etmezdi.[29] Çıngırak yahut ziller çalınırdı. Herkes beş dakika sonra sofrada bulunurdu. Gelmeyenler beklemezlerdi. Kahvelerde sofrada içilirdi. Saraylarda ve konaklarda bunlar böyle cereyan ederdi. Evlerde dahi bu zaman taksiminin hissesi vardı. Fevkalade günler, geceler tabiî olarak herkes ayaklanırsa da yemek, içmek ve çocuklar için yatmak zamanı değişmezdi denilebilir. Esasen çocuklarla büyüklerin hemdem olmaları[30] pek vâki olmaz; buna müsait çehre bulunmazdı. Sebep olarak da çocukları asabı ve sıhhati bozulur derlerdi. Terbiyeleri de bozulur zannında idiler. Belki bunu aralarında ileri geri konuşmalarına imkân bulmak için söylerler idiyse de ısrarları çocuğun sıhhati üzerinde idi. Hem tertipsiz, hem terbiyesiz yetiştirmekten korkarlardı. Gerçi bu hususlarda ifratla tefrite düşenler yok değildi. Fakat istisnalar bu usul ve teamülü[31] bozmamakta idi.

Okumak Merakı

Okumak zevki ve gururu haremde de vardı. Hanımefendiler, evdeki yaşlı kadınlar, hatta bacılar *Kur'an-ı Kerim* okurlardı; *Delâil*'i[32] okurlardı ve okuttukları kızlara namazın erkânını ve surelerini öğretir; ezberletirler; masal gibi yazılmış kitapları okurlardı. Ve sıra ile nöbetle okurlardı; ötekiler de dinlerlerdi. Sonra da aralarında bir münakaşa çıkarırlar; nasıl anladıklarını anlatmaya çalışırlardı. Hele kocakarı masallarını öğrenmek ve anlatmak merakı müsabaka halinde idi. güzel masal söyleme bir hünerdi ve aferin alırdı. Çocuklar uyutulduktan sonra daha serbest hareket olunurdu. Bazı romanlar da okunurdu. İhtiyaçların müsaadelerine mevkufen gençler

de dile getirilirdi. Hülasa okunan kitap, dinlenen hikâye üzerinde mübahaseler yapılırdı. Bazı defa da bir kitap, bir kıza verilir; bir iki gün de vakit verilirdi. “Sen şunu oku, sonra da tane tane bize anlatırsın” teklifi serdedilirdi. Kâmran isimli bir kalfamızın bu işte mahareti şöhret-şiar olmuştu.[33] Gece yatısına misafir gelir; Kâmran’ı dinlerlerdi. Başka evlerde de bu gûna[34] söhret-şiar vardı.

Selamlıkta Dahi

Bazı saraylar, konaklar ve haneler mektebe benzerdi. Birçoğunda mükemmel kütüphaneler vardı. Adliye Nâzırı İsmetpaşazade Rıza, Sadrazam Ahmed Vefik, Sadrazam Edhem Paşaların emsalinin ve Hazine-i Hassa-i Şahane[35] müsteşarı Halis Efendi’nin, Meclis-i Maarif Reisi sudûr-ı i’zamdan[36] Haydar Molla’nın ve Vükela-yı Saltanat-ı Seniye’den[37] Hasan Fehmi Paşa’nın ve Çavdarlı Esad Molla Beyefendi’nin kütüphaneleri gibi. Birtakım da devrin tabir-i mahsusuyla[38] “ayaklı kütüphaneler” vardı. Bunlar her şeyi okuyan ve anlayan ve anlatan münevverlerdi. Her yerde hüsnü kabul ve hürmet görürlerdi. Affedersiniz unuttum amcam Ali Rıza Mümtaz Paşa’nın da birçok kitabı ve hüsn-i beyanı[39] vardı. Reşid Akif Paşa konağı da bir âlemdi. Âlimlerle dolardı. Saatlerce hem hararetlice

mübahaseler[40] olurdu. Hele Babanzâde Mustafa Zihni Paşa'nın bulunduğu meclisler, fevkalade alakayı cazipti. Bu meclislerde bazı kere de bir eser okunurdu. Bu eser üzerinde müzakereler, mübahaseler yapılırdı. Benim gördüklerimde riyaset[41] mevkiini daima yukarıda ismi geçen Molla Esad Bey işgal ederdi. Çocukluk, gençlik bu ya, biz de onlardan bunları gördükçe okumak merakına düşer ve aklımızca aramızda konuşur; mübahaseler yapardık. Bu merakımızı bilenler bize "çömez" derlerdi. Çömez yukarı, çömez aşağı koşar dururduk! Hey gidi günler hey!

Akşam, 25 Eylül 1950

II

Ev hayatı kısmen şöyle idi: Bu yazıda teferruata kaçmaksızın bazı taraflarına işaret edeceğim.

Eğer mevsim kış ise selamlık hayatı akşamları başlardı. Yazları ve tatil günleri evlerde, gündüzleri de hareket ve hayat vardı. Sabah kahvesine gelirler, giderlerdi. Öğle yemeğine gelen giden olurdu. Öğleden sonra akşamüstü ziyaretleri yapılırdı. Akşama yemekleri topluluğu eksik olmazdı. Dakbudak sohbet ederlerdi; şakalaşırlardı; tavla oynarlardı. Hem de iddialı tavla oynarlardı. Kâğıt oyunlarına pek iltifat etmezlerdi. Benim de bulunduğum meclislerde mutasarrıflıklarda bulunan şair Celal Paşa, Reşid Akif Paşa, Hersekli Arif Hikmet Bey gibileri bulundukça şiirler okunur, tenkitler yapılırdı.

Celal Paşa bazen çoşar, kendi gazellerini kendisine has bir eda ile hem ayağa kalkar okurdu. Daha da coştu mu okuduğu manzumenin sonunda el çırpar ve “Bu da böyle varit oldu efendim” derdi.

Pederim vali olarak Beyrut’a giderken bu Celal Paşa da Hama mutasarrıfı olmuştu. Bir vapurda Beyrut’a kadar beraber seyahat etmiştik. Gayet zayıf; fakat imanı fevkalade kuvvetli bir zat idi. Mamafih akşamcı idi de, hafif hafif atıştırırdı. Celal Paşa’nın çok sevdiği bir gazelinden şuracıkta bazı parçaları arz edeceğim. (Arzu edenler emretsinler veya arz etsinler tamamını yolarım.)

Cebe-i hüsnündeki kuvvet nedir, Allah amân

En küçük teşhîri Allahîleri teshîr eder

Merhaba ey âşık hem ârâm-ı cânsın hem belâ
Hâtır-ı virânı senden başka kim tâmir eyler

Tarz-ı eş’ârın Celâl oldukça rengîn ü hazîn

Ah-ı mazlûmân gibi muhrîk olur te’sîr eder.

Reşid Akif Paşa da gazeller söyler. Davudî sesiyle okurdu. Hem pek güzel okurdu. Bizi de inşad mümareseleriyle yorar dururdu. Yine şuracıkta birkaç beyiti de onun bir gazelinden veriyorum.

Rûhun hatırlarım reng-i gülü irâd lâzımsa

Lebin yâd eylerim sehbâdan istimdâd lâzımsa

Ne lâzım nale-i bülbül bu şivengehte uşşâka

Figânım dinlesinler âleme feryâd lâzımsa.

Eski evlerdeki topluluklarda böyle şiir okumaklar, biz çocuklara da ezberletmekler vardı. Ve muvaffak olursak aferinler vardı. İşte muhterem karilerim size bu yazımda verdiğim şiirlerden bazı parçalar o zaman ezberletmişlerdendir. Darısı başınıza. İnşallah çok yaşayınız ve “Yazık oldu Süleyman Efendi’ye” mısraını unutmayınız.

Son Saat, 2 Eylül 1954

İstanbul'un Eski Konakları

Beyoğlu, Nişantaşı, Şişli semtinde ikamet etmek eski ricalin hayalinden geçmezdi. Bu adamlar öz İstanbul'u severler, daha millî bulurlardı. Tercihen de Marmara Denizi'ni gören arsalarda yerleşirlerdi. Midhat Paşa Konağı bunlardan biri idi. Denizi, adaları, hatta Keşiş Dağı'nı kucaklıyormuş gibi manzarası vardı. Biraz gerisinde Cezzar Ahmed Paşa Konağı (bunu sonraları Meclis-i Maarif Reisi Haydar Molla almıştı), Dâhiliye Müsteşarı[42] Celal, Divan-ı Muhasebat[43] Reislerinden Mucip Bey'in konakları birbirinden güzel nezaretlere sahip idiler. Hele Mucip Bey Konağı'nın mevkii muhakkak olarak emsaline faik idi.[44] Hiç unutmam bu muhterem zat, kızını Reşad Rıdvan Bey'le burada evlendirmişti. Sonu gelmemişti fakat...

Şişli'den bir görünüm

Beyazıt'ın Soğanağa Mahallesi'ne tesadüf eden bu yerlerde ve geniş bahçe ortasında bir konak daha vardı. Sahibi kimdi, şimdi hatırlayamıyorum. Yalnız bu mübarek hanede Hoca İbrahim Efendi'nin Şemsülmaarif Mektebi vardı. Ben de talebesi idim.

Buralarda bir de Dâhiliye Nâzırı[45] Said Efendi'nin konağı vardı. Güzel bir bahçe içinde kârgir bir bina, vâsî bir nezaret.[46] Bu zatın son memuriyeti Sultan II. Abdülhamid devrine tesadüf eder. 1324 [1908] Meşrutiyet'inden sonralara kadar yaşadı. Muhterem bir zat idi. Nedense Sultan II. Abdülhamid'in tavrını ve idare tarzını beğenmediği için kendini unutturmaya çalışarak muvaffak da olmuştu.

Güzel konaklardan biri de Şehzadebaşı'nda Acemoğlu Hamamı'nın bulunduğu sokakta Sadrazam Saffet Paşa Konağı idi. Bir aralık Mülkiye İdadisi Vefa'daki Ahmed Muhtar Paşa Konağı'na gitmezden evvel burada idi. Ben burada da talebe idim. Saffet Paşa'nın konağı çok sevdiğini söylerler.

Yine Şehzadebaşı'nda Burmalımescit Camii'nin yanındaki ev de hayli büyüktü ve kocaman bahçeleri, ağaçları vardı. Ben burayı Numune-i Terakki Mektebi iken içinde okuduğum için bilirim. O gün bugündür büyükbabamın özene özene satın aldığı ve üstüne titrercesine sevdiği bu binanın vefatından sonra hiç de lüzumu olmadığı halde satılmasına hâlâ acırım. Sadrazam Büyük Fuad Paşa'nın konağında hemen yanı başımızda imiş. Fakat bir gece iki saat zarfında yanmış, kül olmuş. Ve harikzedeler[47] birkaç gün bize misafir olmuşlar. Fuad Paşa Beyazıt'taki konağı bundan sonra yaptırmıştır. Burası bugün [1946] Tıbbiye Mektebi'dir.

Burmalımescit'ten Koğacılar Mahallesi'ne doğru giden sokakta daha iki konak hatırımdan çıkmıyor. Bunlardan biri Reşid Akif Paşa'nın, diğeri de Refik Halid [Karay]'in pederi Halid Bey'indir. Bunlar yan yana idiler. Sonra Haliç üzerinden bir nezaret vardı, doyulmaz güzellikte idi. Refik'in konağındaki hamam kubbeli ve üstünde küçük küçük pencereli, içinde bir de ayrıca mermerden idi. Bu hamam İstanbul evlerindeki hususi ev hamamlarının elbette birincisi idi.

Cidden güzel konaklardan biri de Bab-ı Fetva yani Şeyhülislam Kapısı'ydı ve çok havadar bir arsa üzerinde kâindi.[48] Şeyhülislam Mehmed Cemaleddin Efendi burası için "Yazın Kuruçeşme'deki yalıdan

daha çok serindir” dermiş. Bu şeyhülislamın Fatih’te Devehanı’ndaki kendi konağı hele mevkii itibarıyla enafisten[49] bir şeydi. Bunun bir hususiyeti de biçare Muhtar’ın burada yalnız olarak ikametiyle başlamıştı. Ahmed Muhtar Bey, Şeyhülislam Cemaleddin Efendi’nin ikinci oğludur. Yalnız kendisine benzer bir efendizade ve tab’an, meşreben[50] harikulade idi. Vâsi[51] bahçeli bu konakta neler yapmazdı, bu efendizade. Bahçede koşuşlar, bisiklet egzersizleri, körebe oyunları ve havuzda yuvarlamalar, sabahlara kadar durup dinlenmeden çene çalmalar, Evkaf Nâzırı Galip Paşa torunu Şakir Cemal’in tiyatro hitabeleri, bilahare şeyhülislam olan Musa Kâzım Efendi’nin bir nevi ders takrirleri, Ahmed Şuayib’in, Samim’in, Celal Sahir’in mübahase ve müşaareleri,[52] Cavid ve Hüseyin Cahid Beylerle Muhtar’ın münakaşaları, İttihatçıları Nafia Nezareti’ne getirdikleri Hallaçyan Efendi’ye yapılan takazalar, bazen saz âlemleri, yaşadıkları devri çekiştiren lâkırdılar o zamana göre tehlikeli sözler hep Devehanı’ndaki bu konakta yapılırdı.

Konakların şahı bence Çapa’daki Derviş Paşa Konağı’ydı. Hele bahçesi, bahçe meraklılarını imrendirecek derecede tertipli idi. Havuzlar, fıskiyeler, şelaleler, laleler, serler, ufak mandıra; inekler, koyunlar, atlar, arabalar, ahırlar dolu bu konakta bahçenin geniş bir bostanı da vardı. Müteaddit kuyu ve çeşme ayrıca çilek tarlaları vardı. Koca konak bunlar sayesinde kendi yağıyla kavrulurdu, kendi sütünü içerdi. Sözün kısası çiftlik gibi bir şeydi. Bugün [1946] yalnız selamlık dairesi yerinde duruyor ve Çapa’da Selçuk Enstitüsü’nün binası olarak kullanılmaktadır.

1287 [1870] tarihinde vefatını müteakip satılan Ali Paşa Konağı da cesamet ve nezaret[53] bakımından hayli genişti. Bu konak Mercan’da kâin idi. Sonra iki sultana saray, daha sonra Mercan İdadi’si olmuştur. Benim çocukluğumda yaşlılar bundan bahsederken, “Göze battı, şeamet[54] doğurdu; paşayı da ailesini de yok etti” derlerdi.

Süleymaniye'de Cihannüma'lı ev, 19. yüzyıl sonu

Kaynak: Doğan Kuban, Türk “Hayat”lı Ev.

Yıkılan İbrahim Paşa hamamının hemen arkasında Hacı Akif Paşa konağına gelince, bunun şöhreti Resne dağlarından hürriyet, müsavat, uhuvvet ve adalet[55] getiren [Resneli] Niyazi Bey’in geyiğini bahçesinde ziyaret ettirilmesiyle başlar. Sadrazam Kamil Paşa’nın da buralarda Kıztaşı’nda bir konağı vardı. Fakat Çarşamba’da İşkodralı Rıza Bey’in konağı Darüşşafaka’nın yanında idi ve kârgir bir bina idi. Bugün ondan da eser kalmamıştır.

Saraçhane’de Münir Paşa Konağı geçen sene [1945] yanmıştı. Tosun Paşa konağının arsasında Çukurçeşme’de şeyhülislam ve Evkaf Nâzırı Hayri Efendi’nin Evkaf’a yaptırdığı apartmanlar bulunuyor. Tosun Paşa, Kıbrıslı Mehmed Paşa’nın damadı Mustafa Paşa’nın babasıdır.

Bu satırları bitirirken Münif Paşa’nın Süleymaniye’deki konağını unutmuş değilim. Ne güzel bir konaktı. Önünde bir bahçeciği, yüksek olmayan duvarcığı ve parmaklıklarını ve “Ya Fettah”[56] yazılı kocaman levhasını bugün gibi gözümün önünde görüyorum. Babam elimden tutmuş, birkaç defa buraya götürmüş, çok kimsenin hürmet ettiği paşanın ellerini öptürmüştü. Paşanın bir konağı daha vardı. Şimdi Ebüzziya Matbaası’dır.

Akşam, 15 Ekim 1946

Eski Konaklar[57]

Çocukken yemekleri selamlıkta babamızın sofrasında yedirirlerdi. Sofradan kalkar kalkmaz da: “Haydi çocuklar, hareme” derlerdi. Büyüklerin arasında bulunmaklığımızın verdiği gururu müteakip duçar olduğumuz bu istiskal[58] ile harem dairesine girer girmez gördüğümüz hüsnü istikbal[59] bir çeyrek saat devam edemezdi. Bizi kendi odalarımıza götürür, yataklara sürerlerdi. “Uyku çocuklar için en sıhhî ve mukavvi[60] gıda gibidir” mealinde de nasihatler verir, ninniler söylerlerdi. Yatırılmak pek hoşumuza gitmezdi ama çaresini bulamazdık. Ailemiz ve bize bakanlar asla adamsendecilerden değillerdi. Yakamıza yapışır, başımızı boş bırakmazlardı. Her evde çocuğun nasibi böyle olduğu için bize akran çocuklar misafir çocuklar bulamazdık gerçi, fakat büyüklerden ayrılmak azametimize dokunurdu. Bunlardan başka büyüklerin yanlarında bulunmanın yalnız gurur mu ya! Faydası vardı. Birçok şey öğrenirdik. Öğrendik amma biraz evvel de arz ettiğim gibi sıhhatimizi bu faydalara taksim ederler, vaktinde bizi uyuturlardı. Ve biz ortadan çekildikten sonra istedikleri gibi konuşurlardı. Çünkü çocukların yanında temkinli söyleşmek devrin âdetlerinden biriydi.

Gençler, İhtiyarlar

Konakların kalabalığı şöyle bir tarife girebilir: Evvela ev halkı, sonra hanegî, yani eve misafir olarak gelip gitmesini bilmeyenler; hakiki dostla ahbaplar ve âşinalar; konu komşu ve ekseriya davetlere gelen davetliler... Ve bunların arasına kabul edilen gençler... Bu kalabalıklar çok neşeli olurdu. Neşeli haberlerle güzel sözler ve bazen de sazlar; değil evin, mahallenin havasını tasfiye, gam ve kasaveti defederdi. Böyle günlerde ve hatta adi günlerde misafirlerin huzurunda yahut sokaktan eve girer girmez duyulmuş fena bir haber varsa onun birdenbire hele ihtiyarlara söylenmemesi bize edilen tembihlerin başında gelirdi. Böyle dikkatsizlikler “lâ-yecuz”dur[61] denilirdi.

Bu kayıtlara rağmen biz gençler ihtiyarların huzurunda asla sıkılmazdık, onları da sıkmazdık. Bu da bize aile topluluklarında dost ahbap ortasında mütekabil[62] hürriyet ve hürmetin “nuance” yani inceliklerini; gözle derhal görülemeyecek kadar olan inceliklerini tefrik ve temyize temrin olurdu.[63] Bittabi bu dersleri ve örnekleri görenler kabiliyetleri derecesine göre müstefit olurlardı.[64] Zira bilmiyorum şimdi var mıdır? O zaman kabiliyet hassasında henüz müsavat ve demokrasi mevcut değildi.

Bazı Misafirler

Çocukluğumda evimize sık sık gelenlerden biri de Hasan Hüsnü Paşa imiş. Bu zat Bahrısefid[65] kumandanı ve iktidarıyla meşhur amirallerdendi. Büyük pederimi de tanımışlardan bulunduğu için amcama ve babama ihlâs gösterirdi. Bizler de onu çok sevdiğimizden iki de bir "İnşallah Bahriye nâzırı olursun" duası huzurunda bulunurdu. Çok terbiyeli ve mütevekkil bir zat olduğu cihetle bu teveccüh ile böbürlenmez, yalnız "Mukadderse olur" veya "Olursa Hasan Paşa Bahriye Nâzırı olarak ölür" derdi. Birkaç sene sonra talih kendisini Bahriye Nâzırlığı'na getirdi ve hakikaten dediği gibi vefatına kadar bu makamda kaldı, kıpırdamadı. Ancak bir defaya ve bir güne mahsus olmak üzere Said Paşa'nın üçüncü sadaretinde azl veya Ahmed Vefik Paşa'nın bir günlük sadareti müddetinde ma'zûl oldu.[66] Yerine Ahmed Ratip Paşa geldi, gitti. Bir gün sonra hem Said, hem de Hasan Hüsnü Paşa makamlarına iade olundular. Bundan sonra ilk toplanan Meclis-i Vükela'da[67] babamı görünce, "Merak etme oğlum, başımızdan bir hülle geçti, yine dediğim dediktir" demişti.

İstitraten[68] şunu da arz edeyim ki Ahmed Vefik Paşa, Bursa valiliğinden ikinci defa olarak sadrazam olunca Bursa defterdarı Halid Bey'i Maliye Nâzırı tayin ettirmiş, beraber getirmişti. Sadaret alayından bir gün sonra infisal edince[69] Halid Bey yine Bursa defterdarlığına iade edilmiş demek ki o da bir rüya görmüştü. (Bu zat *Servet-i Fünun* sahibi Ahmed İhsan [Tokgöz] Bey'in pederidir.

Bu toplulukların bir de tuhaflığı vardı. Misafirlerin baş ağaları, evin baş ağasının odasında otururlar; evlerinin kilerlerinden ve hünerlerinden bahis ve münakaşa ederlerdi. Çünkü bunlardan her birinin bir nevi ustalığı vardı. Midhat Paşa'nın konağında Hüseyin Avni Paşa'nın katlinden sonra konakların ağa odalarında tavla mavla gibi oyunlara artık müsaade edilmiyordu. Çünkü Çerkez Hasan Bey ağaları ve paşaların yaverlerini tavla ile eğlenir görmesi sayesinde kimsenin nazar-ı dikkatini celbetmeyerek kendi kendine yukarı kata çıkmış ve salonun kapısını açarak "Davranma, Hüseyin Avni Paşa" feryadıyla ateş açmış, paşayı öldürmüştü. Bu eski ağalardan bazılarını tanırım. Yaptıkları yemeklere, tatlılara, şerbetlere doyum olmazdı ve müsabakaları yapılır, kazananlara bahşiş verilirdi.

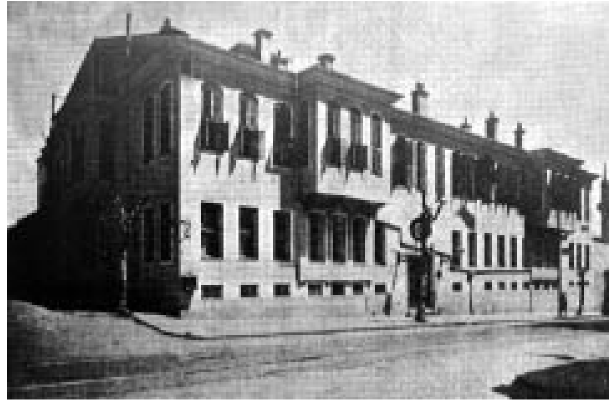
Akşam, 15 Aralık 1947

Nişantaşı’nda Eski Konaklar

Nişantaşı’nda doğduğum evde oturuyorduk. Babamın annesi ve cicianne dediğim amcamın refikası henüz hayatta idiler. Amcazadem Mehmed Ali Bey de çoluk çocuğuyla beraber bu evde ikamet ediyordu. Amcazadem babamdan altı ay daha yaşlıydı. Babam onun amcasıydı, o babamın ağabeyiydi. Babamın o tarihte vefat eden ilk kız evladından ve refikasından[70] sonra bir oğlu vardı: Bendeniz. Evimiz çok kalabalıktı. Amcamın damatları da bizde otururlardı. Bunlardan başka da hanegîler vardı. Eski dadılar evlenmiş gitmiş, sonra yine gelmiş, azatlılar hep bizde yerleşmişlerdi. Bereket versin evin üst katındaki odalar bize ayrıldığı, yemeklerimizi de burada yediğimiz için nispeten rahat bırakılıyorduk. Fakat çocukluk bu ya, fırsat buldukça aşağı katlara kaçmaktan kendimizi alamazdık.

Yalnız mektepten kaçamazdık. Mahalle mektebindeki hocamız buna imkân vermezdi. Bizi hem dikkatle okuturdu, hem de bizimle uzun uzun konuşurdu. Evimizin de müdavimlerinden olduğu için de kendisinden fazla korkardık. Ancak işimiz bu kadarla da bitmezdi. Başımızda iki murakıp daha vardı: Lâla ve dadı. Selamlıkta dolaşırken ve oynarken, sokakta gezerken, mektebe gidip gelirken lâladan, haremde veya bahçelerde bulunurken dadıdan ayrılmazdık. Vazifeleri yalnız bizimle meşguliyeti olduğu için ne derlerse onu yapardık. Evdeki odalarımızda birbirimize ziyafetler verirdik. Komşulara gider, gelirdik. Sütlü çikolatalar davetleri yapardık. Boş vaktimiz yoktu zaten. Komşularımızdan, lâla veya dadılarımızla gittiğimiz evlerden, birbirimize ziyafetler verdiğimiz arkadaşlardan ve o evlerden hatırımda kalanlar şunlardır:

Necip Paşa Konağı

Necip Paşa Konağı, 1866 (Kaynak: wowTURKEY.com)

Hâlâ yerinde durur. Nişantaşı Teşvikiye Karakolu'nun karşısındadır ve bugün [1946] bir mekteptir. Bu konak Necip Paşa veresesinden Hazine-i Hassa'ya, Hazine-i Hassa'dan Sadrazam Cevad Paşa'ya, Cevad Paşa'dan yine Hazine-i Hassa'ya ve Sadrazam Avlonyalı Ferid Paşa'ya; Meşrutiyet'te bir kulp takılarak ve Ferid Paşa'dan istirdat olunarak[71] Maliye'ye; Maliye'den dönüp dolaşıp mektebe geçmiştir. Hariçten manzarası basit ise de dâhili çok güzeldir. Hele yemek odası mükemmeldir. Merdivenleri yayık ve şahanedir. Sadrazam Cevad Paşa İstanbul'daki büyük zelzeleden sonra bahçesine bir ahşap konak ilave etmişti.

Kıbrıslı Sadrazam Kamil Paşa Konağı

İntizamıyla meşhurdu. Aşırı kalabalıktı da! Düzineyle evlatlar, dadılar, matmazeller, hocalar, yaverler, çavuşlar, misafirler burayı bir düğün evine çevirmişlerdi. Harem dairesine bizzat hanımefendi, selamlığa ve bütün hesaplara da paşanın oğullarından Abdullah Bey bakardı. Bu Abdullah Bey sonraları Maliye Nâzırı olmuştur. Konakta sadrazam paşanın mühürdarı Kıbrıslı Asaf Bey'in ziyaretçileri sadrazama haber vermek, götürüp getirmek bahsinde yorucu vazifeleri vardı. Çok iyi bir adamdı. Gevezeler bu konakta harem kapısından girince antreye konan aynayı beğenmezlerdi.

Kürt Said Paşa Konağı

Kamil Paşa konağından biraz Maçka'ya doğru aşağıda ve bahçe içinde kâindi. Hariciye Nâzırlığı'nda bulunduğu zaman daha neşeli olan Said Paşa pek misafir kabul etmezdi. İş için gelenlerin Babıâli'ye gitmelerini tercih ederdi. Ramazan iftarları, bayram tebrikleri müstesna hemen hemen misafirsiz olurdu. Fakat küçük oğlu Fuad Bey (Fuad Paşa), arkadaşa düşkündü. Dairesi boş kalmazdı. Süvari zabiti olduğu için güzel atları kısrakları vardı. Bu işten iyi anlardı.

Şapur Said Paşa Konağı

Bugün [1946] Kız Enstitüsü'dür ve merhumun yaptırdığı son konaktır. Evvela bu binanın karşısındaki kocaman bir bahçe içinde kâin ahşap konakta ikamet ederdi. Sonraları bunu oğlu Ali Namık Bey'e kızı ve damadı Nuri Bey'in ikametine tahsis etti. Bu konak yandı ve bugün satılan arsası içinde kırk elli apartman inşa edildi. Eski güzellik ister istemez kayboldu. Bahçeden eser kalmamıştır. O zamanki rivayete göre Said Paşa'nın kalabalık ailesinden başka gailesi yoktu. Kamil Paşa gibi maaş

yetişmeyecek kadar masrafı da yoktu. Bu konağın hususiyeti hünkârın Said Paşa'yı izaç için[72] verdiği emirler üzerine, kapısının önünde ve alçak hasır iskemleler üzerinde oturan iki hafiyeden ibaretti. Fakat tehlikeleri yoktu.

Tunuslu Hayreddin Paşa Konağı

Nişantaşı konaklarının en şahanesiydi. Bir defa ahşap bina cidden güzeldi. Merdivenler, odalar, salonlar, sofalar, yüksek tavanlar, bronz avizeler, billur aplikler ve şamdanlar birbirine layık ve hakikaten imtizaçlı[73] ve revnaklı idiler. Her şey gülerdi. Paşa, misafir olmadıkça kütüphanesinde oturur; sık sık hareme girer, çıkar; oğullarının tahsiliyle tıpkı Tophane Müşiri Zeki Paşa gibi bizzat meşgul olur ve onların her şeyden evvel dine merbut ve hürmetkâr olmalarını temine çalışırdı. Dört oğlu, nur topu gibi de bir kızı vardı: Behiye Hanımefendi. Bu hanımın düğününü hatırlarım. Sadrazam Fuad Paşa hafidi[74] Şişman Reşad Fuad Bey'le evlendiler. O kadar hatırlarım ki, babamla canciğer olan Reşad Bey düğün günü bize gelmiş, bizde giyinmiş kuşanmış, kendisine çeki düzen vermiş, babamla beraber Hayreddin Paşa'nın konağına kadar giderek usule riayeten kayınpederinin elini öpmüş koltuğuna oturmuştu.

Reşad Fuad Bey de çok güzel bir adamdı. Karı koca hakikaten birbirine çok yaraşmış, yakışmıştı. Hâlâ hatırımdadır, koltuk merasimi icra edilirken evin içinde çörek otları yakıldı, dumanları savruldu. Bu da Tunus usulü imiş; öteye beriye mavi renkli nazar boncukları atıldı; dualar edildi. Koltuktan sonra damat selamlığa çıkarken gelin odasından başlayarak ortalığa paralar serpildi. Sultan II. Abdülhamid'in hazinedarlarıyla yolladığı kırmızı atlas keselerden fışkıran yarım ve çeyrek liralık altınlar kalabalığı yerlere serdi, kapıştılar. Bir sevinç çığlığıdır koptu. Bu da aklımdadır. Ben de havalara savrulup yerlere düşen liralar başımdan aşağı yuvarlanırken birkaç tanesini adamakıllı yakalamıştım. Bu konaktan da bugün eser yoktur. Yalnız arsası kalmıştır ve Nişantaşı tramvay durağının karşısındaki köşede posta kutusunun asılı bulunduğu duvarın içindeki büyük arsadır. Bu hale gelinceye kadar da epeyi sahip değiştirdi.

Diğer Konaklar

Bir kalabalık konak da Başmabeyinci Osman Bey'in ikametgâhıydı. Fakat bu konak resmî bir konaktı. Yani mabeyin ve başmabeyincilerine mahsus bir konaktı. Hazine-i Hassa'nın malı idi. Bir tıpkısı da yanındadır ve hâlâ oldukları gibi dururlar. Bu da başkâtiplere mahsustu. Şimdi [1946] biri hastane, diğeri mekteptir. Osman Bey'in oğulları Ömer ve Saim Beyler ve kız çocukları akraba ve evin emeklileri hepsi bu konakta toplanmıştır.

Amcamla Osman Bey (başkâtip, başmabeyinci) çok sevişirlerdi. Ailece görüşürdük. Çocuklarıyla da biz bahçelerimizde koşar, oynardık. Bu Osman Bey, Osman Bey Matbaası'nı kuran bu zattır.)

Bugün [1946] Nişantaşı'nda Güzelbahçe Sokağında Amerikan Hastanesi'nin bulunduğu mahalde Tophane Müşiri Zeki Paşa'nın konağı vardı. Hususiyeti de evin hocalarla, matmazellerle ders odalarıyla âdeta bir mektep gibi olması idi. Zeki Paşa evlatlarının her birine en mükemmel bir şekilde birkaç lisan okutup yazdırmıştır. Her akşam oğullarını ve kızlarını yemekten evvel bir iki saat imtihan ederdi ve o günkü dersleri beraber tekrar ederdi.

Sadrazam Halil Rıfat Paşa'nın ve Mahmud Celaleddin Paşa'nın konakları da buralarda, Güzelbahçe Sokağı civarında idiler. Mahmud Paşa'nın konağı yanmıştır. Halil Rıfat Paşa'nın konağı bugün [1946] lisedir. Lise olan konak hâlâ veresesinin elindedir. Lise olmazdan evvel de kiraya verilmişti. Her ikisi de ahşaptır. Sadrazam Kamil Paşa Meşrutiyet'ten sonraki sadaretinde burada ikamet ediyordu. Çünkü kendi konağını Hazine-i Hassa satın almış, Münire Sultan'a (Maslup[75] Damat Salih Paşa'nın zevcesidir) vermişti. Sonraları Mekke Emiri Şerif Ali Haydar Paşa da Suriye'ye gidinceye kadar bu konakta oturmuştur.

Münire Sultan Sarayı

(Kaynak: wowTURKEY.com)

Başkâtip Süreyya Paşa'nın konağının yeri bugün apartmanlarla doludur. Emek Apartmanı'ndan Yayla Apartmanı'na kadar ve arkalarında Cennet Bahçesi'ne kadar devam eden büyük bir arsa üzerinde kâin bir konaktı ve fevkalade bir nezareti vardı. Bir de mükemmel limonluğu vardı. Süreyya Paşa'nın vefatından sonra bu konak kayınpederime, sonra Hariciye konaklığına, en sonra da arsası ifraz olunarak[76] şuna buna intikal etti. Elden ele atılmaktan gayri bir hususiyeti yoktur.

Akşam, 24 Ekim 1946

1900’lü yılların başı, Bebek’ten Boğaz’a bir bakış

Emirgân'da Hıdiv İsmail Paşa Sarayı'nda İlk Hatıralar

Zannediyorum 1887 tarihlerinde idi; (fakat bu tarihi bilmekle değil, duymakla biliyorum) hıdiv-i sabık İsmail Paşa hanedan, efrad ve erkânıyla beraber beş seneden fazla oturduğu Napoli'den İstanbul'a gelmişti. Çünkü İsmail Paşa hıdivliği oğlu Tevfik Paşa'ya emanet edip Mısır'ı terk ettikten sonra; azametli bir jurnal yüzünden İstanbul'a gelememiş; Napoli'de ikamete mecbur olmuştu.

Ailenin Mısır hanedanına nispeti eskidir. Büyükbabamın Mısır kapı kethüdalığından ve belki daha evvelinden başlar. Büyük validem de babamı beraber alarak birkaç defa Mısır'a gidip kadın efendilere misafir olduğu için münasebet büsbütün genişledi ve bundan dolayıdır ki Sultan II. Abdülhamid Hıdiv İsmail Paşa'nın haremleri kadın efendilere verilmek üzere ihdas olunan şefkat nişanlarını Mısır'a götürmek vazifesini o zaman Adliye mektupçusu olan öz amcam Ali Rıza Bey'e (Paşa) ihale etmiştir.

Bu muhtasar malumattan anlaşılacağı üzere Mısır hanedanına nispetimizin eskiliği ve samimiliği şüphe götürmez ve binaenaleyh bu yazılarla dahi sevimli ve lütufkâr karilerime vereceğim haberler hüve hüvesine doğrudur.

XIX. yüzyıl sonu, Boğaz'dan bir görünüm

Büyük anam ancak 1890-91 tarihlerinde beni Emirgân'a götürmeye başladı. Yaşıma ve boyuma bosuma göre bir redingotum, başımda da kırmızı bir fesim vardı. Redingotum daima ilikli durur, boyunbağlarım koyu renkten olur; ayaklarımda siyah düğmeli potinler bulunurdu. Odalara girip çıkmak, selam vermek, sorarlarsa kısa cevap vermek, katiyen lakırdıya karışmamak, bahusus[77] ne derlerse derhal yapmak gibi mümareseleri evimizde öğrendikten, öğrendiğimize emniyet getirdikten sonra da bu gibi yerlere götürüldüğümüz için büyük anam ne zaman Emirgân'a gitse ben de beraberinde giderdim. Fakat bu gibi ziyaretlerin bir de teşrifatı vardı. Kadınlar ferace giyerlerdi. Yaşmak takınırlardı. Kayıkların işlemeli örtüleri kayığın arkasına serilir ve uçlarındaki sırmalı topuzlar denize doğru sarkardı. Kayıkçıların hilalî gömlekleri, çuhadan yarım pantolonları, bembeyaz fanila çorapları, terledikleri zaman giymeleri için yine sırmalı ve kısa kollu ceketleri vardı. Bazı vakitlerde bir harem ağasının kayığın arkasına serili örtünün üzerinde oturduğu vaki olduğu gibi, kayığında oturan sahibinin yanında bir arkadaşı veya ailesinden birisi yoksa karşısında bir kalfası bulunurdu.

İşte böyle ve iki çifte bir kayıkla Bebek'teki yalımızdan Emirgân'daki saraya giderdik. O zamanlarda bir de kayık teşrifatı vardı ve buna çok dikkat olunurdu. Piyade denilen tek kürekli kayık veya sandallara ûlâ[78] sınıf-ı sânisi[79] ricali binerlerdi. İkişer çifteye hakları yoktu veya beygirli arabalara binmek için mutlaka asgarî ûlâ sınıf-ı evvel[80] rütbelerine sahip olmak icap ederdi.

Hâlâ hatırımdadır. Emirgân rıhtımına yanaştığımız vakit biz rıhtımda sarayın haremağaları karşılarlar; harem kapısına kadar beraber yürürler; kapılar açılınca bizi diğer ağalara teslim ederler; onlarda karşımıza çıkan nöbetçi kalfalara kadar yanımızdan ayrılmazlardı.

Hidiv Paşa Sarayı, Emirgan

İlk işimiz misafir kabulüne mahsus olan aynalı odada kadınların soyunmalarını ve kendilerine çeki düzen vermelerini beklemekle geçerdi. Bundan sonra misafirlerin istirahatına mahsus odalara geçerdik. Kahve veya şurup veya dondurma getirirlerdi. Yarım saat sürmeyen bu hareketlerden sonra kadın efendilerin dairesine çıkarılırdık. Fakat bu da hatırımdadır, büyük valideme mahsus bir imtiyaz olarak biz birinci misafir odasından alınarak doğruca kadın efendilere çıkardık. Üçüncü kadın Çeşmiafet Hanımefendi büyük valideme fazla ve çok samimi bir alaka ile iltifat ettiği için bizim Emirgân Sarayı'nda yerimiz müşarünileyhanın[81] dairesi olurdu. Geceleri kaldığımız vakit bu dairedeki odamızda kalırdık. Ancak ziyaretimiz günübirlik olsun olmasın, baş kadın efendiyi görmek de bir vazifemiz olurdu ve hiç değişmezdi.

Hele kaldığımız gecelerin gündüzleri beni kapı kapı dolaştırırlardı. Hıdiv İsmail Paşa'nın oğulları Hüseyin, Hasan, İbrahim, Fuat ve Mahmud Paşalar pederleriyle beraber Emirgân Sarayı'nın sağında ve solundaki yalılarda ikamet ettikleri için benim günlerim bu daireleri gezmek ve genç prens ve prenseslerle bahçede, parkta, havuzlarda koşmakla geçerdi. Hatta bir gece yukarıdaki köşkün havuzuna düştüğümü ve Fuad Paşa'nın eline yapışarak yukarı çekildiğimi hâlâ hatırlıyorum. Bu Fuad Paşa Mısır kralı merhum I. Fuad'dır.

Büyük validemin bir merakı da bana şiirler okutmak, Türkçe ve Fransızca monologlar söyletmek olduğu için bu hünerlerimi arada sırada İsmail Paşa'ya arz ederdim. Mahut redingotlu kıyafetimle beni başağa elimden tutar; büyük sofalardan, koridorlardan geçirerek üst kattaki daireye çıkarırdı. İsmail Paşa çok mültefit, neşeli, sevimli ve pek de erkek güzeli bir zat olduğu için huzurunda hiç sıkılmazdım. Yalnız ilk defa olarak yanına götürüldüğüm zaman biraz afallamıştım. Zira her zaman ve her yerde duyduğum ve bana öğrettikleri sözlerden başka cümleler duyduğum için çocukluk bu ya, şaşırmıştım. Çünkü İsmail Paşa merhum, lakırdı arasında medar-ı kelam olarak "falan festekiz" dediği için ben ilk defa duyduğum bu cümlenin bir türlü mânâsını anlayamamış, binaenaleyh cevap verememiştim. Mesela "Baban nasıl? İyi mi? Falan festekiz. Gözlerinden öperim" gibi konuşurdu.

Yeni Sabah, 19 Mayıs 1943

Reşid Akif Paşa'nın Konağı

Senelerce Babıâli Âmedî Odası hülefalığında, Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi azalığında ve sonraları da üç beş sene kadar Sivas valiliğinde bulunan ve 1324 [1908] hürriyetini müteakip Dâhiliye Nezaretine getirilerek ahval-i sıhhiyesi bahanesiyle istifa eden Reşid Akif Paşa'nın Sivas'a gitmezden evvel ve sonra Şehzadebaşı'nda Vezneciler'de Burmalımescit civarındaki konağı -bir yangında yanmıştır, yerinde yeller esiyor-; âdeta bir akademi gibi bir yerdi. Bu zat biraderi Kazım Bey'le beraber oturduğu için bu eski hanedan evlatlarının misafirleri de sayılayamayacak kadar çoktu. Komşulardan bu eve layık olanlar; edip ve şairler; hacılar, hocalar; âlimler, cahiller; gençler, ihtiyarlar; akraba ve emektarlar maaile[82] bu konakta yerler, içerler; bazıları da aylarca misafir olarak yatar, kalkarlardı.

Rodos'ta bir mahkeme reisi olan şair-i meşhur Hersekli Arif Hikmet Bey İstanbul'a geldikçe Reşid Akif Paşa'nın misafiri olurdu. Buna sebep de o zaman Akif Paşa'nın Rodos valisi olarak hayatta bulunması ve Arif Hikmet Bey'e müteveccih olmasıydı.

Mutasarrıflıklarda gezen şair Celal Paşa, Adliyecilerden Şair Tevfik Lâmi Bey, "Serhafiye" lakabıyla meşhur ve fakat çok namuslu hareket eden Kadri Bey (Sultan II. Abdülhamid'in bendelerinden idi), Osman Nizami Paşa (bir aralık Harbiye Nâzırı olmuştur ve Müşir Ali Rıza Paşa'nın oğludur), Mütareke senelerinde sadrazam olan (1918-19) Müşir Ahmed İzzet Paşa (Reşid Akif Paşa'nın akrabasındandır), Hicaz valiliğinde bulunan Babanzade Mustafa Zihni Paşa (Profesör Şükrü Baban'ın pederidir), ezkiya-yı üdebadan[83] Manastır Valisi Faik Paşa, Haremeyn Kapı Kâhyası Hacı Kâmil Efendi merhum (bu zat müddet-i ömrünce ot minder üzerinde yatıp uyumuştur ve Fatih'teki konağından memuriyetine gidip gelirken atından başka bir şeye binmemiştir, doksan yaşında vefat etti), Sadaret[84] müsteşarı Âyan'dan Tevfik Paşa gibi bir çok güzide zevat Müşir Akif Paşa'nın konağını terk etmezler ve hürriyetten sonra satranç meraklıları arasında bazen Reis-i Cumhur İsmet [İnönü] Bey'i de gördükçe hâsıl ettikleri zevk ve neşeyi de saklamazlardı.

İsmet İnönü Yemen'de Ahmed İzzet Paşa ile birleşmiş ve sevişmiş olduğu için vefatına kadar İzzet Paşa'yı himaye etmiş ve merhumu son zamanlarında zaruretten kurtarmıştır. İstitraden şunu söyleyeyim vefatından birkaç gün evvel kendisini ziyaret ettiğim zaman halinden bana

bahsederken “Şunu da bil ki oğlum, eğer İsmet Paşa olmasaydı ben aç kalırdım” demişti.

Babam merhum Reşid Mümtaz Paşa, Reşid Akif Paşa’nın çok samimi arkadaşı olduğu için sık sık görüşürler; o zaman âdetince beni de peşlerinden sürüklerlerdi. İlim ve irfan ile mücehhez[85] olan bu adamlarla dostları ve misafirleri laklakıyattan ziyade ciddi bahislerle vakit geçirdikleri için şakalarında bile edebî ve edibane tavırlar gösterir; nükteli de olsa ukdesiz konuşurlardı.

Biz çocuk denecek kadar gençtik. Mektebe gidiyorduk. Derse çalışmalı, erken kalkmalı idik. Buna rağmen bu toplantılardan kaçamazdık. Babalarımızın bir derdi de bizi aralarında bulundurmak, dinlemeye ve söylemeye alıştırmaktı. Bazı bahislerde bize notlar tuttururlar, birkaç gün sonra imtihan ederler, muvaffak olursak bir lutf-ı mahsus olarak bizi Abdürrezzak’ın ve Mınakyan’ın tiyatrosuna gönderirlerdi. Yalnız şakalarını biraz dekolte bulduklar için Kel Hasan Efendi’ye pek göndermezlerdi.

Reşid Akif Paşa’nın en büyük zevki âlem-i ulemadan Molla Esad Bey ile Babanzade Mustafa Zihni Paşa’yı tutuşturmak ve münakaşalarından istifadeli neticeler çıkarmaktı. Bu zevatın her ikisi cidden âlim hatta birer âlem idiler. Molla Esad Efendi, babamın büyük teyzesinin ve Balıkesir eşrafından Şerif Paşa’nın oğludur.

1311 [1895] senelerinde idi. Büyük validemi kaybettikten sonra artık Bebek’teki yalımızda oturmak istemeyerek Çamlıca’da bir köşk kiralamıştık. O sene Reşid Akif Paşa da Kısıklı’da bir köşk tutmuştu ve Ahmed İzzet Bey (Paşa) ile beraber oturuyordu. Ahmed İzzet Bey bu tarihte Erkânıharbiye[86] binbaşısı idi ve lütfen bize hocalık ediyordu. Yaz mevsiminin cuma ve pazar günleri hepimize bayram gibi gelirdi. Çünkü misafirlerimiz gelirdi. Bir hafta evvelden hazırlanan yemekler hazırlanırdı. Ayranlar, şerbetler yapılırdı. Kuyular kazılır, kuzular çevrilirdi. Yemekten sonra da bermutat bahisler ve münakaşalar edilirdi. İşte bu günlerden birinde idi, nasıl oldu pek dikkat etmemişim galiba. Birdenbire ortaya “Felaketzede demek doğru değildir, felekzede demelidir”, bahsi çıktı ve saatlerce devam etti. Bizi de bırakmadılar sürekli notlar tutturdular.

Dava şu idi: “Araplar ‘felek’ kelimesini şöyle tarif ederler. Felek=medarü’n-nücum... Yani yıldızların daire olduğu gök deryanın çalkanan dalgası ve her şeyin müstedarı...”[87] “Hassaten deveranın ismi Türkçede ve Farisî’de olduğu gibi Araplar ‘felek’ kelimesini dühûr[88] mânâsında kullanmazlar. Zaten bu kelime Türkçede de kullanılmış değildir.

Ancak son zamanlarda duyulmuştur. Hem nasıl olmuştur da bazı lügatçiler bu kelimeyi Arabî'dir diye kitaplarına sokmuş ve mânâlandırmışlardır, hayret olunur" diyen Molla Esad Bey'e Mustafa Zihni Paşa, "Molla Esad Beyefendi'nin hakları vardır. 'Felaket' diye bir mastar yoktur, binaenaleyh 'felaketzede' demek galattır, hatta yanlıştır" cevabını veriyordu. Hülasa "felekzede, afetzede, asibzede[89] diyelim; fakat 'felaketzede' demeyelim" diyorlar; bize de dikkat etmemizi emrederek bazı mısralar yazdırıyorlardı:

Dost bî-perva; felek bî-rahm; devrân bî-sükûn

Dert çok, hemderd yok, düşmen kav'i, tali' zebûn

Fuzulî'den

Felek dedikleri nâ-pâyidârı benden sor

Nedim'den

Iyş ü nûşu bize devrinde felek baş etti

Koca Ragıp Paşa'dan

Evza'-ı nâ-becâsını nevcâh olanların
Nâçâr halk çekse felek çekmek gerek
Esad Muhlis Paşa'dan

Felekte baht utansın bî-nasib erbâb-ı himmetten

Namık Kemal'den

“Feleğin çemberi” veya “kambur felek”

Halk lisanından

Ve emsali gibi... Binaenaleyh dehrin musibetine giriftar olanlara;[90] ikbali idbara[91] dönenlere; ayağı başına çıkanlara; evi başına yıkılanlara; dostundan tokat, ailesinden sille yiyenlere “felekzede” ıtlak olunabilir, “felaketzede” demek ıtlak olunamaz. Kitapta yeri yoktur, yanlış olur, kararını vermişlerdi.

Biz de dua edelim. Felaket mastarının yokluğunu, yalnız ilmimizle değil, memleketimizin saadet ve selametiyle teyit ve teeyyüt edelim. Reşid Akif Paşa’nın konağında toplanan zevatın bir meziyeti de bilâkayd ü şart erbab-ı namustan[92] oluşlarıydı. Güzeran olan[93] seneler zarfında ve bin türlü münakaşalar, müzakereler, sitemler ve şikâyetler arasında kimsenin burnu kanamamış, hafiyelik bu evin duvarlarına nüfuz edememişti. İlmin, irfanın, şiirin, edebin, samimiyet ve tesanütün, vefa ve sefanın merkezi olan bu konak dediğim gibi bir akademi halinde senelerce dayanmış, aynı zamanda da bir sürü fakiri beslemişti. Felekzede ona derler ki bu gibi mahafilden[94] mahrum kalmışlardır.

Yeni Sabah, 30-31 Mart 1943

Münir Paşa ve Konağı

Annemi kaybettikten sonra her akşam babaannemin yatak odasındaki kanepeye serilen yatağımda yatardım. Dadımın anlattığı masalları dinlerdim. Selamlıktan hareme girdiği vakit her gece anasından evvel oğlunu görmek için bulunduğum odaya gelen babam, bana; "Dadın hangi masalı söylüyor" derdi ve beni söyletirdi. Bu, büyükannemin vefatına kadar böylece devam etti. Bu masal annemin ölümüne kadar devam etti. 1308 [1892].

Yaz gecesinin birinde idi. hastalanan haminnemi tedavi eden Profesör Doktor Rasim Paşa hastanın yatak odasından çıktı, selamlığa geldi. Ağlarcasına kısık bir sele: "İnnâ lillâh"[95] diyebildi. Babam "Kitabımın cildi koptu" diye bağırmaya, dövünmeye başladı. Dostlarımız, akrabamız, komşularımız haremle selamlıkta yani evimizde idiler. Bu hüzünlü gürültü arasında beni kolumdan tuttular, yalı komşumuz Reşad Bey'in yalısına götürüler. (Reşad Bey, Sadrazam Fuad Paşa'nın torunudur).

Bu acıdan her kula mukadder olan bu neticeden sonra benim on, on iki yaşıma kadar üzerinde yattığım kanepe babamın odasına geçirildi. Artık babamla beraber yatıp kalkmaya başlamıştım. Büyük anamın yerine babamla dolaşmaya başlamıştım. Babacığım beni o yaşımda, bu yaşımdaki insanların arasında dolaştırır, çanta gibi kolunda gezdirirdi. Ta Beyrut'a gidinceye kadar 1313 [1897] bu hal böyle devam etmişti. Bu arkadaşlıktan dolayıdır ki, babam ne görürse, ne konuşursa ben de görür duyardım. Hatta çocukluk bu ya, bazen lakırdıya bile karışırdım. İhtiyarlar buna müsaade ederlerdi. O kadar ki benimle konuşmayı seve seve uzatırlardı. "Biz de böyle yetiştik" derlerdi.

İşte böyle dolaştırılmalarımdan birinde idi. selamlıkta yemek yiyorduk. Babam bana: "Yemekten sonra kaçma. Beraber Münir Paşa'ya gideceğiz; aile dostudur. Bursa'dan geldi. Bizi çok sever. Hem de konağını görürsün. Zavallı bin dikkatle yaptırdığı konakta oturamamıştı. Kamil Paşa'yı sadrazamlıktan azlettiren jurnal hadisesinde Dâhiliye Nâzırlığı'ndan azledildi; Bursa valisi oldu. Şimdi ona gideceğiz" dedi ve feneri hazırlaması için ayvaza haber yolladı.

Yola çıktık. Beyazıt'ta oturduğumuz konaktan Saraçhanebaşı'na doğru yürümeye başladık. Büyükannemin vefatından sonra Bebek'teki yalımızı muvakkaten bırakmış, Beyazıt'ta amcamın damadı Nazım Bey'in konağına gelmiştik. (Nazım Bey Adliye Nâzırı iken 31 Mart Vakası'nda Ahmed

Rahmi Bey sanılarak şehit edilen Nazım Paşa'dır.) İç yollar bugünkü gibi çok bozuktu. Güç halle seke seke yürüyorduk. Nihayet konağın bahçe kapısına yetiştik. Biraz sonra merdivenlerinden çıkmaya başlamıştık. Karşımıza paşanın Dâhiliye Nâzırı iken mühürdarlığında bulunan Ramiz Bey'in oğlu Neyyir Bey çıktı. (Bu Neyyir Bey dünyanın en namuslu adamlarından biriydi) ve bizi doğruca Münir Paşa'nın odasına götürdü. Koyu renkli bir kostüm giyimli ve siyahça fesli ve beyaz sakallı, boysuzca bir zat yerinden kalkmış olarak bize doğru yürüyordu. Babam daha hızlı yürüdü, paşanın elini öptü. Paşa da onu öptü. Beni kendisine prezante eden babamdan sonra ben de aynı şeyi yaptım.

Onlar baba oğul gibi konuşmaya başladılar. Beni de bir tarafa oturttular.

Münir Paşa yaptırdığı ve fakat ikmalinden evvel Bursa'ya gittiği için içinde bir gün olsun oturamadığı konağına kavuşmaktan dolayı çok memnun olduğunu söylüyor ve artık ihtiyarlığından ömrünün sonuna kadar evinde kalarak memlekete dua edeceğinden bahsediyor ve yazlar için Kuzguncuk üstündeki köşkünün de fena olmadığını ilave ediyordu. Bir, bir buçuk saat sonra yine aynı teşrifat ile ev sahibinden ayrılırken paşa da bizimle beraber sofaya çıkmıştı. Önümüze düşerek konağın selamlığını, salonları, misafir odalarını, yemek odalarını birer birer bize gösterdi.

Birkaç gün sonra Münir Paşa'nın pederime iade-i ziyaret ettiğini, bizi evde bulamadığı için teessüf ettiğini söylediler. O akşam yemeğinde Münir Paşa'dan bahis olundu. Babam kendisini eskiden beri tanıyordu. Dâhiliye Müsteşarlığı'na tayin olunduğu zaman paşa Dâhiliye Nâzırlığı'nda idi. Daima sırası düştükçe Münir Paşa'nın çok kibar ve kibarlığa çok düşkün bir zat olduğunu söylerdi. Münir Paşa konağının intizamı da meşhurdu. Uşakların en iyisi bu konakta toplanırdı. Ağaların terbiyelileri Münir Paşa da bulunurdu ki, bunların hepsine mühürdarı Neyyir Bey bakardı. Münir Paşa'nın bir hayli fukarası vardı. Bunlara aylıklar verir, yemekler yedirirdi. Fakat hasutlar,[96] evlerinde yemek yedikleri adamları kıskanan ve türlü türlü yalan rivayetlerle dile getiren müzevirler bunu da çekemediler. Ağızlarına geleni söylüyorlardı. Onlar söyleyedursunlar, Münir Paşa'yı tanımayanlar da söylenmekten hali kalmamışlardı. Münir Paşa'nın konağı ceviz ağacından yapılmış, kapı tokmakları gümüşten, merdiven tırabzanları billurdan, pencereler yaylı ve sazlı yani açılır açılmaz çalgı çalarmış. Tavanlarda yağlı boya resimlerin çerçeveleri altından mamul imiş. Hele eşya ve sofa takımları Londra'dan gelmiş, emsali saraylarda yokmuş gibi hezeyanlar dahi duyulmakta idi.

Çok doğru olarak bunu da biliyorum. Bir gün bu konak inşa edilmekte iken paşanın mühürdarı Neyyir Bey'in pederi Ramiz Bey babamla Nasır Bey'i (Beylikçi) yemeğe davet eder. “Yemekten sonra da haydi efendilerim gidelim, konağı gezelim”, der, giderler. Bir müddet de bahçede dolaşırlar. Hep beraber kapının önüne çıkarlar. (Ramiz Bey'in konağı bunun karşısında idi). Vedalaşırlar. Babamla Nasır Bey arabaya binmek üzere Ramiz Bey'den ayrılırlar, biraz ilerlerler. Karşıdan gelen iki adamdan biri başını kaldırır konağa doğru bakar, “Be herif, dünyaya sığmıyorsun, inşallah oturamazsın” der. Yürürken Nasır Bey herifi kolundan tutar: “Ne fena adamsın. Allah belanı versin. Ne istiyorsan iste, Allah sana da versin. Hasut herif” diye softayı azarlar.

Münir Paşa babamla kendisini ziyaretimizden on, on beş gün sonra yine Bursa'ya vali olmaz mı? Biçare adam hasta hasta yine konağından ayrılır, Bursa'ya gider. Bir müddet sonra da orada ölür. Allah rahmet eyleye.

Otuz beş sene sonra 1944'te Saraçhanebaşı'nda Horhor'da yanarak kül olan Hayriye Lisesi işte dillere destan olan bu konaktı.

Yeni Halk, 25 Ağustos 1944

Suphi Paşa Konağı

Adviye, Mihrimah, Adile, Ayşe Gülsüm, Hasibe, Zehra, Hamiyet, Emine ve Semiha Hanımefendilerle Ayetullah, Sami, Mahmud, Ali, Yusuf, Mehmed, İbrahim; Vahap, Kerim, Hüseyin ve Hamdullah Suphi Beyefendilerin pederleri Samipaşazade Suphi Paşa, Sultan II. Mahmud ricalinden kethüda-yı sadr-ı âli[97] Hadi Efendi'nin Horhor'daki konağını satın almış, yerleşmişti. Bu konağın arsası maamüştemilat[98] 20.000 metre murabbaında idi. Kapılarından biri Babahasan Alemi Mahallesi'ne, birisi Muhtesip Karagöz Hüseyin Efendi Mahallesi'ne, diğeri Horhor Caddesi'ne çıkardı. Ahırlar ve arabalıklar sokak aşırı ve bahçe bir yerde idiler. Bunlardan gayri bir de bostanı vardı.

Kırk odalı koca bir konak... Haremle selamlık bir binada idi. her koca konak gibi mabeyn odalarıyla ayrılır ve dönme dolaplarla evin harem içi görülürdü. Bu konakta üç de hamam ve içlerinde havuzlar vardı; bunlar mineli taşlarla süslüydü. Bir tanesinin üzeri kubbeliydi. Konağın tavanları yaldızlar içinde, avizeler üstünde duvarları kollu şamdanlarla "applique" müzeyyendi. Bu kubbeli ve içi içe üç odalı hamamda vaktiyle Sultan II. Mahmud'un gelip yıkandığını söylerler. Millîye meyilli barok stili taşıyan müzeyyenat[99] hakikaten göze batmayan mahviyetkâr[100] bir güzellikte ve şüphe yok en güzel tarafı da bundaydı.

Yeni Binalar

Ailenin kalabalığına inzimam eden hanegîler yani aylarca oturan misafirler gitgide konağın tahammülünü aştığı için Suphi Paşa ayrıca bir selamlık dairesi inşasına karar vermişti 1271'de [1854]. Bu konak büyük konak karşısına inşa edildi. Ceviz ağacından merdivenler ve parmaklıklar; yağlı boya yaldızlı ve oyma tavanlar; mozaik döşemeli sofalar; yirmi, yirmi beş oda selamlık dairesini süslemişti. Bu daire kârgirdir. Zannediyorum, selamlıkla harem arasında inşa olunan köşk bundan sonra yaptırılmıştı. Bereket versin yaptırılmıştı. Çünkü Mısırlı bir misafir efendinin geç vakit istediği nargileyi içerken uyuması üzerine yere düşen bir ateş parçası keçeyi; keçeden perdeyi; perdeden tavanı; hülasa odayı ve binaenaleyh koca konağı yakmış, kül etmişti ve gene bereket versin kâgir selamlık, konağı yangından masun kalmıştı. Harikulade bir hadise: Konakta aileyle Mısır'dan İstanbul'a gelen Sitti Hatice adlı ihtiyar bir kadın vardı ve bu kadın kötürümdü. Yangındaki tehlikeyi görür görmez "Ya Rab" diyerek ayaklanmış ve paşanın mahdumu Sami Bey'in beşiğini kaparak bahçeye

fırlamış... Bu kadın ölünceye kadar sapasağlamdı. Tıpkı böyle bir mazhariyetin 1310 [1894] zelzelesinde komşumuz bir kötürüm kadına müyesser olduğunu bir yerde yazmıştım.

Konaktaki Düğünler ve Misafirler

Adviye Hanımefendi, Sultan Mecid'in başmabeyincisi Tevfik Bey'in oğlu Baha Bey'le evlendi. (Bu zat son zamanlara kadar yaşamıştır). Düğünleri henüz yangından yanmamış olan büyük ahşap konakta yapıldı. İstanbul tabiriyle ilk mürüvvet olduğu için muazzam ve muhteşem bir düğün yapıldı; günlerce devam etti. Bundan sonra Mihrimah Hanımefendi ile Saffet Paşazade Refet Bey'in; Ayşe Hanımefendi'yle (birkaç ay evvel vefat etmiştir) Bay Suphi Ziya'nın Ziya Bey'in (paşa), Adile Hanımefendi ile İşkodralı Reşad Bey'in; Gülsüm Hanımefendi'yle Kazaskerzade Muhyiddin Bey'in; Hasibe Hanımefendi'yle Tevfik Derviş Bey'in; Zehra Hanımefendi'yle Tesalya muharebesinde temayüz eden kumandanlarımızdan Ferik Haydar Paşa'nın ağabeyi Müşir İsmail Paşazade Fuad Bey'in; Hamiyet ve Emine Hanımefendilerle Meclis-i Maarif azasından Hulusi ve Hayrullah Paşa hafidi Necip Bey'in; Semiha Hanımefendi'yle de Müşir Fuad Paşazade Âli Bey'in düğünleri yapıldı ki bazıları Çamlıca'daki köşkte (Suphi Paşa Korusu namını alan köşk) icra edildi. Mısır'dan bile bu düğünlere gelenler ve bu vesile ile aylarca konak veya köşke yerleşenler olurdu. Mahdum beyefendilerin evlenmeleri merasimi de buralarda yapıldı. Hele sünnet düğünleri mahallede sünnetsiz çocuk ve sevindirilmedik fakir bırakmazdı. Çocuklarla beraber aileler dahi yeni elbiseler giyindirilirdi.

Konağın Hali

Paşa dairesi ulema ve üdeba ile kethüdanın dairesi orta halli komşularla; ağaların odaları kimsesizlerle misafir odaları tıpkı Sami Paşa Konağı misillü Hindistan'dan, Afganistan'dan, Acemistan'dan ve Irak'tan; Konya'dan veya Bursa'dan gelenlerle dolu idi. Paşa bunların hepsiyle konuşur, hatırlarını sorar, işlerini kolaylaştırır, lazım gelenlere tavsiye eder; misafirleriyle de ilim ve edebiyattan bahisler ve münakaşalar ederek faydalı vakitler geçirirdi. Konak bir mektepti denebilir. Herkes okur, okutturulurdu. Ağalardan evli olanların çocukları mekteplere verilir ve dersleri konaktaki hocalarla murakabe ettirilirdi. Bunlardan kaç tanesi böylece yetiştirildi, memur, hatta âmir oldu. Bunlar böyle olduğu gibi genç memurlardan kimde istidat görürse Suphi Paşa onu kolundan tutar, himaye eder, işe sarar

yetiştirirdi. Konağa müdavim ulema ve üdebadan birçoğu da paşazadelere hususi dersler verirlerdi.

Her akşam fırınlardan konağa gelen dört küfe ekmeğin iki küfesi mahallenin fukarasına verilir, ayrıca da ellerine beş on para sıkıştırılırdı. 1888 tarihinde pederi Sami Paşa gibi çok ilerlemeyen bir yaşta Suphi Paşa vefat ettiği zaman yanlı konaktakiler değil, İstanbul ağlamıştı. Harikten[101] sonra harem dairesine tahvil olunan kârgir konakla selamlık dairesine tahvil edilen kârgir köşk bugün on bir aylık bir yaşta iken babasını kaybeden Hamdullah Suphi [Tanrıöver] Bey'in necibane bir savletiyle harabiden[102] kurtarılmış, kendisine mesken olmuştur. Baba ocağını söndürmeyen evlatların mübarek ve mebruk[103] olduklarına dair büyük sözler var, bu da öyle olacaktır inşallah...

Akşam, 20 Mart 1947

Sami Paşa Konağı

Öz İstanbul'un göbeğinde, Taşkasap'ta bir şeyhülislam konağı vardı. Bu konağı Suphi Paşa'nın pederi Sami Paşa satın aldı ve kalabalık ailesiyle yerleşti. Senelerce oturdu. Sami Paşa, Suphi Paşa ile Hasan, Halim, Baki, Galip, Sezai ve Hüdai Beylerin ve Damat Necip Paşa'nın Dürri, Neyyire, Zeynep ve Melek Hanımefendilerin babasıdır. Bu konak bir konaktan ziyade bir saraya benzerdi ve İstanbul'da benzeri yoktu.

Bütün aileler beraber otururlardı. Beyler, hanımlar, gelin hanımlar, çocuklar, dadılar, kalfalar, bacılar, lalalar, kâhyalar ağalar, hademeler, seyisler ve aşçılar kocaman konağı ve müştemilatıyla birlikte misafir dairelerini doldurmuşlardı. Doğrusu burası bir konak, bir saray değil belki bir kasaba idi. Konak içinde daima dolaşışlar, daireden daireye bölmelerden, mabeyn odalarından geçişler, sofalardan odalara gidiş gelişler, konağın kapılarından giriş çıkışlar, orada hiç durmayan bir hayat gösterir ve bunların hepsi o koca Sami Paşa'nın yüzündeki ve gönlündeki nurla beslenirdi.

Konağın Kapıları

Perşembepazarı'na çıkan kapıya gidilirken cesim bir saha kâmilen konağın bostanıydı. Sebzenin, salatalıkların, turpun, marulun ve otların en meşhuru, en meşhur bostancıların elleriyle burada yetiştirilir; konağa sebze namına hariçten hiçbir şey alınmazdı. Molla Güranî mahallesine reside olan[104] kapının yanında da ahırlar ve arabalılar vardı. Ve araba ile binek atlarından maada ineklere de ayrı yerler verilmişti. Konağın sütünü kaymağını ve yağını bu ineklerle koyunlar temin ederdi. Ayrıca manda ve keçi sütleri de gene konaktaki mandıradan temin olunurdu. Kapının bir tanesi de Haseki'ye çıkardı. Bunun arsalarında bakla tarlaları yetiştirilmişti. Biraz gerilerinde de yemiş ağaçları vardı.

Bu kapı da Zindankapısı'na iltisak ederdi.[105] Zannediyorum burada da misafir daireleri ve kütüphane binası bulunuyordu. Misafir daireleri daima doluydu. Hindistan'dan, Irak'tan, Basra veya Afganistan'dan birçok adamlar Sami Paşa'nın misafir dairelerine gelir, aylarca oturur, beslenir ve memleketlerine dönerlerdi. İçlerinde İstanbul'da kalanlar bile olurdu. Şura-yı Devlet azasından merhum Arap Sami Efendi ile eski devrin valilerinden ve nâzırlarından bir beyin pederi olan gibi ki, bunlar Sami Paşa Konağı'nda yetiştirilmişler ve paşanın kütüphanesinin memurluğunu yapmışlardı. Her ikisi ve birinin oğlu bu konaktan feyiz alan erbab-ı dirayettirler. Sonraları

Arap Sami Efendi, Samipaşazade Suphi Paşa'nın oğlu Sami Bey'e mükemmel surette Arapça okutmuştu. Eski valilerden Mehmed Salih Paşa dahi (Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi azasındandı) Sami ve Suphi Paşaların yetiştirilmesinden idi ve müstakil Zor sancağında, Musul'da adamakıllı mutasarrıflık ve valilik etmişti. Şunu da unutmayalım, Sami Paşa Konağı'nın misafir dairelerine mahsus bir hamamı vardı ve dairelerin hamamı bile ayrıydı.

Konağın Kendisi

Konak Taşkasap'ta Sarı Musa Sokağı başlarında kâindi. İçerisine hiç kapanmayan büyük bir kapıdan geçilerek büyük bir avluya girilirdi. Buradan arabalar da girer, işlenmiş ağaçtan mamul sütunlar önünde dururdu. Burası binek taşı bulunduğu mahaldi. Buradan konağa ve büyük çifte merdivene gidilirdi. Konak çok büyüktü. O kadar büyüktü ki, içerisinde fenerlerle gezilirdi. Lambalar kâfi gelmezdi. Yalnız Mabeyn Dairesi –haremden selamlığa geçilen daire demektir- zülvecheyn[106] dairesi dört büyük odaya ve bir de hamam bölüğüne sahipti. Büyük sofalar üç bölüklü konağın odaları ortasında ve hasırla döşenmiş olarak ve dairenmadar[107] büyük divanlarla -bir nevi büyük kanepeler demektir- süslenmiş çıplaklıktan kurtarılmıştı. Zannediyorum aile erkânı ve efradı kalabalık olduğu için odalardan ziyadece bu vasi sofalarda oturur, birbirlerine adeta misafirlik ederlerdi. Misafirlik ederlerdi diyorum; çünkü evvel zaman içinde açık saçık kıyafetlerle konakların içinde dolaşmak pek akla gelmezdi.

Herkes vaktinde yatar kalkar, vaktinde üstünü başını giyer, vaktinde mektebine ve dairesine gider, evde kalanlar da ev işleriyle meşgul olurlar veya hususi hocalarıyla çalışırlardı. Ayrıca konağın büyük salonlarında sofalara, dışarılara doğru çıkıntılı direkler, altın yaldızlı tezyinat büsbütün güzelleştirilmişti. Bundan başka da Yesarizade'nin yazıları bu salonları bir kat daha tezyin ederdi. Ve ayrıca her kapının üzerinde musanna levhalar vardı. Yaldızlı oda bölüğündeki hücreler dantelâlar gibi işlenmiş dallarla tezhip edilmişti. Ve tali müzehhep yazılarla bir kat daha zenginleşen kütüphane ve teneffüs odası abanozdan mamul levhalar içinde devrin en güzel yazılarını toplamıştı. Haremde veya selamlıkta konağın tavanları ortasında göbekler kâmilen yaldızlıydı. Hele yaldızlı odanın tepe pencereleri ve altları boş saçaklarla direkleri, bunların altındaki fıskiyeli havuzlar ilk bakışta hatta her bakışta insana hayranlık ve o kadar da zevk ve neşe ve imbisat verirdi. Döşemelerin kumaşları, halılar, seccadeler, yol

halıları kâmilen şark mamulatı, avizeler ve aplikler kâmilen bronzdan idi. Ve bunların hepsinde kıl kadar inhiraf etmeyen bir yakınlık vardı. Göze batan bir çöp yoktu, kıskançların kem nazarından başka. Bunu da hüsnü takdir itivermişti.

Konağın İçi

Başta koca pir-i muhterem Sami Paşa olduğu halde yukarıda isimlerini verdiğim aile erkânından başka belki daha kalabalık cemiyet; yâran ve asdika ve bendegân[108] gece gündüz yemeklerinde Sami Paşa'ya ve oğullarının dairelerine ve hanımefendilerle kerimelerine misafir gelirler, yerler, içerlerdi. Konağın hususiyeti, ciddiyeti helva sohbetleri, misillü içkili eğlencelerden masuniyeti idi. Yalnız düğünlerde hokkabaz ve orta oyunu, hayal oyunlarına müsaade vardı. Ve bittabi nadir olarak vukua gelen bu nevi toplantılar daha cazip ve neşeli olurdu. Sami Paşa'nın kerimesi Neyyire Hanım sonraları Sultan II. Hamid'in Viyana sefir-i kebiri olan Mahmud Nedim Bey (Paşa) Melek Hanım da Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa'nın oğullarından Prens Hüsameddin Paşa ile evlendirilmişlerdi. Dürri Hanım'ın zevci de Gümrükçü Raşid Efendi oğlu Arif Bey'di. Necip Paşa da Sultan Mecid'in kerimesi Mediha Sultan'la evlenmişti. Bu izdivaçtan birkaç gün sonra da pir-i muhterem Koca Sami Paşa rahmet-i Rahman'a kavuştu. Allah rahmet eylesin. Paşanın oğulları ne yaptılar baba ocağını yıkmamışlardı. Mehmaemken[109] muhafaza ediyorlardı. Nihayet o da Aksaray yangınında yandı ve yerine konulamadı.

Akşam, 27 Mart 1947

İsmail Paşa Köşkü, 1894

Nasuhi Bey'in Konağı ve Hâli[110]

Konaklardan bahsederken küçük konakları yani büyükçe evleri derhatır etmemek[111] elden gelmiyor. Onların da bihakkın İstanbul'da yerleri ve kendilerine göre kalabalıkları ve fakirleri; ayrı ayrı hususiyetleri vardı. Âdetleri de mahdut değildi. İstanbul'un her mahallinde ve her mahallesinde konakçıklar mevcuttu. Amirler, yüksek memurlar, hekimler, dava vekilleri, askerler, mektep hocaları, sarıklılar ve şeyhülislamlık erkânı ve ilh. yüzde seksen diyebilirim ki, kendi evlerinde ikamet ederlerdi. Birbirleriyle komşuluk, kahve, gurup sohbetleri ederlerdi. Yukarıda beyler, misafirler otururken aşağıda da ağalar, uşaklar kahve ocağında konuşur, tanışırlardı. Çünkü o tarihlerde efendilerin ve hanımların önünde mumlu feneri çeken ayvazlarla ağalardan veya uşaklardan birinin efendilerine refakat eylemesi bir âdetti.

Sonra da bu konakçıkların fakirleri vardır. Gelir, yer içer, giderlerdi. Hatta küçük evlerde dahi misafirperverlik, fukaraseverlik hasletleri adamakıllı yerleşmişti. Yemezlerdi, yedirirlerdi denilebilir. Daha sonra fukara-yı sabirin[112] dediğimiz bir tabaka daha vardı ki zülli suali (dilenmek) asla tahammül etmez, aç ölür, söylemezlerdi. Ancak bu kişileri arayanlar vardı; bulunurlardı; bakılırlardı.

Nasuhi Bey'in Konağı ve Hâli

Hayrullah Efendi'nin büyük oğlu; Abdülhak Hamid Bey'in ağabeyi Nasuhi Bey belki lüzumundan ziyade zi-fevkaladelikle[113] mümtaz bir hususiyete malikti. Gençliğinde; orta yaşlılığında; mutasarrıflıklarında; valiliklerinde ve ihtiyarlığında bir türlü iki yakasını bir araya getiremedi. Eğer refikası meşhur Kimyager Derviş Paşa'nın kerimesi hanımefendinin sıkılığı olmasaydı, hiç şüphesiz Nasuhi Bey on parasız kalırdı. Cebinde ne varsa fukaraya verdikten sonra beş parasız eve dönerdi ve bundan dolayı çok münşerih olurdu.[114] Bir kış başlangıcındaydı. Hanımefendi geçen arabalardan ikisini çevirtmiş, Çamlıca'daki köşkün kömürlüğünü lebaleb doldurtmuştu. (Zira o kış köşkte kalacaklardı). Ve bununla çok memnun olarak misafirliğe gitmişti. Geç vakit köşke avdetinde kömürlüğün kapılarının kapanıp kapanmadığını ayvaza sorunca, kömürlükte bir habbe kömür kalmadığını öğrendi. Nasuhi Beyefendi mahallede ne kadar fukara varsa gitmiş, Kısıklı Muhtarı Mehmed Efendi vasıtasıyla davet etmişti, küfe küfe dağıtmıştı. Torunlarına şunu bunu almak için cebine koyduğu parayı bile tutamaz, yolda rast geldiklerine verir, akşama konağına eli boş dönerdi.

Memuriyetlerinde ve âmirliklerinde işin içinde daima borçlu çıkardı. Lisan aşina, ulemadan; güzel sohbeti daimî bir beyefendiydi. Hak rahmet eyleye.

Uncu Mehmed Efendi

Sadrazam Mustafa Reşit Paşa hazinedarlarından Mahinur Hanım'ın komşularından Mehmed Efendi'yle evlendirdiği ahretliği Azmidil Hanım, Fitnat Hanım oldu. Evlendikten sonra kocasıyla iyi geçinmiş ve ona yardım etmişti. Bu sayede refaha kavuşan Mehmed Efendi kendi dirayetini muvaffak olarak az zamanda çok iş gördü ve bir değirmen sahibi olarak unculuğa başladı. Namuslu bir adam olduğu için muvaffak da oldu. Evlatları yetişti; onları güzel güzel evlendirdi. Adamakıllı damatlara mazhar oldu. Büyük kızı Feride Hanım'ı Feyzi Paşa'ya verdi. Süleymaniye'de kocasının konağına yolladı. Hatta kışları kendi de gider, damadına misafir olurdu.

Küçük kızı Nuriye Hanımefendi'yi de Yusuf Kenan Paşa ile evlendirdi ve iç güvey ile olarak İstinye'daki konağına aldı. Ailenin birbirleriyle iyi ve terbiyeli geçinmesi sayesinde de rahat rahat torunlar doğdu, yetişti. Feride Hanım'la Feyzi Paşa'nın Zekiye ve Lebibe isminde iki kızı ve Ekrem adlı bir oğulları oldu. Hemşiresi Nuriye Hanımefendi'nin Kenan Paşa'dan bir oğlu vardır.

Mehmed Efendi'nin evinde meşhur ve muteber bir hususiyet vardı. Misafirlere muhteşem ve mükellef bir kahvaltı tepsisi arz olunurdu. Kavurmalar, soğuk etler, jelatine balıklar, dondurulmuş yumurtalar, tavuklar, tatlılar, reçeller, şuruplar, helvalar, peynirlerin envai ve mevsim yemişleri...

19. yüzyıl sonu, Süleymaniye’de bir evin görünüşü,

Kaynak: Doğan Kuban, Türk "Hayat"lı Ev.

Bu zatın mahdumu bizim Nuri Bey'imizdi. (Said Paşa damadı). Ve demek ki onun meşhur olan ziyafetleri, davetleri babadan mevcut bir tabiat idi. Mehmed Efendi ve Fitnat Hanım... Karı koca epeyce mamur ve mesuttular ve evlatlarının mürüvvetini görmekle Cenab-ı Hakk'a hamd edip durdular. Sadrazama dünür, paşalara kayınbaba, kaynana oldular. Sonra da kendilerini mahcup bırakmayan evlatlar yetiştirdiler. Şaka kabilinden şunu da arz edeyim ki tek bir hicranları vardı: O da canları gibi sevdikleri Kenan Paşa'ya yoğurtlu porohi ile tel kadayıfını bir türlü beğendirememeleriydi. Yalnız bundan müştekiydiler. Onların sevdiği bu iki yemeği damat paşa bir türlü sevememişti.

"Anberbu" Pilavı

Bilmem bu niçin böyleydi, memuriyetleri arasında İstanbul'da bulunduğu müddetçe, Mustafa Zihni Paşa'nın "anberbu" pilavı, midelerine düşkünler hazaratını[115] âdeta mest ederdi. Bir aralık Vefa semtinde ikamet eden Mustafa Zihni Paşa babamı sevenlerden olduğu için onu ve beni yemeğe çağırır; bu enfes pilavı ikram ederdi. Yalnız bizi mi ya; dostlarımızdan Mucip Bey'i, biraderi Rahmi Bey'i, Reşid Akif Bey'i (paşa), Manastır Valisi Faik Paşa'yı, Beylikçi Nasır Bey'i toplar, pilav yedirirdi. Mübalağasız söyleyeceğim. Anberbu pirincinin kokusu, pilavın pişiriliş tarzı belki İran şahlarına nasip olmuştu. Bunu haşâ aşçılar değil, paşamızın kalfaları yaparlardı. Hanımefendinin yetiştirdiği kalfalar... Bir de sütlü bir tatlı yapılırdı bu konakta. İsmini bir türlü hatırlayamıyorum. Bunlarla beraber bir tatlılık daha vardı: Mustafa Zihni Paşa'nın kendisi... Gayet sevimli, güler yüzlü, alabildiğine zeki, hayret veren bir hafızaya malik; âlim, münşi, hele hüsnü hattı orijinal ve açık, şakaları ve fakat sevdiklerine karşı teyakkuzları çok samimi bir zattı... Fukaraperverdi de... Emektarlar, eski ağalar, babadan kalma bacılar, kimsesizler, pek iyi biliyorum bizim davetli olduğumuz günlerde konakta iseler, bizim yediğimiz yemekleri yerlerdi, bizim anberbuya çullanırlardı. Bilmiyorum, bugün o enfes pilavları yapan bacılardan veya bacızadelerden bir tanesi olsun, baba yadigârı olarak baba dostumuz zade Babanzade Şükrü [Baban] Bey ağabeyimize kalmadı?

Akşam, 5 Haziran 1947

Göksu ve Sarayı

Evvel zaman içinde, kalbur saman içinde Göksu, İstanbul'un yüzsuyu idi. Eski ve kıymet bilen âli ve ahali orayı çok severlerdi. Orayı sık sık ziyaret ile oralarda zevk ü sefa ile istirahat ederlerdi. Arabalarla kayıklarla gelerek, derenin etrafındaki çayırlara serilirler; yemek yerler; yatarlar, kalkarlar; istirahat eder, eğlenirlerdi. Evet... O zaman Göksü ve Küçüksu bir içim su gibi aziz ve mergub idi[116] ve o âb-ı hayat gibi bir nehirdi.

Göksu'nun suyu Alemdağı'ndan akar gelir. İki tarafı yüksek ağaçlarla müzeyyendir, bağları vardır. Bahçeleri ve yeldeğirmenleri vardır. Hülasa orada her nevi zevk ve güzellik vardır, derlerdi. Zamanın padişahları bu mevkie itibar ederlerdi. Saraya gelir otururlar; çayıra çıkar at oynatırlar; cirit oynar, oynatırlardı. Ok talimleri yaparlardı.

Bugünkü Göksu Sarayı'nın yerinde ahşap bir köşk vardı ve bu bina en güzel yapılardan biriydi. III. Selim'dir ki bu kasrı yeniden tamir ettirmişti. Bu padişahın saye-i nezaretinde feyz alan II. Mahmud'un da bu köşke hüsnü nazarı ve hizmeti sebk etmişti. Fakat bu kasrı bugünkü haline koyan Sultan Abdülmecid idi.

1856'da saray bugünkü şeklini almıştı ve sonra Sultan Abdülaziz tarafından da yaptırılan bazı tadilat ile bir kat daha güzelleştirilmişti.

III. Sultan Selim'in gündüzleri bu sarayda yemeğini yiyip, mehtaplı gecelerde Boğaz'da dolaştığı da vaki idi. Gözdesi Mihriban Hatun'un ona verdiği heyecanların ilhamları Boğaziçi'nin mehtaplı gecelerinde padişahı daha çok hassas eder; ibda ettiği (ortaya çıkardığı) nefis musiki eserleri, sular gibi akar giderdi. II. Sultan Abdülhamid zamanında yani benim doğduğum ve yetiştiğim zaman içinde Göksu ve Küçüksu yine rağbette idiyse de bu rağbet derecesini indirmiş, eski vakarını muhafaza edememişti. Mamafih büsbütün pabucu da dama atılmış değildi. Gerçi padişah, sultanlar ve şehzadeler gelmiyordu; nâzır paşalar ve emsali zatlar devam edemiyorlardı; amma yüksek tabaka yine vefasızlık göstermiyor; derede ve çayırlarda gözüküyorlardı. Yalnız ecnebiler istiflerini bozmamışlar, muntazaman bu yeri ziyarette inat etmişlerdir. Büyükelçiler, elçiler, aileleri veya İstanbul'da oturan veya İstanbul'dan geçen ecnebiler Göksü Deresi'nden de mutlaka geçer gider; fakat yine döner gelirlerdi. Boğaziçi'nde ikamet eden devlet ricalinden zevk ehli olanlar da bu yeri unutmamışlardı. Hele Çarşamba günleri –bilmiyorum neden- dereyi doldurmuşlardı. Etrafında modern müesseseler olduğu muntazam imkânlar bulunduğu temiz bir kahvehaneye sahip olduğu için mi? Hayır. Sadece tabiî güzellikleriyle kaldığı için Göksu'yu ve Küçüksu'yu doldururlardı.

Bir ağustos mehtabı gecesinde idi. Hatırımda yanlış kalmamışsa eğer, Sadrazam Kadri Paşazade İsmail Cenanî Bey'in tertip ettiği bir saz âleminde, emsalsiz olduğu için fevkalade olarak içinde toplanan sazende ve hanendelerle beraber dereye giriveren büyük pazar kayığını takip ile kayıklar ve sandallar o kadar sıkışmışlardı ki, birbirlerine yapışıp geri geri yürüyerek dereden çıkabilmişlerdi. Bu da vardı: O zamanki hamlacılar cidden mahir idiler.

Aile dostumuz Tanburî Nasır Bey ve yine Tanburî Vasilaki Efendi vardı. Udî İbrahim ve bu ayarda üstatlar vardı. Koca Boğaziçi dalgacıklarının sedacıklarıyla bu âleme güya iştirak ediyordu. Gençlik bu ya; ben bu âlemlerde ferafeş-i emvacı yani suların fışfışlarını çok severdim. Aile dostumuz Beylikçi Nasır Bey mehtaplı gecelerde Bebek'teki yalımızın sahile nazır pencerelerinden bize Göksü Sarayı'nı gösterir, "İşte çocuklar! Pırlanta da böyle parlar" derdi. Dikkat ediniz Nâsır Bey merhumun hakkı

vardı. Cenab-ı Hüda cümlesine rahmet eyleye ve Göksu’muzu ve sarayımızı muammer eylesin.

Son Saat, 31 Ocak 1955

Müteveffa Konaklar

Müşir Vasıf Paşa Saraçhanebaşı'ndaki Sultan Abdülhamid-i Sâni vezirlerinden Mustafa Zihni Paşa'ya sattı. Bu konak zamanında en güzel konaklardan biriydi. Yüksekti ve denizi görürdü. Genişti; rahat rahat içinde dolaşılırdı. Bahçesi vardı ve havadardı. İyi de döşetilmiş idi. Şaşaalı değildi; fakat zevk-i selim ile süslü ve vakarlı idi. Paşanın selamlıkta oturduğu oda hakikaten inşirah verici ve zevkliydi. Bu konağın ağaları da efendiden insanlardı. Zira kıdemli ve terbiyeli ağalardı. Harem dairesinin de pek muntazam olduğunu duyardık. Konak epeyi kalabalıktı da. Paşanın kerimesi ve damadı Şura-yı Devlet azasından Reşad Bey ve oğlu ve Ahmed Haşim merhumun zevcesi olan kızı hep beraber bu konakta, yazları da Erenköyü'nde otururlardı. (Reşad Bey birkaç sene evvele kadar yaşadı, yani çok muammer oldu). Paşanın güzel aşçıları, güzel yemekleri vardı. Misafirlerini hiç sıkmaz, en büyüğünden en küçüğüne kadar herkesle arkadaş gibi konuşurdu ve daha ziyade konuşturmayı severdi. Orta boylu ve sağ tarafa meyilli idi. Daima sağ elinde tespih tutar ve yürürken de onu bırakmazdı. Yazın en sıcak günlerinde dahi sokakta pardösüsüz görülmezdi. Biraz da yanpiri yürürdü. Ama veçhen çok sempatikti; gözleri çok parlaktı. Hele zekâsı ve aklı büsbütün parlaktı. İyi idareci; bahusus iyi maliyeciydi. Mükerreren Maliye Nâzırlığı'nda bulundu. Devr-i Meşrutiyet'ten (1908) evvel son memuriyeti Ticaret ve Nafia Nâzırı; ondan sonra da Âyan azası oldu. Daha evvel birçok vilayette de valilik etmişti. Babıâli'nin yetiştirdiği güzide zatlardan biri idi. Konak en son zamanlarda bir mektep olmuştu. Agâh Beyefendi'nin müdür olduğu lise galiba. Bir müddet evvel yıkıldı, bugün yerlerinde yeller esiyor. Cenab-ı Hak Mustafa Zihni Paşa'ya ve konağına ve mektebe rahmetler eylesin. Bakalım yerine garaj mı yapılacak? Bu konağım hemcivarı bir konak da Hacı Akif Paşa'nın konağıydı ve Atatürk Bulvarı dolayısıyla yıkılan İbrahim Paşa Hamamı'nın arkasındaki sokak üzerinde ve geniş bir bahçe içerisinde idi. Hatta harem ve selamlık olmak üzere iki konaktı. Kalabalıktı da. Paşa'nın tek bir oğlu vardı: Derviş Bey. Onunda iki oğlu vardı: İsmail ve Faiz Beyler. Ve bunların hepsinin ayrı ayrı daireleri ve misafirleri vardı. Hele haremde bir sürü saraylı kızlar vardı. Zira paşa memuriyetten başka ve ilaveten Sultan II. Abdülhamid'in büyük kızı Zekiye Sultan'ın da kâhyasıydı. Saraylı kızlar nöbetle paşanın konağına gelirler tebdil-i hava ederlerdi. O zamanın tabirince Hacı Akif Paşa çok

namuslu bir devlet ricaliydi. Allah afiyet versin torunları hayattadır. Fakat bu konaktan eser kalmadı.

Kıztaşı'nda da bir konak bilirim. Pek çocuktum; hayal meyal hatırlıyorum. Sebeb-i akrabasından olduğum Kars Valisi Şerif Paşa'nın yani büyükbabam Ebubekir Mümtaz Efendi'nin bacanağı Şerif Paşa'nın birçok evladı vardı. Defter-i Hakanî Senedat-ı Şeriye Müdürü Esad Molla Bey, Tevhide Hanım, Celaleddin ve Ahmed Paşalar, Süleyman ve Nizameddin Beyler ki bunlardan Ahmed Paşa Damad Mehmed Şerif Paşa'nın babasıdır. Bu konağı Kıbrıslı Kamil Paşa satın almıştı ve senelerce içinde oturdu. Onun da çocuklarından birçoğu bu konakta doğdu. Uğurlu bir konaktı, fakat uğursuz bir yangın onu kül etti. Ne konak kaldı; ne bahçe ve ne de bostan kaldı. Hak rahmet eyleye ona ve sahiplerinden vefat edenlere.

Son Saat, 5 Haziran 1954

Eski Harem Daireleri

Kadınların biz erkekleri henüz adam sırasına koymayarak kaçmadıkları günlerde evlerimize gelenlerin aralarına; evlerine gittiklerimizin harem hayatına karışmak sayesinde saraylarda, konaklarda evlerde neler var, neler yok tabiatıyla görürdük. Hele akranlarımızı bulursak çocukluklarımızı da gösterirdik. Odalarda, sofalarda, bahçelerde koşar, oynardık. Bize mahsus hazırlanan kahvaltı sofralarında yerdik, içerdik. Bunlardan sonra büyüklerin yanlarına götürülürdük. Hünerlerimizi göstermek için şiirler okurduk, şarkılar söyledik, dans ederdik. Yüzlerimizi okşarlardı, arkalarımızı sıvazlarlardı, bize dua ederlerdi. Ellerini öper, odadan çıkardık.

Daha sonraları biraz daha yaşımız ilerledikçe bize “Gençler” derler, yanlarında oturmaklığımıza müsaade ederlerdi ve bizimle konuşarak bir sürü sual sorarlardı. Cevaplarımızda tereddüt göstersek veya yanlış söylersek tashihten kaçınmazlar, bizimle meşgul olurlardı.

Konakların Teşrifatı

19. yüzyıl sonu,

Süleymaniye’de bir sokak,

Kaynak: Doğan Kuban, Türk “Hayat”lı Ev.

Şunu da arz etmeliyim: Eski saraylarla konakların harem dairelerinde bir hayli teşrifat vardı. Kapıdan girer girmez istikbal edilerek derhal, bilmem nasıl arz edeyim, vestiyer odasına alınmak; orada çarşafları, feraceleri çıkarmak; büyük aynalara ve kalfaların tuttukları el aynalarına bakıp üstü başı, hotozları düzeltmek, saça başa düzen vermek gibi. Bundan sonradır ki, teşrifatçı kalfaların delaletiyle üst kata çıkılırdı; ev sahibelerinin kabul salonlarına girilirdi. Yine o zaman içinde briç partileri, çay davetleri gibi içtimalar malum ve makbul olmadığı için ve hatta kabul günleri henüz revaç bulmadığından öğleüstü ziyaretleri serbest ve günlük işten madûd idi. Arzu eden istediği yere gider, ziyaret eder, ikramla hüsnü kabul görür, tatlı tatlı konuşur, evine dönerdi. Bu da demekti ki, eski salonlar herkese açıktı. Ev sahibi bulunmasa bile evin yüzünü ağartacak kâhya kadınlar ve baş kalfalar gelene layık olduğu hürmeti gösterirler, icap eden hizmetleri arz ederlerdi.

Misafir Odaları

Saraylarla; köşklerle, konaklarda; yalılarda müteaddit salon ve misafir odası vardı ve ucu bucağı bulunmayan sofalar bu odaların ortalarına müsadifti. Buralarda mükemmel mefruşat; geniş divanlar, kanepeler, koltuklar, alaturka köşe minderleri; alafranga salon takımları; oturmalarına izin verilmiş olan emektar kadınlara mahsus yer minderleri, salonları doldururdu; çok da süslerdi. Hele oyalarla süslenmiş hotozlarını giyen kalfalar, halayıklar, redingotlu bir sürü haremağası mutlaka güler yüzleriyle ortalığa neşe verirlerdi ve bunlardan bir kısmı âdeta sultan efendilerin veya hanımefendilerin nedim-i hassı mevkiinde bulunurdu. Hakikaten terbiye ve espri ashabından oldukları için...

Hakikaten ne tuhaf usuller vardı eski zamanda...

1. Sırmalı örtülerle üzerleri örtülü gümüş tepsilerle gümüş cezvelerle kahve getirirlerdi, zarflı kahve fincanlarıyla misafirlere sunarlardı.

2. Bundan sonra kahve faslı vardı. Kuş sütünden başka eksiği olmayan kahvaltı tepsileri ayrıca çay ve sütlü kahve takımları; gümüş semaverler; bazı evlerde elmaslı çay ve kahve kaşıkları tarif olunamayacağı kadar güzeldi. Bir güzelliği de hanımefendilerin elleriyle kaynattıkları reçeller; emektar bacıları harem mutfağında hazırladıkları sakız veya sigara börekleri; nevi nevi tatlılar; muhakkaktı bu güzelliği bir kat daha arttırıyordu.

Kahvaltı

Misafirle ev sahibi kahvaltı masası etrafında yerken içerken güzel güzel ve tatlı tatlı söyleşirken bir şey daha yapılırdı. Evin kızları, genç beyleri veya gelinleri marifetlerini izhar ederlerdi. Piyano; keman veyahut ud ve kanun gibi sazlardan bildiklerini çalar ve teganni ederlerdi. Evin saz takımı varsa bunlar da fasıl yaparlardı. Aralıkta da efendilerin yahut kalfaların, kızların el işleri gösterilir ve teşvik mahiyetinde bir sürü takdirkâr sözler söylenirdi. Sarmalar, gergefler, kanaviçeler ve oymalar bu sayede birbirinden güzel olmak ve işlenmek yolunu tutmuş, çünkü rağbet ve takdir görürdü. Hele benim çocukluğumda büyük validemin kalfalarından Kâmran'ın boncuklu firkete oyaları, koca İstanbul'da fevkalade meşhur olmuştu.

Akşam, 15 Aralık 1947

Eski Konaklarda Saz Takımları

Evvel zaman içinde yaz mevsimlerini Bebek'teki evimizde geçirirdik. Kalabalıktık. Babamın annesi, babam, ben ve dadım –zira anacığımı ölüm almış götürmüştü- amcam ve bütün ailesi, akrabasından olduğumuzu Plevne kahramanı Gazi Osman Paşa ile çocukları hep beraber otururduk. Evimizde usul bize dadılarımızla ayrı yemek yedirmek bizi erken yatırmaktı.

Bu, müstesnası olmayan bir haletti. Elinden kurtulamaz, uykumuz gelsin gelmesin, yataklarımızı boylardık. Ancak tek bir müstesna vardı. Mehtaplı geceler Boğaziçi'nde yapılan ve mutlaka Bebek'ten geçen saz âlemlerini bize göstermek... "Çocuklarımıza bu zevki vermeliyiz" derler bizi bekletirlerdi. Bir de bu usulün tuhaf tarafı vardı. o akşam duyulan şarkılarından bazılarını ısrar eder, bize de mırıldatırlardı. Ben ilk şarkıyı böyle öğrenmiştim. "Küçüksu'da ne işin var?" şarkısı...

Hatırımda yanlış kalmamışsa Sultan Mahmud'un şarkısıdır.

Konaklarda Saz Takımları

Bazı konaklarda ve bilhassa harem dairelerinde kalfalardan istidatlı ve arzulu olanlara şarkı saz ve raks öğretirlerdi. Saz ve şarkı hocaları evlerinde ders verdiren konakların kapılarını muttasıl çalar, aylarca, senelerce ders vererek hanende ve sazende yetiştirirler. Ve bununla övünürlerdi. Meşhur Kemanî Ağa, Kemençeci Tatyos, Kanunî Şemsi ve Arif, Udî İbrahim, Tanburî Cemil Beyler gibi üstatlar, hatta Enderun-i Hümayun sanatkârları ve daha isimlerini şimdi hatırlayamadığım bir hayli musiki ve usul hocaları bu sayede musikimizi iptizale düşmekten muhafaza ederlerdi.

Benim yetiştiği devirde yani Sultan II. Hamid devrinde şu konaklarda muntazam saz takımları vardı: Hamdipaşazade Karesi Valisi Neşet Paşa, Suphipaşazade Sami Bey, Merkez Kumandanı Sadedin Paşa, Bahriye Nâzırı Hasan Paşa, Damat Nureddin ve biraderi Kemaleddin Paşalar, Başkâtip Tahsin ve İkinci Kâtip İzzet Paşa ve diğerleri... Bu zatların harem dairelerinde hanendeler, rakkaseler, sazendeler yetiştirilmişti.

Sık sık kadın davetleri olur, ziyafetler çekilirdi. Hülasa bu kapalı kutuların içerilerinde bin bir gûna eğlenceler, var edilmişti. Şu kayıtla ki, selamlık halkı cümbüşlerden hisseçin[117] olamazlar, hareme sokulamazdı. Yalnız selamlıklarda saz âlemi yapılırsa harem halkı kafes arkasından bu âlemi görür ve dinlerdi. Buna müsaade edilmişti. Mesağ[118] vardı.

Konaklarda Saz Teşrifatı

Ta çocukluğumdan beri kaç tanesinde bulundum. Bilmem ki, şu saz teşrifatımı nasıl arz edeyim. Aşağı yukarı şöyle idi:

1. Başı veya dişi ağrıyan, yani neşesiz görünmek zorunda bulunan sanatkâr (équipe) kümeye giremezdi. “Neşesiz görünüyor, keyif kaçırır” derlerdi.

2. Sazendeler, hanendeler bir renkten ve bir biçimden elbiseler, oyalarla süslü hotozlar giyerlerdi. Rakkaseler oyunun icabına göre; mesela zeybek oyunlarında kâmilen zeybek esvabı giyerlerdi. Bu pahalıya mal olurdu; amma olurdu.

3. Şarkılardan bazıları da solo olarak söylettirilirdi; bütün saz takımıyla beraber... Kim söyleyecekse kalkar, solosunu yapardı. Hele saz ve rakkase guruplarının büyük salonlarda veya sofalarda toplanmış misafirlerin huzuruna çıkışı zevkli bir manzara idi. Talimli muntazam asker gibi gelir, selam verir, yerlerini alırlardı.

4. Saz çalınırken veya oyunlar oynanırken kimse yerinden kalkmaz ve kimseye tepsilerle şu veya bu ikram edilmezdi. Kimlerdi hâlâ hatırımdadır, bir de Zekiye Sultan’ın tertip ettiği bir eğlentide iki misafir hanım -yeni hanımefendi olmuşlardan idiler- saz çalınırken fazla gürültü etmelerinden naşi kemal-i nezaketle salondan dışarıya davet edilmişlerdi.

Sazsız Konaklar

Bazı konaklar da zevk u tarab[119] vadisinden geçmemişlerdi. Bunlarda incesaz takımı ve rakkaseler yoktu. Fakat dairelerinin intizamı ve tertibi hususunda diğerlerinden farklı değillerdi ve dağdağaları daha az olduğu için evleri daha sakin ve daha mürettepti. Gazi Osman Paşa, Sadrazam Arifî ve Abdurrahman, Ahmed, Ali Rıza Mümtaz Paşaların ve daha birçoğunun konakları gibi. Gerçi bunlarda herhangi bir sazı öğrenmek isteyene rastlanmazdı; ama çalgıcı ve oyuncu gurupları yoktu. Hülasa bu hanelerde mektep gibi adamlar yetiştirirler ve bunlar evlendirmek, iyi kocalara kavuşturmak için dikkat sarf ederlerdi. Bu âdetin öyle de iyi tarafı da vardı ki çıraklar, yeni evlendirilmiş olarak saraylardan ve konaklardan çıkmış, çoluk çocuk sahibi olmuş olanlar efendilerini taklide yeltenir, ellerinden gelen iyilikleri yapmakta tereddüt etmezlerdi. Mesela Sadrazam Reşid Paşa’nın kalfalarından Mahnur Hanım’ın evladı olmadığı için fart-ı şefkatle ve parasıyla yetiştirdiği bir çocuğu evlendirmesi, sermaye ve iş sahibi, hülasa adamakıllı bir adam etmesi gibi misaller çok vardı.

Haremlerde Teşrifat

Eski saraylarla büyük konaklarının şöyle de bir teşrifatı vardı. Çamaşır ve ütücüler, kilerci ve sofracılar, ortalık temizleyenler, misafir kabul edenler ve bunların başında baş kalfalar ve bu müstahdemlerin derece atlamalarını baş kalfalar tayin ederlerdi. Çalışma günleri de kalfaların ayırdıkları günlerde yapılırdı. Aklına gelen çamaşır yıkayamaz, ütü ütüleyemez, ortalığı silemezdi. Bunların günü ve saatleri mukayyetti. Bazı kayıtlar daha vardı.

1. Büyük saraylarla konaklarda alaturka hamamlar her gün yandığı için çok temiz olmak.

2. Mağrur görünmemek.

3. Misafirleri fazla sıkacak kadar didelememek.

4. Daima güler yüzlü gözükmek, “suratsızlık uğursuzluktur.”

5. Misafirlere sual sormamak. Aksi takdirde mütecasiri ceza görürdü. Mutlaka belden aşağı vurulmak şartıyla dövülmek şartıyla...

Bunun bazen komik tarafı hâdis olurdu; mesela büyük hanımefendinin hiddetlendiği bir halayığı cezalandırmak için keyfiyeti gelin hanıma havale etmesi gibi. Gelin hanımlardan biri bana aynen şöyle söylemişti: Kayınvalidem bir kıza kızmış, beni odamdan çağırdılar, yanına gittim. Elime bir Çerkez kamçısı verdi: “Haydi, git falan kızı döv” demesin mi elim ayağım titredi, şaşırıp kalmıştım. Bu kayınvalide dayağın cennetten çıktığına kani idi. Kızları pestile çevirirdi.

Sultanların ve hanımefendilerin ehemmiyet verdikleri bir mesele daha vardı. Konaklarına saz takım taklavatlarını göstermemek... Bunun için çalışırlar, mâni olurlardı. Yahut öyle zannederlerdi, diyelim. Çünkü paşalarımızdan biri:

Bir zemin bulmuş olurdum dil-i didende senin

Girmiş olsaydım eğer râz-ı nihânının yerine

Saz-ı sinem ile ben nağmeler icâd edeyim

Beni al sevdiğim aguşa kemanın yerine

Demiş. Kaşla göz arası sazendelerden birini istifraş;[120] hanımefendinin zabıta-i mâniasını hurdahaş etmişti.

Akşam, 27 Şubat 1947

Konaklardaki Mektepler

Babamın ağabeyi Ali Rıza Mümtaz Paşa ile aile dostlarımızdan ve arkadaşlarımızdan ve akrabamızdan Defter-i Hakanî Senedat-ı Şeriye Müdürü Molla Esad Bey; Divan-ı Muhasebat ikinci reislerinden Mucip Bey; Babanzade Mustafa Zihni Paşa; Reşid Akif Bey (Paşa); Beylikçi Nasır Bey ve emsali zatlar bizim evde toplandıkları zaman yemek faslından sonraya kadar mâlâyaniyyatla eğlenirlerdi. Daha sonra kahveler ve sigaralar içilirken ciddi münakaşalara başlarlar, güzel güzel konuşurlardı.

Bu kadar âlâ! Okumuş yazmış adamlar elbette konuşmalıydılar. Fakat iş bu kadarla kalmazdı. Müteaddî bir veçhe[121] yani bizleri de aralarına alırdı. Dinle bre dinle! Baygınlıklar geçirirdik ama odadan çıkamazdık. Bir fena tarafı daha vardı. Ara sıra bize de hitap ederek: “Ne diyorduk?” diye de sorarlardı. İyi tarafı da vardı ha! Sapıtmaz sırtarmazsak, bize yemiş ziyafetleri verirlerdi. Hatta tiyatroların birinde bir de loca ikram ederlerdi.

Vehbi Efendiler

Hâlâ hatırlarım. Bir ramazan gecesiydi. Amcamın damadı Nazım Bey’in konağında iftardan ve teravihten sonra bir Vehbi Efendi hikâyesi tutturdular. Tarihimizde ismi geçen Vehbi Efendiler kimlerdi ve hangi devrin adamlarıydı? Üzerinde durdular. İçlerinden birisi: “Vehbi Efendi, Sultan Mahmud devrinde büyümüşlerdendir. Farisî lisanını iyi bildiği için onu İran sefirliğine gönderdiler. Bağdat tarikiyle İsfahan’a gitti. Hüsnü hizmet etti; tekrar Bağdat’a döndü. Oradan padişaha bir ariza yazarak ‘Devlet-i Âliye ile İran münasebetlerinin bozulmasına Bağdat Valisi Ömer Paşa’nın münasebetsizlikleri sebep olmuştur’ isnat ve iddiasında bulundu. Nasılsa bunu haber alan Ömer Paşa da hemen yola bir katar çıkararak ‘Vehbi Efendi aldatıldı, devletimizin menafini feda etti, aynı zamanda da Acemistan’da sarhoşluk ve çapkınlıklar yaptı; şerefimizi lekeledi’ haberini İstanbul’a yolladı. Ötekinden evvel almış olacak, Sultan Mahmud fena halde hiddetlendi. Vehbi Efendi’nin idamı emrini verdi. Bereket versin bu zatın halis dostları efendiye haber verdiler ve onun kendini belli etmeyerek İstanbul’a gelebilmesiyle beraber Üsküdar’da bir evde saklanmasını temin eylediler. Bu zat pek meşhur olan kasidesini bu zaman içinde yazdı. Manzumeyi padişaha gönderdiler, pek beğendi. ‘Eyvah adamcağıza kıydık’ dedi. Cesaret aldılar, hakikati söylediler. Padişah sevindi ve tedbiri beğendi. Vehbi Efendi’yi taltif etti” mütalaasında bulundu.

Molla Esad Bey

Molla Esad Bey, yüksek sesle bu mütalaaya; nazı geçtiği için itiyadı veçhile "Hey gidi cahiller" diyerek şu cevabı verdi: "Hikâye doğrudur; fakat bazı hataları ve noksanları vardır. Evet, tarihte ismi geçen Vehbi ikidir. Bir Seyyid Vehbi; diğeri Sünbülzade Vehbi Efendilerdir. Birincisi 1149'da [1736] ölmüştür ve Sultan Ahmed-i Salis[122] devri şairlerindendir. Hâlâ yerinde dimdik duran Sultanahmet Çeşmesi'nin üzerinde mahkûk[123] kaside bu adamındır. Sünbülzade Vehbi Efendi'ye gelince bu zat Sultan Mahmud devrine ait değildir. Doksan küsur yaşında vefat etmiştir. Yani Sultan Mahmud'un cülusundan[124] tam bir sene sonra azim-i dâr-ı beka olmuştur[125] ve şu halde sultan Mahmud'dan ziyade daha evvelki devirlerin büyüklerindendir.

İran seferi hikâyesi Sultan II. Mahmud'un pederi Sultan I. Abdülhamid zamanına düşer. Sünbülzade'nin vefat 1224 [1809 'tedir]. 'Gülşen-i cenneti me'va kıla Sünbülzade'[126] merhumun vefatına tarihtir. 'Kaside-i tannane' Vehbi divanında mevcuttur. Bu zat evvelce sarıklı olduğu halde Sultan Mustafa-yı Sâlis[127] zamanında hâcegân[128] mesleğine girmişti. İdamdan kurtulduktan sonra yine eski kıyafetine avdet etti ve Sultan III. Selim asrında serlevha-i şuara oldu; iltifat ve ihsanlar aldı."

Molla Esad Bey'in bu izahatı ortalığı tenvir etmişti. Biz de Vehbi Efendilerin kimler olduklarını yalnız dinlemek sayesinde öğrenmiştik. Bu hatıraları bugüne kadar unutmamaklığımızın sebebi şu idi:

Dinlediğimiz hikâyeleri günlerce aramızda tekrar ederdik ve bir sırasını bekleyerek dinleyenlere dinletirdik. Muvaffak olduk mu, dualar, iltifatlar alırdık bahusus... Evet, belki en büyük sebep şu idi: İzin alır; para alır; tiyatrolara, gezmeler giderdik. Gençliğimizde ve bu arz ettiğim şekilde ihtiyarlar arasında çektiğimiz sıkıntılara helal olsun.

Akşam, 10 Şubat 1949

Tanrı Misafirleri

Tam veya yarım leylî gece misafirleri eski konakların ve evlerin şenlikleriydi. Haremde ve selamlıkta ev sahiplerinin hem de ev halkının yüzü gülerdi. Misafir ağırlamak, misafiri memnun etmek, ona ikram, onu îzaz etmek, neşeli hüsnü kabul göstermek ve bunun samimiliğine kanaat zevk etmek iftiharı istilzam edici hareketlerdendi. Gelen misafirlerin de beşûş, neşeli olmaları âdetti. Keyifsiz adamlar buna âgâh oldukları cihetle sıkıntılı günlerinde misafirliğe gitmezler; misafirlerden kaçarlar; tagayyüp ederlerdi.[129] Hatta bazı konaklar ta-besabah[130] denilecek derecede kalabalık ve eğlenceli olurlardı. Bunlardan birkaçının içinde büyüdüğüm için hâlâ o zamana talibim ben. Zira çok istifadeli anlar yaşanırdı. Biz çocuktuk gerçi; fakat büyüklerin yanlarında duyduğumuz zevki aramızda bulamazdık. Dikkatle olanlara bakar; onları dinlerdik ve aklımızca taklide çalışırdık. Gerçi bu taklit bugünkü çocuklarımızın ayaklarını başlarımıza vururcasına uzatmaları, nerede olursa olsun ıslık çalmaları misillü medenî bir teklif değil idiyse de elbette ki, daha güzel ve istifadeli bir taklitti; bazı şurût ve kuyûda[131] maruz iseler bile. Bu kayıt ve şartlar sayesinde tertibe ve teeddübe alıştırılmaklığımız müyesser olurdu.

Tarih, şiir ve edebiyat bahis ve münakaşaları saatlerce sürerdi. Müverrihlerin[132] mukayeseleri yapılır, şairlerin tarzları ve ilham kaynakları, yaşadıkları diyarın iklimi üzerinde lakırdılar edilir, ilahilerin, naatların, kasidelerin, gazellerin ve şarkıların evveli ve ahirleri üzerlerindeki bilgiler ortaya dökülür, uzun uzun konuşulurdu. Kolaylarından bize de şiirler ezberletip okuttukları olurdu. Kelimelerin mânâsını bilmekliğimize dahi sarf-ı mâ-hasal ederlerdi.[133] Bu kadarı bizim hoşumuza gelmezdi amma, ne yapılır; biz de mektep gibi olan bu âlemden tahlis-i giriban edemezdik; yani yakamızı kurtaramazdık.

Daha pek küçükken bendenizi ilk defa olarak kalabalık mektebin ilk sınıf talebesi olduğum Numune-i Terakki Mektebi müdürü Nadir Efendi idi. İlk mektebin ilk sınıf talebesi olduğum halde tevzi-i mükafat[134] günü bana “Bu bina cedd-i âlâmdan[135] kalmıştır, bugün ise bizim gibi vatan yavrularının istikbaline kapılarını açmıştır” mukaddemeli bir nutuk irad ettirmişti. Ve bu “cedd-i âlâm” tabiri, -nasılsa bunu da unutmamışım- Nadir Efendi ile Divan-ı Muhasebat reislerinden aile dostumuz aile dostumuz Mucip Bey ve Babanzade Mustafa Zihni Paşa arasında münakaşayı icap etmişti. İkisi ceddim dediklerinin doğruluğuna ısrar etmişlerdi. Nadir

Efendi “cedd-i alâma” da mu’sırdı. En nihayet onun dediği oldu. Nadir Efendi dikkatli bir müdürdü. Bana o nutku söyletmek için beni Bebek’teki yalımızdan Şehzadebaşı’nda ikamet eden büyük teyze kızımız Tevhide Hanımefendi’nin konağına getirtmiş; günler ve gecelerce bana nutku okutmuş, tekrar ettirmiş; uzaklara çekilmiş, dinlemiş; sesimi ayar ettirmişti. Babaannem bana çok düşkün olduğu için bu seyrüseferde o da beraber taşınmıştı. Hey gidi günler hey! Bacak kadar çocuğun nutkunu tanzim için yorulanlar meyanında ihtiyar büyükler de ihtiyar-ı zahmet ediyorlardı, evvel zaman içinde. Eski konakların topluluklarından hatırımda kalan şiirlerden bir parçasını bu yazıya sıkıştırıyorum. Zannedersem muhterem karilerimi sıkmazlar. Bu kıtayı Reşid Akif Paşa söyler dururdu. Şairi kimdir şimdi hatırlayamıyorum:

İdbâr-ı seht âkili divâne gösterir

İcbâr-ı baht câhili ferzâne gösterir

Mirât-ı devletin bu da bir mübhemi

Mansıpta âşinâları bigâne gösterir

İstanbul’u çok sevenlerden Babanzade Mustafa Zihni Paşa da şiire mültefit olmamakla beraber taşradan babama yazdığı mektuplarında Mütercim Asım Efendi’nin şu beytini tekrar eder dururdu:

Kalmadan hâk-i mezellette ey Asım

Azim-i sûy-i şem-asâ-yı Stanbul olalım

Gece misafirlerinin geldikleri evde günlerce kalmaları gerçi hizmetkârlar için zahmetsiz bir şey değildi; amma evlere şenlik verirdi vesselam. Hanegîler, yani evlerden çıktıktan sonra yine o evlere avdet edip yerleşen mütekaitler müstesna. Onlar yine hizmete müsaraat[136] ve hizmetkârlara nezaret ederlerdi ve böylece yine evin adamı sayılırlardı; hatta ev sahibi tavrı takınırlardı!!

Son Saat, 19 Ocak 1955

Eski Çamlıca Köşkleri

Büyük Çamlıca'da Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'nin köşkü namı altındaki binalar ve duvarlar içindeki ormanlar, bahçeler, parklar Sultan II. Mahmud devrinde gözdelerinden Tiryal Hatun için inşa ettirilmiş olan tek bir köşkten sonra büyümüş yayılmıştır. Hazine-i hassa arazisi içinde vücut bulan bu saraylar Sultan II. Hamid tarafından Yusuf İzzeddin Efendi'ye verilmiş ve bu yeni sahibi kırk seneye yakın bir müddet zarfında Büyük Çamlıca'da yazları geçirerek buraları ıslah, tevsi ve tezyin etmiştir.[137]

Bizim bildiğimiz ve gördüğümüz tek hususiyeti Sultan II. Abdülhamid'in cülusu ve veladeti günlerine tesadüf eden gecelerde, Büyük Çamlıca Dağı'nın binlerce fenerler ve tak-ı zaferlerle donattırılmış olması ve sazlarla eğlendirilen halka ikramlar edilmesi mevsime göre içecek yiyecek verilmesi idi. Hele gazete muhabirlerine birer ikişer altın hediye verildiği için gazeteler ballandıra ballandıra bu donanmadan bahsederlerdi.

Abdülhak Molla'nın Köşkü

Tiryal Hatun'dan bir hayli sonra Yusuf İzzeddin Efendi'ye intikal eden Büyük Çamlıca Sarayı'nın hemen yanı başında Hekimbaşı Abdülhak Molla'nın köşkü vardı. Bu köşkün hususiyeti fevkalâde nezareti idi. Boğaz'ın Marmara'ya, bahusus Haliç'e o kadar hâkim ve nazır bir yerinde idi ki, emsali bir yerde yoktu. Abdülhak Molla Hazine-i Hassa arazisine bitişik olan köşkünün ve ormancığının muttasıl[138] ilerlemekte olan tecavüzlerden kurtarılması için mühim bir rüya gördüğünü ve rüyasında kendisine gösterilen bir mahalde bir evliya yattığı haberi verildiğini işaa ettirmiş[139] ve hemen oracıkta bir türbe ve büyük bir bahçe yaptırmış ve hikâye tarikiyle bu hadiseyi bazı dostlarına anlatmıştı, derler.

Abdülhak Molla'nın bir komşusu da Sami Paşa idi. Sami Paşa bu köşkünü ve bağlarını, bostanlarını Sultan Selim-i Salis[140] ricalinden olan Köse Kâhya Raşid Efendi veresesinden satın almıştı. Sami Paşa köşkünde mümtaz ve müstesna bir başkalık, paşazadelerin birbirinden ayrılmayan terbiyeli çalışkanlıkları, vatanperverlikleri neşeleri ve misafirperverlikleri gibi kibarlıkları idi. Hele babalarının hayırhahlığı, sonra da âlimliği ve fazileti ikametgâhını bir mekteb-i edep kıyafetine sokmuştu. Oğlu Suphi Paşa'nın da meşhur olan ve Serdar-ı ekrem Ömer Paşa veresesinin terhini üzerine, Köçeoğlu Agop Efendi'den satın alınan köşkü ve korusu, bu evin de birbirinden mümtaz ve müstesna evlatları, bilhassa Suphi Paşa'nın vakarlı ve sevimli tavrı ve tarzı bu emsalsiz köşkün güzelliklerini bir kat

daha parlatıyordu. Abdülhak Hamid Bey'in "Mazi Mesirelerinden" isimli bir manzumesinden aldığım birkaç mısraı muhterem karilerime arz ediyorum:

Bir yer o, mâder-i vatanın en güzel yeri
Yıldızlı Çamlıca; vatanın mihr-ü mâderi
Bir türbe bir harâbe il anda komşudur
Sâmî Paşâ Konağı bu yangın yeri odur
Sâmî Paşa harâbesi, mâzî mesîresi
Zâhirdi bir tarafta Selâmî hazîresi

....

Seksen yaşında şâhikalar tay iderdi o
Yağmur yağardı, seller akardı, giderdi o
Allâme-i zamâne idi, bî-nâzır idi
Hak rahmet eyleye, o büyük vezir idi

Arif Efendi, Öküz Mehmed Paşa Köşkleri

Viyana Sefiri Arif Efendi ile biraderi Ziver Efendi'nin köşkleri de bu Büyük Çamlıca'nın Kısıklı yolu üzerinde ve etrafa hâkim bir mevkide idi. Bu iki zata ait hatırımda fazla bir şey kalmamıştır. Yalnız Ziver Efendi'nin babamın teyzezadesi Tevhide Hanım'la evlendiğini, Nahit isminde bir oğulları olduğunu, kızlarının sonraları Mekke-i Mükerreme emiri olan Şerif Ali Haydar Paşa ile evlendirildiğini biliyorum. Hatırımda kaldığına göre bu iki kardeş fevkalade müeddep ve mürettep zatlardan imişler ve çok inatçı kalarak Nuh demişler, Peygamber dememişler.

Öküz Mehmed Paşa köşkü dahi Kısıklı'da, Kısıklı Camii'nin üst taraflarında idi. Fakat mevkii ötekiler kadar geniş bir nezarete malik değildi. Mehmed Paşa hakkında verilecek başka bir haberi hiçbir zaman duymadım. Evladı var mıdır, yok mudur, pek bilmiyorum. Şu kadarını söyleyebilirim, kendisi başıbozuklardan değil, asker imiş.

Nuri Paşa, Nuri Bey Köşkleri

Müşir Derviş Paşa'nın kayınbiraderi vüzeradan Nuri Paşa köşkünün en güzel tarafı, eflake ser çekmiş (çok yükselmiş) fıstık ağaçlarının bolluğu, bostanlarının ve kuyularının çokluğu idi. Burada bir sene biz de oturmuştuk. Geniş sofaları ve odaları ve her tarafında ağaçları ve yemiş ağaçları vardı.

Reji komiseri Nuri Bey'in köşküne gelince Küçük Çamlıca sırtlarına düşen bu "Cihannüma"da Nuri Bey gibi muhterem bir zatın ikamet-i ihtiyar edişi ayrıca bir güzellikti. Zannediyorum Nuri Bey şu şarkısını bu köşkünde söylemiştir:

Bak şu güzel köylüye işte bu kızdır peri

Toprak ile oynamış belli güzel elleri

Böyle midir hep acep köylülerin dilleri

Düştü gönül aşkına terk edemem bu yeri

Nuri Bey'in köşkünün arsası Suphi Paşa veresesinden alınmıştı ve vefatından sonra Sultan Aziz'in kızı Nazıma Sultan'a satılmıştı. İlk zamanlar bu köşkün bahçesi çıplakça idi ve Suphi Paşa Korusu'ndan beş on ağaç olsun duvarları içine girememişti. Köşkün sahibi paşa ve veresesi hayli müddet bu koruyu hüsnü muhafaza etmişlerdi. Şimdi galiba belediyede imiş. Pek de isabet olmuş ağaçlar muhafaza edilmekte zira.

Eski adamlar Çamlıca'yı çok sever ve oraları imar ederlerdi. Büyük Çamlıca, Kısıklı, Küçük Çamlıca memba suları ve bu suların lezzet ve letafeti Çamlıca muhabbetini ziyadeleştirirdi. Bugün nedense metruk ve harap bırakılan Çamlıca evvel zaman içinde fevkalade rağbette idi, makbuldü.

Akşam, 20 Aralık 1946

Yine Çamlıca Köşkleri

Eski Jön Türklere şiddetle muhalif olmakla meşhur Ramiz isimli bir paşanın köşkü Bağlarbaşı-Kısıklı şosesi üzerinde kâin idi. Harem selamlık iki büyük ahşap binayı ortasına alan büyük bir bahçe ve yüzlerce ağaç bu köşkün şöhretini dillere destan etmişti. Ramiz Paşa çok muhterem bir zat

imiş.

Mustafa Fazıl Paşa Köşkü

Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa, Hıdiv İsmail Paşa'nın küçük biraderidir ve Osmanlı Devleti'nin Maliye Nâzırlığı'nda bulunmuştu. Çamlıca yolu üzerindeki köşkünün mevkiini kendi intihap etmiş ve burasını bir şevk ve zevk merkezi haline sokmuştu. Sarayında sabahlara kadar bakara oyunu oynanır, gece yatısına gelen misafirlere ikramlar edilir, köşkün karşısındaki umumi bahçede sazlar çalınır, aynı zamanda da yüzlerce halk eğlendirilirdi. Çamlıca'nın civcivli zamanı Mustafa Fazıl Paşa'nın vefatına kadar devam edebilmişti. Bu köşklerde babasından sonra kerimelerinden Prenses Rukiye senelerce oturmuştur. Bir kısmı hâlâ durur. Bu köşkün müstesna bir hususiyeti de sahibinin cömertliğinde ve kumarda kazandığı paraları kura çekerek misafirlerinden birine vermesinde idi, derler. Bir şey daha derler; o da Maliye hazinesinde para azaldıkça nazır paşanın kesesinden tediyat[141] yapmasıdır. Para yekçeşmdi. Fakat erkek güzeli idi, kardeşine çok benzerdi.

Tunuslu Mahmud Paşa'nın Köşkü

Mal-i Karun'a sahip Tunuslu Mahmud Paşa'nın Köşkü Mustafa Fazıl Paşa'nın ta karşısında ve yine Millet bahçesi'ne yakındı. Asıl zevk u tarab bu hanede cari idi. Paşanın cariyelerini bahçedeki küçük havuzda yüzdürürken harem dairesinde ve selamlık köşkünde gece gündüz kalabalıklı ıyş u nûş[142] devam ederdi. Bahçeye nâzır komşu evlere birer balkon vazifesi görür, hem o evlerin sahiplerini, hem de misafirlerini tenşit ederdi.

Sonradan bunun farkına varan paşa köşkün diğer komşu köşklere bitişik olan duvarları üzerine eflake ser çeken tahta perdeler ördürmüş, hatta bu yüzden Mabeyinci Emin Bey'le aralarında senelerce süren davalar açılmıştır.

Bu Tunuslu Mahmud Paşa'nın büyük oğlu Tahir Bey, Mısırlı Mustafa Fazıl Paşa'nın Prenses Rukiye ile evlendirilmişti. Bunların oğullarından Adil Ayat Bey'in Suriye krallığına talip olduğunu, hatta Mösyö Claudia Farrer'e *Figaro*'da bir başmakale yazdırdığını hatırlıyorum. Bu paşanın ikinci oğlu Ahmed Bey de bizim İstanbul'da ve Ankara'da tanıdığımız ve sevdiğimiz Reşid b. Ayat'tır. Hayatın harareti ve emelin neşeleri içinde servetlerini heba eden Tunuslu Mahmud Paşalar, sonraları korularında asırlar görmüş ağaçları satmaya başlayınca Samipaşazade Sezai Bey

merhum *Bir Asır İki Yüz Elli Kuruşa* isimli bir eser yazmış, felekten şikâyet etmişti.

Kazasker Necip Molla’nın Köşkü

Çamlıca’daki Bektaşî tekkesi Sultan Mahmud’un hemşiresi Esma Sultan Sarayı’nın civarına tesadüf ediyordu ve bundan sonra Marmara’ya nazır Küçük Çamlıca eteklerinin Bağlarbaşı tarafında Necip Molla’nın köşkü vardı. [Necip Molla] Şura-yı Devlet azasından Vahit Bey’in pederidir. Bu köşkün hususiyeti bağları ve üzümleri idi ve yanılmıyorsam eğer çeşmesindeki suyun letafeti, lezzeti idi. 1310 [1894] depreminden sonra idi zannediyorum Sultan Aziz’in en küçük oğlu Şehzade Seyfeddin Efendi merhum bu köşkü kiralamış, bir müddet sonra da satın almıştı. (Seyfeddin Efendi Nice’de ölmüştür). Yalnız bağlarından pek istifade edememişti. Filoksera hastalığı bir aralık İstanbul’da ne kadar bağ ise hepsini bozmuştu. Şu halde bu yokluğa çare bulmuştu. Bağları sökmek ve yerine kocaman bir havuz yapmak. Bu yapıldı ve bir ufak motor şehzadeye bu havuzda eğlence oldu. Meşrutiyet’ten sonra (1908) havuzunda staj yapan Seyfeddin Efendi Şirket-i Hayriye vapurlarının bazılarında zevk namına kaptanlık ettiğini biliyoruz. Muvaffak da olmuş imiş. Fakat o canım bağa yazık olmamış değildi.

Madrit Sefiri Sermed Efendi’nin Köşkü

Eski ricalden Sermed Efendi’nin köşkü Bağlarbaşı’nda Altunizade Mahallesi’ne sapan meydanda kâin idi. Meşrutiyet’ten evvel Adana’ya vali olan Bahri Paşa Priştina mutasarrıflığından mazûl iken bu köşkte otururdu. Hususiyeti, Bahri Paşa’nın önünden geçen her dostu pencereden bağıra bağıra çevirip ikramlar etmesinde ve “Huda hakkı” için nidasıyla tavanları çınlatmasında idi. Bahri Paşa çok dost adamdı, çok da güzel adamdı ve Çamlıca komşularından Doktor Profesör Müşir Nafiz Paşa ile sevişir, sık sık görüşürlerdi.

Sermed Efendi’nin köşkü Şehzade Abdülmecid Efendi’nin sarayına bitişik olduğu ve efendi sık sık ata binerek gezmeye çıktığı için Bahri Paşa, tesadüften çekinir, şehzadeyi görür görmez, önünde oturduğu pencereden hemen çekilirdi. Bu köşkün pek büyük olmayan harem selamlık iki bahçesi vardı amma nezareti yoktu.

Hassa Müşiri Rauf Paşa ve Komşuları

Küçük Çamlıca’nın Marmara’ya nazır bir yerinde de Rauf Paşa’nın ve damadı Ali İhsan Bey’in (Çerkez İsmail Paşazade. Sonraları Hariciye müsteşarı olmuştu.) köşkleri ve bahçelerinde bostanları, ekin tarlaları, ziraat

makineleri, yemiş ağaçları, müteaddit kuyu ve üzüm bağları vardı. Rauf Paşa, yazları Sultan II. Hamid'den izin alarak sık sık köşke gelir, bir ufacık çiftlik gibi olan bahçesinde meşgul olur, eğlenirdi. En yakın komşu köşkü de Menemenli Tahir Bey'in köşküydü. Paris sefiri Numan Bey'in [Menemencioğlu] babası Rifat Bey de bu ailedendi.

Biraz ötede Acıbadem Caddesi'nin başında, Köçeoğlu'nun malikânesi bulunurdu. Bunu sonraları Mısırlı bir prensesle evlenen padişahın yaveri "serhafiye" lakabıyla meşhur olan Ahmed Celaleddin Paşa satın almıştı. Müşir Namık Paşazade Cemil Paşa'nın köşkü de bahçesi geniş olduğu için arka taraftan Küçük Çamlıca'ya kadar uzanırdı. Bu ahşap köşk Cemil Paşa'nın oğlu Hamid Bey hayatta iken umranını muhafaza ediyordu. Şimdi harap ise de zannederim aileden çıkmamıştır.

Sadrazam Fuad, Damad Mahmud Paşaların Köşkleri

Erkânı-ı Harbiye Umumiye Müşiri İbrahim Edhem Paşa'nın köşkü evvelce Sadrazam Fuad Paşa'nın malı idi. Varisleri tarafından Edhem Paşa'ya satılmıştır. Fuad Paşa Çamlıca'yı çok severdi. Hele Kısıklı suyunu diğerlerine tercih ederdi, derler. Sultan Mecid'in kızı Seniha Sultan'ın ve Sultan Mahmud'un kızı Adile Sultan'ın köşkleri de Koşuyolu'na giden etekler üzerinde idi. Seniha Sultan yazları bu sarayında otururken sık sık atla gezmeye çıkan kocası Damat Mahmud Paşa'yı ve yanında yine atla beraber gezdirdiği Prens Sabahaddin Bey'i sokakta görürdük.

Bir defasında ben babamla beraberdim; kendisine rast geldik. Atını durdurdu, babamla konuşmaya başladı. O kadar nazikâne tavırlar aldı ki ayrıldıktan sonra pederim, "Bu paşamız çok müstehzidir, ondan dolayı böyle konuşur" demişti, hiç unutmam.

Altunizadelerin köşkleri ve Altunizade Cami-i Şerifi dahi Koşuyolu Caddesi üzerindedir. Altunizadelerin şöhreti, fukaraperverlikleri idi. Ben babamın ahbaplarından ve bu aileden beyaz sakallı bir zat tanımıştım. İsmi Necip Bey'di. Hâlâ gözümün önündedir, insan güzeli bir adamdı.

Adile Sultan

Doksan yaşlarına kadar yaşayan Adile Sultan bir gün kızmış, Sultan II. Hamid'e yani küçük kardeşi Sultan Mecid'in oğluna gelerek; "Sen neden benim sözümü yerine getirmiyorsun. Ben erkek olsaydım, senin babandan evvel padişah olacaktım, utanmıyor musun? Haydi bakayım istediğimi yap!" dediği muhakkaktır. Sultan II. Hamid halasının elini öperdi.

Akşam, 26 Aralık 1946

Yine Eski Köşkler

Bir aile dostumuzdan (X) beyin Suadiye taraflarında bir köşkü vardı. Kara tarafından bahçesine girer girmez iki sıralı yemiş ağaçları, ilerilerinde çam ağaçları, gerilerinde çilek tarlaları ve bostanlar; biraz sahile ve selamlık köşküne ilerledikçe mükemmel ve asırlık çam ağaçları, üzerinde adamakıllı bir kameriye; selamlık dairesinin misafir odalarından sonra (...) köşkü ismi verilen kabul dairesi ve önündeki çınar ağacının altında geniş bir set, kanepeler, masalar, büyük şemsiyeler vardı. Önünde rıhtım ve deniz hamamları gözükürdü. Bu kocaman bahçede iki de artezyen kuyusu yaptırılmıştı. Misafir odaları müteadditti. Geceyi geçirenler aşırı ikram ve ince yazlık kürklerine varıncaya kadar gecelik takımlarının abani ve ipek bohçalar içinde emirlerine amade olduğunu görürlerdi.

Hele (X) beyin aşçıları ve ziyafetleri ve haftada bir de cemaatle namazları ve zikirleri dillerde destan olmuştu. “Eli, evi, kalbi ve vicdanı geniş bir adamdır” şöhretini kazanmıştı. Ehli dil olduğunu duyardık. Onu samimi dostları Beyoğlu’na götürür, eğlenirlerdi ve Beyefendi’yi günahtan korkar olduğu için mut’a kıyarlardı ve bir gecelik izdivacın düğününde mutlaka pilav û zerde[143] ziyafetini unutmazlardı. İyi ve muhterem adamdı. Devrin hafiyeleri biçareye iftira ettiler, memuriyete gönderildi. Meşrutiyet’e kadar İstanbul’a gelemedi; geldikten sonra da Hak rahmet eylesin öldü.

Müşir Fuad Paşa’nın Köşkü

Kalamış’tan Fenerbahçe’ye giderken (hâlâ durur) uzun ve parmaklıklı bir duvar vardır. Bu duvar biter bitmez sol taraftaki sokağa saparsanız gene o kadar uzun bir duvar vardır ve içerisi boştur. Yalnız Feneryolu tarafındaki duvarın ucunda bir odalı köşk vardır. İşte Fuad Paşa’nın köşkü. Sultan II. Hamid’den aldığı bir maden imtiyazını sattıktan sonra ele geçen yüz bine yakın altını yiyen köşk... Biz doğduk, büyüdük bir türlü ikmal edilemedi. Bir iki defa birinci katında yapılmakta olan bina yıktırıldı. Bir tanesi daha tecrübe edildi. Yalnız ahır ve arabalar dairesi sabit kalabildi.

Fuad Paşa titizdi. Ufacık kusur görse planı kâmilen değiştirircesine hareket ederdi. Yani bir eski tabirle yapılan hâk ile yeksan olurdu. Binaenaleyh gene Kalamış’ta kiraladığı köşklerde senelerce oturmak mecburiyetinde kalmış, kendine bir ev edinememişti. Babası İncirköylü Müşir Hasan Paşa’dan evvel müşir olan Fuad Paşa bir eve sahibi olamadı.

Muhterem, vakarlı ve terbiyeli bir zattı. Şam’a nefyedilmesine mucip olan hadiseye kadar Sultan II. Hamid onu çok severdi. Paşanın bir türlü

yapılamayan köşkünün tek hususiyeti cülus ve veladet-i seniye[144] donanmalarındaki şehameti; fevkaladeliği ve bu gecelerde verdiği ziyafetlerdi. Donanmasının şatafatlı yazılması için *Sabah* gazetesi muhbirine iki buçuk liralık bir Osmanlı altını verdiğini *Sabah* gazetesi sahib-i imtiyazı Mihran Efendi'den duyardık.

Zihni Paşa ve Zühtü Paşaların Köşkleri

Meşrutiyet âyanından ve Sultan II. Hamid'in 1908 Meşrutiyeti'nden evvel Ticaret ve Nafia Nâzırı ve Babıâli'de toplanan Maliye Komisyonu Reisi Zihni Paşa'nın Erenköyü'ndeki köşkü, paşanın efendiliği zamanından kalma bir köşktü. İstasyonun arka taraflarındaki cadde üzerinde kâin bağlı bostanlı bu kâşanede kayda şayan bir şey olup olmadığını pek hatırlayamıyorum. Yalnız şunu duyardık: "Kendisinin zevk-i selimi vardır. İyi yemek yer, çok zeki, dirayetli, ehibbasıyla vakit geçirir, sohbet eder; geçenlerde vefat eden damadı Reşad Bey'in misafirlerini yanına çağırtır, iltifat eyler ve mazbut bir adamdır, müsrif değildir" derlerdi.

Paşanın Erenköy komşusu Zühtü Bey (bir aralık Musul valisi de olmuştu. Ben kendisiyle Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi azalığında beraberdim) kalabalık köşkünde bir hayli misafirle de meşgul olurdu. Midesever bir zat olduğu için gece gündür yemek içmek düşünür, davetlilerine yemek sürprizi yapardı.

İstirdat: Şura-yı Devlet'te karşı karşıya otururduk. Bir gün hademe ile bana bir pusula yolladı. Bu pusulada, "Seninki hasta imiş. Gideceksen beni de götür, istifsar edeyim. Sonra da sonra da Nişantaşı'ndaki damadım Hüsnü Bey'e beni bırakırsın" cümleleri vardı. Niyetim olmadığı halde reddetmek istemedim. Dairenin tatilinden sonra benim arabaya girdik, gideceğimiz yere gittik. Gittiğimiz yer biraz da benim evim gibiydi. İçeride yatan veya yatak odasında oturan ev sahibine haber yolladık. Biz bekleyeduralım, üst kattan birisi aşağıya seslendi ve bir gazete kâğıdı parçasını aşağıdaki sofaya atarak uşağa: "Al misafirlere kahve pişir" dedi.

Kapı açık olduğu için biz bunu görmüştük. Zühtü Bey ayağa kalktı. "Bu hasis herifin kahvesi içilmez muhakkak boğazımızda kalır" dedi, yürüdü. Arabamda misafir olduğu cihette ben de onu bırakamadım.

Galip ve Münif Paşaların Köşkleri

Evkaf Nâzırı Galip Paşa'nın köşkü Erenköy istasyonu önünde idi. Damadı Cemal Bey'in köşkü de oracıkta kayınbabasına yakın ve hat üzerinde idi. Maarif Nâzırı Münif Paşa'nın köşkü de gene hat üzerinde ve

ağaçlar içine gömülmüş bir halde görünürdü. Köşkün tam önünde de kocaman bir zürafa heykeli vardı. Son zamanlara kadar yerinde duruyordu.

Galip Paşa'nın merakı antika küpler tabak ve kâseler ve çeşmibülbüller olduğu için, dâhili hayli müzeyyen; fakat hariçte alelade kıyafette idi. Yalnız, torunu Şakir Cemal'den duyardık, bağın üzümleri meşhur ve emsalsizmiş. Cemal Bey'in de bahçeye merakı çoktu. Biz Şeyhülislam Cemaleddin Efendi'nin ikinci oğlu Muhtar Bey'le sık sık Şakir'e giderdik. Hele bu ikisi gece gündüz beraber gezer, tozarlardı. Galip Paşa'nın bir damadı da Selanikli Mithat Şükrü [Bleda] Bey'in biraderi Feyzi Bey'dir ki oğlu Fahir Bey Sultan II. Hamid'e damat olmuş ve genç yaşta vefat etmişti.

Diğer köşkler Muhtar Paşa'nın ve Ahmed Eyüp Paşa'nın köşkleri Kızıltoprak'ta Gazi Ethem Paşa'nın köşkü Kozyatağı'nda, Maliye Nâzırı Ziya Paşa Erenköy'de Maliye Nâzırı Sabri Bey Kalamış Caddesi üzerinde, Mahmud Muhtar Paşa Moda'da, Mabeyinci Ragıp Paşa, Operatör Cemil Paşa Caddebostanı ve Çiftehavuzlar'daydılar. Hüseyin Rami Paşa, Cemil Paşa'ya komşu idi. Balıkhane Nâzırı Ali Bey de buralarda otururdu. Bir rehber yazar gibi olmamak için şunu da arz edeyim ki bu köşklerin ve sahiplerinin elbette kendilerine mahsus bir tavrı, yaşayışlarının tarzı vardı. Ancak şöhret bulmuş hususiyetleri yoktu. Mahmud Muhtar Paşa'nın Saffeti Ziya ve Fes Aziz Bey gibi arkadaşları ve bir hayli dalkavuğu vardı. Bahusus harem dairesi çok kalabalıktı. Refikası Prenses Nimet Hanımefendi Hıdiv İsmail Paşa'nın kızlarından biriydi ve hakikaten hayırsever bir hanımefendi idi. Kocasından çok sonra geçen sene vefat etmiştir. Bu köşklerden birçoğu aile reislerinin irtihalinden sonra veya evvel atıldı, satıldı.

Akşam, 3 Ocak 1947

Melek Ahmet Fehmi Paşa Konağı

(Kaynak: wowTURKEY.com)

Yakacık'ta Eski Köşkler

Eski sadrazamlardan bir de Mustafa Naili Paşa vardı. Evlâdı çok, ailesi kalabalık, dostu ve ahbabı ziyade; bu da meşhurdur; semahatı[145] ve efendiliği ölçüsüz bir zattı. Bu zatın Emirgân'da bir yalısı, bir de Yakacık'ta köşkü vardı. Saraylar kadar ihtişamlı; haremde ve selamlıkta düzinelerle misafirli ve dünyanın icabı olarak tabiatıyla bir sürü dalkavuklu bu köşk cesim[146] bir bahçenin ihtiva ettiği bağlar, bostanlar, yemiş ağaçları ortasında kâindi.[147] Ayrıca da mutfak, ahır daireleri ve mandıraları vardı. Devrin âdeti mucibince yazları vükela ve ricalin[148] sayfiyelere gitmeleri müsaade-yi seniye[149] çıkar çıkmaz Mustafa Naili Paşa evvela Yakacık'a; yazın ortasında Emirgân'daki yalısına; kışlarda da konağına gelirdi. O zaman sayfiyelerden konaklara avdet olunması dahi müsaade-yi seniye[150] ile hâsıl olurdu.

Yakacık'ta bilaistisna[151] Giritli Paşa ailesinin sevdiği bir köydü. Hele paşazadeler (Hilmi Paşa, Mehmed Bey ve biraderleri) burasını âdeta benimsemişlerdi ve bunlar için mevsim yoktu. Babalarından izin alır, hep beraber oturmadıkları vakitlerde de Yakacık'a giderler, kışın avcılık ederler, yazın ortalarında dahi kendi ahbaplarını beraber götürür, eğlenirlerdi. Çocukluğumda duyardım; hane halkı yüz yirmi tane imiş! Kalfalar, küçük kızlar, dadılar, bacılar, uşaklar, uşak çırakları, aşçılar, ayvazlar, arabacılar, seyisler, bahçıvanlar falan... Bu köşkte şöyle de bir başkalık vardı. Her sabah her şeyden evvel bağa çıkılıyordu. Bahçıvanların leğenlerle çeşmelerin altında soğuttukları salkım salkım üzümleri yerlerdi. Sabah kahvesi bu üzüm kürü olurdu. Bu; mutlak yapılırdı. Zira büyük paşanın emri vardı. Bir başkalık daha vardı bu dairede... Yemek zamanları bir dakika tehallüf etmezdi.[152] Vaktini bilen aşçıbaşı; hemen zillere basar, ayvazları çağırır, hazır olan tablaları başlarına koydurur, dairelere yollardı. Hıfzıssıhhaya[153] riayet eden paşa bunu da böyle isterdi ve böyle yaptırırdı.

Zeynep Hanım Köşkü

Yakacık'ta Mehmed Ali Paşa'nın kızı Zeynep Hanım'ın da şahane bir köşkü vardı. Burası da çok kalabalıktı. Zeynep Hanımefendi'nin zevci eski sadrazamlardan Yusuf Kamil Paşa (*Telemak*'ın meşhur mütercimi) bir taratan; hanımefendi öbür taraftan davetleriyle, ziyafetleriyle, inam ve ihsanlarıyla[154] meşhur oldukları için o bereketli günlerin mebzul huluskârları[155] birbirine rekabet eder ve daireden ayrılmamayı bir kat daha

tevsik ve temin etmek[156] inadıyla oralarda hususi köşkler kiralarlardı. Şehirden gelenlerin mutlaka geceyi köşkte geçirmesi, ipekli entarilerle keten çarşaflı yataklarda yatırılması, ipekli Şam hırkalarıyla ince kürklerle üşüttürülmemesi; ayrı ayrı uşaklarla hademelendirilmesi; harem dairesinde de bir sürü halayığın; sazende ve hanendenin Zeynep Hanımefendi'yi misafirleri ve dalkavukların vazifelerini ifa etmeleri için olacak bir kat daha neşelendirmeye çalışması meşhur olan devrin masallarındandı. Bu ezvakın en âlâsı ve rânâsı[157] da haremdeki çengi ve köçekler oyun oynarlarken ara sıra ortalığa altın lira çeyrekleri serpilmesi olurdu. Her hafta cuma ve salı geceleri böyle geçerdi ve gün öğle yemekleri vaktinde köyün fukarasına üç dört tabla yemek verilirdi. Zeynep Hanım'ın ve zevcinin vefatından sonra burasını hanımın biraderi Prens Halim Paşa işgal etti ve ölünceye kadar gitti geldi. Ava çıktı, eğlendi. Babalarından sonra oğulları da hemen hemen aynı şeyi yaparlardı ve bu sayede köşk harap olmuyordu. Şimdi yerinde yeller esiyor.

Hasan Hüsnü Paşa Köşkü

Sultan II. Hamid'in Bahriye Nâzırı Hasan Hüsnü Paşa'nın da Yakacık'taki köşkü güzel köşklerimizden biri idi. Güzel de nezareti vardı. Çünkü müstesna ve hâkim bir mevkide kurulmuştu. Hatırımda kaldığına göre epeyce de müştemilatı[158] vardı. Harem, selamlık, misafir, maiyet daireleri gibi... Bağındaki üzümlerin de şöhreti vardı. Bu köşkte birçok seneler paşanın evlatları oturmuşlardı. Münavebe ile veya birbirlerini ziyaretle yalnız bırakmaya köşk boş kalmıyordu. Yalnız devir değiştiği paşalar ve nazırlar istedikleri yerlere, istedikleri gibi gitmek serbestliğinden mahrum edildikleri için Hasan Hüsnü Paşa köşke pek uğramıyordu. Yakacık'ın letafetini, köşkün zevkini lakırdısından tadıyordu. Buna rağmen köydeki fakirler ve acezeler muaveneti gene görür, paralarını alırlardı. Oğulları da babalarından sonra aynı efendiliği yaptılar. Fakat dağıldıkları için o canım köşkü ihmal etmemezlik edemediler. Nihayet içlerinden birisi dağınıklığı önledi. Diğer hisseleri satın aldı. Bahçeleri, bağları, bostanları kurtardı. Yanan harem dairesinden sonraya kalan küçük köşkü olduğu gibi ihya ve tamir etti; içine girdi oturdu. Allah daim etsin.

Başka Köşkler

A) Yakacık'ta Ayazma yolu üzerinde ve ufacık bir çam ormanı arasında güzel bir köşk daha vardı. Sahibi Dâhiliye Nezareti Evrak Müdürü Ali Haydar Bey'dir. (Bu zatın bir de İstinye'de güzel bir yalısı vardı ki bir iki sene evvel Sipahi Ocağı işgal ediyordu). Bu köşkün hususiyeti Yakacık

rüzgârlarından nispeten masuniyeti ve köy içinde sessiz ve gürültüsüz bir çiftlik edası taşımakta idi. Ayazma çeşmesine civar oluşu da iyi bir şeydi. Çünkü yemekler bu su ile kaynardı, pişerdi. Bu köşk harap olmuşsa bile henüz yıkılmamıştır ve zannediyorum hâla veresenin uhdesindedir.[159]

B) Yakacık şeyhinin de güzel, tertemiz, bahçeli bağlı; havuzlu, çeşmeli bir köşkü vardı. Buraya babam beni de götürürdü. Hele amcam şeyh efendiye çok gider, gelirdi. Sonraları gidemez olduğu zamanlarda da şeyh efendi kendisine çok gelir, çok sevişirlerdi. Hâlâ gözümün önündedir; nur gibi bir adamdı. Kıpkırmızı yanakları, süt gibi beyaz sakalı, bembeyaz dişleri, gayet muntazam bir sarık sarması vardı. Bakmaya doyulmazdı. Mütevazı, zeki, neşeli ve vefalı şeyh efendiyi hepimiz hürmetle severdik. Birkaç sene evvel Yakacık'a gittiğim zaman şeyh efendiyi göremedim; göçmüş Allah rahmet eyleye.

C) Yakacık'ta ufak tefek başka köşkler de vardı ve bunların sahipleri bütün bir yaz mevsimini bu evlerde imrar ederlerdi.[160] Kendilerine göre bağları, bahçeleri, havuzları çeşmeleri vardı.

Bunlardan bir de Saray-ı Hümayun Kuyumcubaşısı Jak Bey'in köşkü idi. Evlatlarıyla, dostlarıyla, misafirleriyle beraber Yakacık'tan bihakkın istifade ederdi ve güzel hikâyeleriyle dinleyenleri güldürürdü. Şaklabanlık ediyor, dedirtecek kadar nükteli ve neşeli bir adamdı.

D) Asıl zevk, Kartal'dan Yakacık'a tırmanmakta idi. Hususi faytonlar, tek hayvanlı arabalar, talikalar,[161] sürücü beygirleri ve merkepler ve hususi atları her sabah akşam Yakacık yolunu tozuna toprağına rağmen civcivlendirirler yolcuları eğlendirirlerdi.

Akşam, 3 Mart 1947

Kilerci Osman Paşa Konağı

(Kaynak: wowTURKEY.com)

Eski Köşlerden Bazıları

Altunizade İsmail Paşa köşkü Çamlıca'da Koşuyolu'nda, Altunizade Camii civarında idi. Çok da ferah bir köşktü. İsmail Paşa neydi; nenin paşasıydı? Nereli ve nereden gelmişti. Bilenler bize şöyle söylüyorlardı: İsmail Efendi esnaftandı. Altın varakçılar esnafındandı. Mesaisi ve dikkati meşhur ve makbul olduğu için gitgide onu saraylarda meşgul ettiler. Öteyi beriyi yaldızlattılar ve onu bina eminliğine tayin buyurdular. Artık ötede beride yapılan hususi sarayları, saraycıkları İsmail Efendi yaptırıyor; her şeylerine bakıyordu. Böylece; fakat namuskârane çalıştığı cihetle helal para kazanıyordu. Bittabi zengin oldu. Talihi de yaver olmakla mal-ı karuna[162] sahip oldu. Bu da olunca en çok sevdiği Çamlıca'da arsalar, bahçeler satın aldı; köşkünü yaptı; camiyi inşa ettirdi. Hayratını da yaptı; iradını da yaptı; yan geldi keyfine baktı.

Yalnız keyfine bakmadı, fukaraya da baktı. Hesabını bilen bir eli açıklıkla yaşadı, yaşattı. Bu da meşhur ve çok takdir olunmuştur: 1293 [1878] harbinde kesesinden mükemmel bir tabur teşkil ve teçhiz ederek ordunun emrine verdi. Paşalığı bu hizmetinin mükâfatıdır. Vefatında iki haremi vardı. Biri olduğu gibi kaldı; diğeri Mahkeme-i Temyiz azasından Firarî Ahmet Paşazade Tevfik Bey'e vardı. Varisi, yeğeni Altunizade Necip Bey'di. Bu zatı ben tanırım. Çocukluğumda Çamlıca'da oturduğumuz zaman hayatta ve bizlerle sık sık görüşmekteydi. Paşanın, Kadri isminde bir kâhyasını da tanımıştım ki, bu adam caminin de hesap memuruydu. Son günlerini sedye üzerinde ve bahçelerinde geze geze geçiren paşayı tanımadım. Çok ihtiyar olarak Çamlıca'da ölmüştür.

Validebağı

Bu ismi alan sarayı, arsasını Hazine-i Hassa'ya sattıktan sonra inşa eden zat gene İsmail Paşa'dır ve gene bina eminidir.[163] Maharetinin son haddini bu bina için sarf etmiş, saray emsaline faik bir şekilde meydana getirmişti. O kadar muvaffak olmuştu ki Sultan Aziz'in çok hoşuna gitmiş, bina eminini uzun uzun taltif etmişti.

Bu saray en sonra II. Sultan Mahmud'un kerimesi Adile Sultan'a senelerce ikametgâh olup sultanın vefatından sonra artık kapısını kapatmış ve bugünkü işe açılıncaya kadar kapalı kalmıştı. Yemiş ağaçlarıyla bağları ve bostanlarıyla, hele üzümleriyle çok meşhur ve sultan hayatta iken dört başı mamur idi.

Validebağı’nda bir de Valide kâhyası Said Efendi’nin köşkü vardı. Bu Said Efendi Sultan II. Hamid’in başmayincisi Hacı Ali Paşa’nın kardeşiydi ve Konya’nın Aksaray kazası evladındandır. Said Efendi’nin konağı Nişantaşı’nda Maçka’da ve biraderinin yanında idi. Oldukça da kalabalıktılar. Dalkavukları pek çoktu; amma Aksaraylılar çoktu. Ve bu misafirliklere payan yoktu. Said Efendi, kerimesi Saide Hanım’ı, biraderi Hacı Ali Paşa’nın mahdumu, yaveran-ı hazret-i şehriyariden Mehmed Paşa ile evlendirdi. Evlendirdi, amma bu izdivaçtan mesut olmadılar ve bu hal ailenin rahatını kaçırdı. Hâlbuki diğer kızı Safiye Hanım’ı Ziya Bey adlı bir zata vermişlerdi; bunlar mesut oldular. Ziya Bey Mekteb-i Mülkiye mezunlarındandı. Sonra ne oldu; hatta bu kalabalık aile ne oldular, bilmiyorum. Benim otuz seneye yakın bir zaman içinde; fakat kendi ihtiyarımla Avrupa’da ikametim bu baptaki malumatımı nasıl olsa biraz karıştırdığından ehibbadan birçoğunu kaybetmiş bir vaziyetteyim. Yalnız bittesadüf şu kadarını bilmiştim: Bu Ziya Bey bir aralık Hariciye Hukuk Müşaviri olmuştu.

Said Efendi bahçeye ve bağa çok meraklıydı ve muvaffaktı. Kardeşine sepet sepet üzüm getirdiğini görürdüm. Saide Hanım sonraları Necmeddin adlı bir zata varmıştı galiba; fakat çok yaşamadı; öldü.

Koşuyolu

Bu yolda bir iki köşk daha nasılsa hatırımdan çıkmamış. Biri Posta ve Telgraf Nâzırı Hasip Efendi’ninki idi. Önü bahçeli, parmaklıklı ve iki yüksek katlı (şimdi bu tabir huzur-ı âlilerine veya makam-ı âlileri gibi bir tabir oldu) öteki de gene bir ahşap köşktü; Müşir İzzet Paşa Köşkü denmekle maruftu. Bu paşa zannediyorum ordu müşirliklerinde ve valiliklerde bir aralık da seraskerlikte bulunmuştu. Hasip Efendi’nin köşkü Haydarpaşa sırtlarına çok yakındı; bu paşanın köşkü de Hasip Efendi’ye yakındı. Her ikisinde yüksek ağaçlar ve çamlar vardı. Fakat bilmiyorum bağları var mıydı?

Gene bu yolda sonraları Feridun Nevcivan Paşa’ya intikal eden bir köşk daha vardı; amma ilk sahipleri kimdi şimdi derhatır edemiyorum. Yalnız haberim var: Bugün bu bina belediyenin elindedir ve aceze-i muharririne tahsis olunacakmış, diye de bir masalı vardır. Arka taraflarında ve biraz uzağında dayım Neşet Paşa’nın bir köşkü ve güzel yemiş ağaçları, bağı vardı; amma zannederim elden çıkardılar. Neşet Paşa iki sene mukaddem vefat eden avukat ve milletvekili Selahaddin Bey’in babasıdır. Bahsi yukarıda geçmiş ve kapanmış olmasına rağmen, aklıma geldiği için –ibreten

lissairin- mutlaka söylemeliyim: Saide Hanım’dan ayrıldıktan ve babasını kaybettikten sonra eline düşen serveti Zavallı Mehmed Paşa dalkavuklara yedirmiştir. Üşüştüler; biçareyi mahvettiler. Hüsranlar içinde öldü, gitti zavallı. Cenab-ı Hak cümlesine rahmet eyleye.

Yakacık Tarafı

Yakacık’ta gayet güzel bir köşk vardı. Darüssaadetü’ş-şerife ağalarından[164] birinin malikânesiydi. Şöhreti de üzümleriydi. Üzümlerim en âlâsından olsun, hünkâr en çok onları beğensin derdiyle Kızlarağası bağına ve bahçıvanına fevkalade dikkat eder; bu bapta dünyanın masrafını yapardı. Emeline de muvaffak olurdu. Padişah “Şu Arap’ın üzümünü getirin” dedikçe ağanın keyfi gelirdi. Bu hal epeyce devam etti; amma sonu, ağanın eceli geldi; öldü. Köşkü de varisi olmadığı için –usuldendi- Hazine-i Hassa’ya geçti. Senelerce şuna buna kiraladılar. Fakat mütemadi tamirata ehemmiyet vermediklerinden hem köşkü, hem de bağları hırpalattılar. Bir yazık daha oldu, gitti.

Yakacık’ın güzel köşklerinden biri de Nakibü’l-eşraf Ali Rıza Efendi’ninkiydi. Yemişleriyle, sebzeleriyle, üzümüyle şöhret bulmuştu. Bir şöhreti de nezare-i kâmilesiydi.[165] Bu köşk nasılsa dayandı; elden ele geçmedi. Çünkü efendinin oğlu Kadri Bey’e baba ocağını söndürmemek mukadder olmuştu. Senelerce bu aile bu köşkte oturdular, orada ikmal-i enfas ettiler.[166] Yanılmıyorsam eğer bu köşk Kadri Bey’in vefatından sonra gene ailede kalmıştır. Kadri Bey benden çok büyük yaşta olmakla beraber Âmedî-i Divan-ı Hümayun kaleminde beraberdik. Uzun boylu, iri kemikli, kuvvetli, pala bıyıklı bir zat-ı celadet-simat idi.[167] Ve iyi bir adamdı; çok namuskâr idi. Yakacık’ta bir köşk daha tanırım: Cemal Bey’in köşkü. Fakat tafsilatını bu yazıdan sonraya bırakıyorum.

Akşam, 6 Mayıs 1948

Çiftesaraylar

Ortaköy’le Kuruçeşme arasında bir akıntı vardır. Adına Defterdarburnu derler. Oracıklarda kâin ufak bir cami-i şerifin önlerine tesadüf eder. Bu burunda ta Sultan Selim-i Sâlis devrinde bile bir saray varmış ve padişahın hemşiresi ikamet edermiş. Hatta biraz sonra başka sultanlarda orada oturmuşlar, yazları geçirmişler. Rivayet sahih ise Sultan Mahmud-ı Sânî’nin[168] kerimesi Adile Sultan da Kaptan-ı Derya Mehmed Ali Paşa ile bu sarayda evlenmiş. Saray-ı Hümayun’dan bu saraya gelmiş. Şöyle de bir hikâyesi vardır: Bir kuşlu saltanat kayığıyla gelin alayı gelirken Damad-ı Hazret-i Şehriyari Mehmed Ali Paşa’yı beray-ı istikbal[169] rıhtıma getirmişler. Yüzlerce saray kayığı kuşlu kayığı sarmış ve rıhtıma yanaştırmışlar. Usulün icabı sultanın hemen kayıktan çıkmaması olduğu için Adile Sultan da bu kaideye riayet etmiş, yerinden kımıldamamış. Bu da usuldenmiş: Bir saat tutarlarmış, dakikaları sayarlarmış.

Elpençe divan duran Mehmed Ali Paşa, değil dakikaların, yarım saatin geçtiğini hissetmişse de yapacak bir şey bulamamış. Muttasıl temenna ederek sultanın teşrifini temenni edermiş. Bu da kâr etmemiş. Nihayet yanı başında tutulan saati bir vurmuş yere düşürmüş ve yüksek sesle: “Sultan efendimizin teşrifleri vakti geldi. Eşref saattir. Kaçırmayalım” nidasında bulunmuş, sultan da kayıktan çıkmış, koltuğa girmiş, ilahilerle sarayına doğru yürümüş.

Düğün başlamış, eğlenceler, ziyafetler günlerce sürmüş, şehir de donanmış. Adile Sultan’ın zevcine fart-ı muhabbeti[170] rıhtımdaki saat hadisesiyle başlamıştır ve Mehmed Ali Paşa ölünceye kadar sultan, kocasına râm olmuştur. Sonra da onu vefatına kadar bir an olsun unutmamış durmuştur.

Hedm ü İnşa[171]

Ben çocuktum, Sultan II. Hamid’in kızları Gazi Osman Paşa’nın kızlarıyla evlendirildikleri zaman, nerede evlendiklerin biliyorum; amma nasıl evlendiklerini asla hatırlamıyorum. Çünkü elimden tutulup düğünlere götürülecek yaşta bile değildim. (Bana her zaman ağabey diyen ablamın kulakları çınlasın). Yalnız Defterdarburnu’ndaki ahşap sarayı halen derhatır ediyorum. Denize çok yakın, geniş, kafesli ve cumbalı, hatta bazı yerlerinde direkli bir sahilsaray idi. Büyük kızı Zekiye Sultan evlendikten bir hayli sene sonra bu harap; fakat emsali nadir kâşâneyi padişah yıktırarak yerine iki saray yapılmasını ve ilk kızına tahsisini yalısı oracıklarda bulunan

Bahriye Nâzırı Hasan Paşa'ya emretmişti. Canım sarayı yıktılar ve yan yana iki ahşap bina inşa ettiler. İsimlerine de "Çiftesaraylar" dediler. Yıkılan sarayla yapılan binaların arasında ummanlar arasındaki farklar kadar uzunluklar vardı. Giden âsâr-ı nefise-i atikadan[172] biriydi. Gelenler bildiğimiz büyük konaklar gibiydi.

O zaman benden büyük yaşlılar, hatta çok yaşlılar bu ameliyeden nâşi çok, hem pek çok mahzun olmuşlardır. Eskiyi beğenmez yıkarız; amma yeniyi yaparken zevksizliklere bakarız, diyenler de bulunmuştu. Hülasa Çiftesaraylar'ı kimse beğenmemişti. Hele gidenler, bilenler söylerler; haremde olsun, selamlıkta olsun methaller çok çirkindi. Çünkü bodrum katında içeriye girilirdi. Ancak dehrin[173] padişahının kızlarına açılmış saraylar oldukları için içerilerine çok girilirdi. Misafirsiz kaldıkları gün olmazdı.

Zekiye Sultan çok nazikti. Asla azameti yoktu. "Bendeniz" diye konuşurdu. Sonra da tatlı ve güler yüzlü konuşurdu. O kadar da mahcup idi ki, eteğini öpmekte ısrar edildikçe âdeta kızarırdı. Sade idi de şatafatsız giyinirdi. En kıymetli elmaslara malik olduğu halde takıp takıştırmazdı.

Babası gibi müzikten hoşlanırdı. Kocası kadar saza meftun olmamakla beraber bigane değildi. Birçok şarkı bilir; sever ve çalardı. Misafirlerine sazlarla ikram ettirirdi. Semih idi de ondan alırlardı, alırlardı. Para alırlardı; elmas alırlardı; aylık alırlardı. Hiç sesini çıkarmaz verirdi ve "Hamdolsun, kimin parasını kimden saklayacağız; helal olsun" derdi. Sarayında fukara sofraları vardı. Ortaköy fukarasından birçoğu yemek yerlerdi. Hatta evlerine yemek götürürlerdi.

Çiftesaraylar (Kaynak: wowTURKEY.com)

Çifte Köşkler

Çiftesaraylar'ın birer de köşkü vardı. Yokuşları sertti; fakat mevkileri birbirinden güzeldi. Hele bülbülleri dinleyenleri mest ederdi. Bir saz âleminde idi; Ben Zekiye Sultan'ın köşkünde Tanburi Cemil Bey'in kemençesinde şevke ve belki de vecde gelen bülbüllerin çırpındıklarını görmüştüm. Hiç unutmam, mükemmel demeyeceğim, mübarek bir taksimden sonra Cemil Bey şu şarkıyı çalmıştı; sesi güzel beylerimizden biri de okumuştu:

Kurdu meclis âşıkan meyhanede

Neşeler var dide-i mestânede

Aksi hüsnün rû-nüma peymânede

Neşeler var dide-i mestânede

Bu köşklerden biri bugün Şifa Yurdu'dur. Diğeri nedir bilmiyorum. Yalnız kayıkhanelerin "Lido" adlı bir plaj olduğunu gördüm. Üst tarafı toz, toprak olmuş; yıkılmış; satılmışlar.

Bir de Arnavutköyü'nde Çiftesaraylar vardı ve Sultan II. Mahmud'un torunları otururlardı. Buralara dair bildiklerimi ayrıca yazacağım.

Akşam, 15 Mart 1948

XIX. yüzyıl sonu,

Boğaz’ın Bebek sırtlarından görünümü

Boğaziçi’nde Eski Yalılar

1- Çubuklu’da Keçecizade İzzet Molla’nın oğlu ve Sultan Aziz’in sadrazamı Fuad Paşa’nın şahane bir yalısı vardı. Bu sahilhane ben doğmadan evvel yanmıştı. Yalının bende bulunan bir fotoğrafı, Bebek’teki yalımızla beraber yanmıştır. Binaenaleyh bina hakkında fazla malumat veremeyeceğim. Ancak Fuad Paşa ile büyükbabam ve çoluk çocukları çok samimi dost oldukları cihetle mesmûatımdam[174] bazılarını burada işaret edeceğim. Yaz mevsimini ailesiyle beraber burada geçirirdi. Diğer nâzır paşalar da sadrazamın Boğaziçi’ndeki yalısına gelmesiyle beraber sayfiyelere giderlerdi. Ekserisi Boğaziçi’nde toplanırdı. Burası o tarihte “en vogue” yani itibardaydı.

Bir ağustos ayında Sadrazam ve Hariciye Nâzırı Fuad Paşa yalıda büyük bir “Bal champétre”, kır âlemi tertip eder. Sultan Aziz’in gelmesi ihtimaline binaen de bahçenin münasip bir mevkiinde güzel ve geniş bir kameriye inşa ettirir. Yalının denize nâzır olan salonlarından birine iki pencereyi bir büyük pencereye tahvil ettirmek[175] suretiyle bir balkon yaptırır. Muayyen olunan gecede donanma başlar. Bütün yalı ve dağları, ormanları ve bahçeleri fenerle donanır. Büyük ve küçük elçiler, İstanbul’da ikamet eden kerli ferli ecnebiler, sefaretlerin erkânı, konsoloslar ve madamları bütün nâzır paşalar (vekiller), rical-i devlet nama muharrer[176] davetiyeleriyle gelmeye başlarlar. Padişahın iradesiyle Mabeyn-i Hümayun Muzikası[177] Çubuklu’ya gelir; âlem başlar. Misafir dostlarıyla konuşmaya, dolaşmaya, gezmeye, büfelere uğrayıp çerezlenmeye koyulurlar. Fuad Paşa herkesin yanına sokulur, konuşur, misafirlerini ağırlar. Bir ufak hikâyesi de vardır.

Bu sırada seryaverin paşaya doğru koştuğunu görürler ve belki padişah geliyor diye dikkatli bulunurlar. Fakat sadrazamda telaş görülmez, yaver de geri döner. Meraklılar merak eder ve öğrenirler. Yaver, sadrazama: “Nafia Mektupçusu Said Bey geldi. Davetiyelerde işaret olunan kıyafetle gelmediği için teşrifatçılar içeriye koymamışlar; o da ısrar ediyor, ne emredersiniz?” demiş. “Avdetini rica ediniz” cevabını almışmış! Seneler geçer bu yalı arsasının satılacağı duyurulur. Bunu haber alır almaz bir adamını yollar, muameleyi ikmal ettirir, Sadrazam Said Paşa yalıyı satın alır. Mevkii Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa’nın kuleli şatosuna mülahıktır[178] ve burundaki akıntıya gelmezden hâlâ bomboş görünen kocaman ve çırılçıplak arsanın bulunduğu yerdir. Babam, “Said Paşa o

günkü kır âlemine kabul edilmemesinin hiddetini arsadan aldı, onu metruk bir halde çürüttü" derdi.

2- Bebek'te Mustafa Şekip Paşa Yalısı... Senelerce mahdumu Sadrazam (Başvekil) Arifî Paşa ile biraderi Memduh Bey'e mesken olmuştu. Bugün o zaman ilaveten ve kârgir olarak inşa edilen tek bir parçası ve dağlarıyla, ormanı kalmıştır. Sahildeki arsaları satılmış, betondan yalılar yapılmıştır. Bu sahilhane sahiplerinin hususiyeti şunlardı. Arifî Paşa'nın sıhhatine fevkalade ihtimamı, sofrada bamya âdetini sayacak kadar merakı, küçük oğullarına dirhemle yemek yedirmesi ve ağustos sıcaklarında odasından ancak sofaya açılan kapıyı açtırması, rüzgârlı havalarda arabaya binerken ve çıkarken yatak çarşafına bürünmesi gibi. Yoksa bulunduğu sefaretlerde, müteaddit Hariciye Nezareti'nde ve Başvekaleti'nde gayet cesurane hareket ettiğini herkesten duyardım.

Bunu da babamdan öğrenmiştim. Arifî Paşa gayet nazik ve terbiyeli bir adamdı. Gürültüden, sert konuşmalardan korkardı. Bir gün Meclis-i Vükela'da Serasker Ali Saip Paşa ile Maliye Nâzırı Agop Paşa kavga edercesine hızlı konuşmuşlar. Babam bir de ne görsün... Sadrazam iskemlesinde yok... Masanın altına kayıvermiş. Meclisten sonra babama: "Aman oğlum, bu paşalar ne kadar huşunetli adamlar, rahatsız oldum" demiş. Zavallı müteverrimen[179] Nuruosmaniye'deki konağında vefat etti ve vefatından bir müddet evvel kendisine ısrarla bir ikinci defa sadaret teklif olunduğu halde "Mümkünse zat-ı şahane bana afiyet ihsan buyursunlar" dedi katiyen kabul etmedi. Birkaç gün sonra da öldü. Su gibi Fransızca ve İngilizce bilir, kolaylıkla bilirdi.

3- Sadrazam Mehmed Emin Rauf Paşa'nın yalısı... Vefatından sonra Âli Paşa'ya ve Âli Paşa veresesinden de Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa'nın validesine (Valide Paşa) intikal etti. Bebek koyundaki bu yalı, diğerlerinden mevki itibarıyla daha havadardır, daha yazlıktır. Poyraza nazırdır. Dağ tarafı da ormanlarıyla mümtaz ve meşhurdur.

Âli Paşa bunu satın almıştı ve biraz tamir ederek sonuna kadar oturmuştu. İki kat; gayet büyük sofalı; büyük odalı; yüksek pencereli ve denizin ta kıyısında idi. haricî manzarası elbette ki bugünkünden daha güzel ve Boğaziçi'ne daha muvafık ve münasipti. O kadar ki, harem ve selamlık kapıları önündeki ahşap kayık iskeleleri bile -hâlâ gözümün önündedir- başlı başına birer güzellikti. Bu yalıyı daha sonraları Mısır Hıdivi Abbas Hilmi Paşa satın almıştı. Bugün Mısır sefarethanesidir. İbrahim Paşa ile Hafız Efendi'nin Bebek'teki konaklarının denizle münasebeti sahibi

oldukları birer kayıkhaneden ibaretti. Kayıkları, sandalları orada dururdu. [180]

Zamanında dilden dile destan olan bir iki menkıbesi de vardır bu yalının:

a) Mehmed Emin Rauf Paşa bu yalıda otururken bir yaz günü Bebek'ten evvel ikamet ettiğimiz Kandilli'deki yalımıza bir kayık gönderir. O tarihte ametçilik memuriyetinde bulunan büyükbabamı nezdine davet eder. Çanakkale mutasarrıfına telgrafla ve şifre ile vereceği emri gösterir: "İspanya elçimiz Fuad Efendi'nin İstanbul'a gelmek üzere Çanakkale'den geçerken kârının itmam edilmesi..." (Yani idam edilmesi). Ametçi beyin fesi başından fırlar, sebebini sorar. Aldığı cevap şudur: "Bu Fuad Efendi, dirayetli bir adamdır; fakat İspanya'da şapka giymiştir, binaenaleyh kâfir olmuştur. Bırakırsak ileride büyük makamlara gelecektir. Böyle bir adama bu yol açılmaz, öldürmeli." Bunun üzerine büyükbabamın Fuad Efendi lehine söylemediği kalmaz, yalvarır, yakarır, telgraf çektirtmez. Avdetinden sonra bu haberi alan Fuad Efendi, "Mümtaz Efendi şecaat etmeseydi ben çoktan yok olacakmışım" dermiş. Bu Fuad Efendi Keçecizade İzzet Molla'nın oğlu Sadrazam Fuad Paşa'dır.

b) Baba ile oğlunun farkını göstereceği için bunu da yazacağım: Mehtaplı bir geceydi; Âli Paşa Bebek'teki yalısının korusunda bazı misafirleriyle beraber âlem-i âb[181] tertibini arzu etmiş ve tabiatıyla kendisinden ayrılmayan Saib Bey de âlemde bulunmuş, neşelenmiş, neşelendirmiş. Üç dört kişilik misafir de varmış. Âli Paşa mutadı hilafına[182] olarak fazlaca kaçırmış, çakırkeyf bir halde şakalaşmaya başlamış. Emsali namesbuk[183] böyle bir halet Saib Bey'e frenleri boşaltarak fazla cüret verdiğinden, o da daha üstü açık nüktelere girişmiş.

Âli Paşa ile bir nevi müsabaka-i letaif tahaddüs etmiş[184] ve mağlup olan Âli Paşa "Vay seni gidi hınzır" diye Saib Bey'i kovalamış. Limonluğa kaçan bey, orada da yakalanacağını hissedince paçaları sıvamış, koşa koşa yalıya inmiş, doğruca paşanın büyük oğlu Ali Fuad Bey'in odasına girmiş, nefes nefese bir iskemleye oturmuş. Sormuşlar, anlatmış. Ali Fuad Bey şu mütalaada bulunmuş: "Evet, bizim peder ara sıra hiffet eder." Saib Bey, gene paçaları sıvamış, yukarı çıkmış. "Ne yaptın?" demişler. Anlatmış: "Âli Paşa'da hakkı var, ben onun oğlu olmalıydım" demiş.

c) Mısır hıdivinin validesi donanmalarıyla dile geldi. Yalı fevkalade donanır, aradaki orman elektrik lambalarıyla gözler kamaştıracak hale getirilir. Mısır'ın meşhur hanendeleri dinlenir, fişeklerin envai semalar

aydınlatırdı. Bu yalıda içerdeki saz takımının, muganniyelerin, köçeklerin temsilcileri yüzü geçmişti ve sık sık faaliyetlerini gösterirlerdi. Hele II. Sultan Hamid'in birinci kızı Zekiye Sultan babasının müsaadesiyle senede bir iki defa Valide Paşa'yı ziyaret ettiği zaman hazırlanan ve yapılan resmî kabul, cidden tazimkârane olurdu. Sokak kapısından, yalının kapısına kadar bahçeye halılar serilirdi. Elleri çiçek demetleriyle dolu halayıklar sıra sıra kapılardan, sofalardan salonlara kadar selam dururlardı. Sultanın arabası gözükür gözükmez, Valide Paşa kapının önüne kadar gelirdi. Sokak kapısı açılır, araba içeriye girer, binanın kapısı önünde dururdu. Kapıyı baş kalfa açar; sultanın eteğini öper; koltuğuna girer; salona çıkarırdı. Zekiye Sultan, Valide Paşa'yı hürmetle severdi.

Akşam, 20 Ekim 1946

Bebek’teki Yalılar[185]

I

Saib Bey'in Yalısı[186]

Bebek'te çarşıdan Hisar'a doğru yürürken sağ tarafta deniz üstündeki yalılar nihayet bulur bulmaz, yalıları geride, önü denizde bulunan rıhtıma çıkarsınız. Biraz yürüdükten sonra sol kolda ahşap ve direkli bir sahilhane vardır. Kapıları, iki tarafındaki bahçeleri bulunan duvarlardadır. Çarşı cihetindeki selamlık; öteki harem kapılarıdır. Sahibi Bebekli Saib Bey'dir. Bu yalıyı şu veçhile tanıdım: Selamlığında meşhur hocalarımızdan Sakızlı Ohannes Efendi (II. Abdülhamid zamanında paşa ve Hazine-i Hassa Nâzırı) ikamet ederdi. Hâlâ hatırlarım, selamlık kapısı üzerine tesadüf eden balkonda sık sık otururdu. Refikası hayattaydı; bir tanecikte kız evladı vardı. Harem dairesinde Saib Bey'in mahdumu Mikdat oturmaktaydı. Bu Mikdat Bey bilahare Dâhiliye Nâzırı Münir Paşa'nın mühürdarı Neyyir Bey'e damat olmuştu. Bugün hâlâ yerinde duran bu harap yalıda Mikdat Bey'in çocukları oturuyorlar sanıyorum. Üç dört sene mukaddem[187] seksen küsur yaşında iken vefat eden merhum Neyyir Bey'den öğrenmiştim. Mikdat II. Sultan Hamid'in yaverlerinden ve namuslu bir adamdı. Genç öldü zavallı...

Saib Bey, Sultan Mecid ve Aziz devirlerinde tanınmış, kendisini sevdirmiş, büyüklere mahrem, onlarla hemdem olmuş bir zattı. Kendisini tanımadım. Ben küçükken göçmüş olacak ki bir defa olsun yüzünü görmedim.

Diğer Yalılar: Faik Bey'in Yalısı, Mahmud Nedim Paşa Yalısı

Saib Bey'in direkli yalısından sonra zannederim Mabeyn kâtiplerinden Faik Bey'in yalısı geliyordu. Bu da hâlâ yerinde duruyor. Yalnız, ön tarafı kesilmiş, yani darlaştırılmış olarak. Kendimi bildim bileli bu binayı Faik Bey'in yalısı olarak bilirim. Fakat bir hususiyetini bilmem. Faik Bey merhum Mabeyn-i Hümayun kâtiplerinden olduğu için olacak, dikkatli bir hayat yaşardı. Hatta kendisiyle konuşmaklığım 1908 Meşrutiyeti'nden sonra olmuştu. Muhterem bir zattı. Komşusu da gene Mabeyn kâtiplerinden Cevat Bey'di. Yalıları da saraydaki iskemleleri gibi yan yana olduğu için bu ikisi görüşürlerdi. Cevad Bey sahilhanesini Fuad Bey hafidi Keçecizade Reşat Fuad Bey'den satın almıştı. Güzel bir yalıydı; iki tarafında bahçeleri vardı. İçerisi de çok ferahtı. Gayet de kullanışlıydı. Biz de Bebek'te bir yalı sahibi olduğumuz için, hiç unutmam, babamın validesi vefat ettiği gece

beni Reşat Bey’in yalısına yollamış günlerce misafir etmişlerdi. Çünkü bizim Fuad Paşalara çok hürmetimiz ve hususiyetimiz vardır.

Bu yalıdan sonra Mahmud Nedim Paşa’nın yalısı gözükürdü. Ben bu yalıyı damadı Ahmed Bey’in (paşa ve Dâhiliye Müsteşarı olmuştu) oturduğu zamandan itibaren tanırım; evvelki halini bilmem. Akrabası, akranı, hadem ve haşemi çok bir yalı imiş. Dağlara çıkan güzel bir bahçesi, ağaçları ve köşkleri vardı.

Ahmed Cevdet Paşa Yalısı

Ahmed Cevdet Paşa Yalısı, Mahmud Nedim Paşa Yalısı’ndan sonra gelirdi. Bu tarihî yalı Abdülhak Hamid Bey’in büyük pederinden Sadrazam Mütercim Rüştü Paşa’ya ve sonra Ahmed Cevdet Paşa’ya intikal etmişti. Cevdet Paşa’dan sonra Mabeyinci Faik Bey’e; Faik Bey’den II. Sultan Hamid’in kızı Ayşe Sultan’a geçti. Bugün bunun arasında bir sürü yalıcıklar var. Kocaman bir yalıydı. Geniş sofaları, altışar pencereli büyük odaları; uzun uzun koridorları; alt katında kubbeli hamamları, selamlığın methalinde[188] muazzam bir avlu ve akarsulu çeşmeler, uşak odaları, ayrıca bir yalı, Cevdet Paşazade Sedad Bey’in dairesi; hariçte mutfaklar, ahırlar ve serler, dağa yükselen bahçede bir köşk ve araba yolu bu yalıyı güzelleştirirdi, süslerdi. Deniz üzerinde ve dolapları duvarlara gömülü yağlıboyalı odayı hâlâ hatırlarım. Cevdet Paşa bu odada otururdu; bu odada mütalaa ederdi. Oda kitaplarla dolu ve dağınıktı. Zira Paşa merhum birçok kitap karıştırırdı. Görmedim; fakat duydum arada sırada bir iki kadeh atıştırırdı. Şu kıtayı bu gecelerin birinde söylemiştir, derler:

Bezm-i meyde kusura bakma sakın

Âlem-i âb başka âlemdir

Mey-i ikbali hazmeden emma

Mezhebimce sahih âdemdir.

Cevdet Paşa mazûl olduğu zamanlarda bile sabahtan akşama kadar meşgul olur; mutlaka her gün bahçeye çıkar, saatlerce dolaşır, yürür, gezinirdi. En büyük zevki oğlunun oğlu Muhiddin’di. Onu çok severdi, ölmüş zavallı.

Akşam, 21 Ağustos 1947

II

Bir İki Yalı Daha

Cevdet Paşa'nın yalısından sonra bir yalıcık daha vardı. Yüzü dardı, bahçesi de arkadaki iki setten ibaretti. Bu sahilhaneyi ilk defa olarak içinde "Mahşer Midillisi" lakabıyla meşhur Kamil Bey'in kerimesi Sare Hanım otururken tanıdığımı hatırlıyorum. Zira hemen bizim kapı komşumuzdu. Bu biçare kadın mühlik[189] bir hastalıkla öldü. Aziz dostu ve doktoru Zambako Paşa'nın bu hastasıyla nasıl çırpındığına koca İstanbul şahit ve aferinhandı.[190] Bu yalıda Sare Hanım'dan sonra Bitlis Valisi Ethem Paşa'nın hanımı Nafia Hanımefendi otururdu. Bu hanımın hemşiresi şişman Reşat Fuad Bey'in validesi Nimet Hanımefendi'dir. Ethem Paşa'nın bir biraderi vardı ve mutasarrıflıklarda bulunurdu. Her iki kardeşin gayet müstehzi olmak gibi bir şöhretleri vardı. Ethem Paşa çok yaşadı ve seneler sonra babam şehremini olarak Bursa'dan İstanbul'a geldiği zaman hâlâ hayatta ve bermutat bizleri aramakta idi. Bu yalı daha sonra Mabeyinci Faik Bey'e intikal etti; güzel tamir edildi. Dış duvarlar çakıl taşlarıyla örüldü ve Kuyumcubaşı Jak Harunaçi Bey'e satıldı. Faik Bey de Cevdet Paşa Yalısı'na geçti ve Ayşe Sultan için kendisinden satın alınıncaya kadar içerisinde kalabalık bir aile oturdu. Faik Bey'in kerimeleri Fahire ve Faize Hanımlar Türk musikisi sanatkârlarımızın mefahirlerindendir.

Bunlardan biri de Mümtaz Efendi'nin hemen yanındaki Dürrizadelerden Abid Molla'nın yalıları idi. 1921'de yanıncaya kadar ele geçmediler. Jak Bey'in yalısında Mütareke'nin acayiplikleriyle işgal edenlerin verdiği bir balodan çıkan yangın bu üç yalıdan ikisini kâmilen, birini kısmen yakmıştı. Mümtaz Efendi Yalısı'nın hususiyeti fevkalhad[191] genişliği idi. Çok büyük pencereli ve odaları uzun sofaları vardı. İçinde ve ikinci katta bir hamamı bulunuyordu. İhyaen[192] tamir edildiği zaman kadar ve ta Robert Koleji'nin binalarına kadar çıkan bir bahçesi vardı. Oradan da güya şoseye bir kapısı vardı. Abid Molla'nın bahçesi büyük değildi; fakat sahilhanesi çok sevimli idi. Daire çok muntazamdı. Belki diğerleri gibi kalabalık olmadığı için de çok tertipli idi. Dürrizadeler çok eski bir ailedir. Abid Efendi mevkiini muhafaza eder, herkesten hizmet görürdü.

Bundan sonra Hicaz valisi Hakkı Paşa'nın yalısı geliyordu. Hatırımda kaldığına nazaran boyasız pencereleri geniş, bahçeleri ufak bir sahilhane idi. Hususiyetinden pek haberdar değilim. Yalnız kerimelerinden birinin

rahmetli Celal Sahir [Erozan]'in validesi olduğunu zannediyorum. Hakkı Paşa'nın iyi valilerden olduğunu söylerlerdi. "Hakkı Paşa bu vilayet valisi kim..." mısraıyla yaptırdığı bir kıta ile Çekirge Millet Bahçesi'nde yaptırdığı bir köşkten dolayı padişaha dua ediyordu ve bu kıtayı güzel bir yazıyla köşkün duvarlarına yazdırmıştı.

Mustafa Şekip Paşa Yalısı

[Bu konak] biz henüz çocukken oğlu Arifî Paşa'nın ismiyle anılırdı. Çünkü Şekip Paşa ölmüştü ve sadr-ı esbak Arifî Paşa yazları burada, kışları Nuruosmaniye'deki konağında ikamet ederlerdi ve bu konakta öldü. Yukarıda bahsi geçen Arifî Paşa Yalısı'nın hususiyeti tıpkı Mümtaz Efendi Yalısı gibi harem daireleri haricinin direkli oluşu, odalarıyla sofalarının çok ferah bulunuşuydu. O zaman "Bu sofalarda at oynatılırdı" derledi. Bu yalı çok kalabalıktı. Paşanın kardeşi Memduh Bey, büyük oğlu Mehmed Bey, oğulları Mustafa Şekip, İsmail ve Şefik Beyler, hemşiresi Makbule Hanım'la zevci Kamil Bey ve bazılarının çoluk çocuğu hep birlikte ikamet ederlerdi ve dairenin bütün işlerine baş ağası ve kâhyası Yuvan Efendi bakardı. Çok emektardı ve namuslu bir adamdı. Makbule Hanımefendi çok muhterem bir hanımefendiydi. Okumuş yazmışlardandı. Fevkalade zekiydi. Daima harem dairesinin harem kapısı üzerine tesadüf eden cumbanın içinde oturur, geleni gideni; vapur iskelesi de o tarihte o civarda bulunduğu için vapurlara giren çıkanı seyreder, eğlenirdi. Ufacık cumbada oturmak keyfiyetini de kolaylıkla temin ederdi. Zira küçücük mini mini bir hanımefendiydi. Bize lütfen sıkça geldiği için büyükannem ona mahsus minnacık bir koltuk yaptırmıştı. Arifî Paşa fevkalade meraklı bir zat olarak içeceği sütlü kahveyi bile dirhemle tarttığı halde oğlu Mehmed Bey okka ile rakı içerdi ve genç öldü. Ne kadar da güzel saçlı, sakallı bir zattı zavallı. Fakat rakı zevalini mucip olmuştu. Arifî Paşa nahif, hastalıklı binaenaleyh sıhhatine dikkatli ve korkak bir zat olduğu halde işlerde fevkalade cesur ve biperva olmakla meşhurdu.

Kemerli ve Yılanlı Yalılar

Arifî Paşa'dan sonra Emniyet Sandığı Müdürü Ömer Bey'in yalısı gelirdi. Bu yalı kemerliydi; yani rıhtımın ta üzerinde, denizin ta yanında olduğu için arkasında geçen yolun ötesinde kalan odalara ve setli bahçeliğe bir köprüsü vardı. Sokak da bu köprünün altından geçerdi. Ömer Bey Bitlis Valisi olarak İstanbul'dan çıktıktan sonra, daha doğrusu Ömer Bey'in vefatından sonra bu yalı Haşim Paşa'ya geçmişti. Yeniden yapılmış, aşı

boyasıyla boyanmıştı. Son zamanlarda istimlâk edilinceye kadar veresede idi zannediyorum.

Haşim Paşa'nın merakı muttasıl yapı yaptırmak ve hepsini aşı boyasıyla boyatmaktı. Bu sahilhanenin letafeti denizin üstünde kurulmuş olmasındaydı. Kemer geçilir geçilmez bir de tekke vardı yılanlı yalıyla bu yalı arasında. Bu tekkeden kandil geceleri namazlar kılınırdı; dualar edilirdi; zikirler yapılırdı. Fakat ne tekkesiydi şimdi hatırlayamıyorum. Yalnız şeyh efendinin kızı Hasibe Hanım'ı unutamıyorum. Çünkü bize sık gelirdi ve vefalı bir ihlâs gösterirdi. Bunlardan bugün yalnız yılanlı yalı yerinde duruyor, diğerlerinin yerinde yeller esiyor.

Akşam, 11 Eylül 1947

Rumelihisarı’nda Eski Yalılar[193]

Rumelihisarı’nda Akıntıburnu’nda ahşap kâr-ı kadim[194] bir yalı vardı. Rıhtımı da yüksekçe idi. Sandalla önünden geçtikçe telaş ederdik. Akıntı fazla çapkınlık ederdi. Bereket versin o zamanki kürekçiler manavlıktan kayıkçılığa intikal etmeyip meslekten gelmiş yalı uşakları olukları içi korkumuza bir de emniyetsizlik inzimam etmiyordu.[195] Bu ahşap yalıda Şefik Bey ikamet ederdi. Kayınbiraderi üstadı Bestekâr Lemi Bey’le beraber otururdu. Oğlu Muhip Mekteb-i Sultanî’de Lemi Bey de Babıâli’de meşgul idiler. Şefik Bey Şehremaneti muhasebecisiydi. Yalının hali hâlâ gözümün önündedir. Kalabalıktı. Haremde, selâmlıkta dadıları, bacıları emektar uşakları vardı. Misafirleri de çoktu. Balık avına çıkarlardı. Saz âlemleri yaparlardı. Hülasa tatlı tatlı eğlenir, dururlardı. Şu kayıt ile ki her sabah erkencecik vazifeleri başında bulunmayı ihmal etmez, Şirket-i Hayriye’nin sabah vapurlarını doldururlardı. Doldururlardı, dedim; çünkü herkes aşağı yukarı böyle yapardı. Mal sahibi kimdi pek hatırımda kalmadı. Bu yalıyı Tophane Müşiri Zeki Paşa satın aldı ve yıktı. Bu yıkılışla Boğaziçi’ne yakışan yalılardan biri daha gözden nihan oldu.[196] Yerine tıpkı apartmanlar misali bir bina inşa edildi. Hâlâ durur. Zeki Paşa’dan Şehzade Ömer Efendi’ye intikal etmişti. O da sattı. Bu gün tütün deposu mudur nedir bilmem?

19. yüzyıl sonu,

Anadoluhisarı’ndan bir sokak görünümü

Kaynak: Doğan Kuban, Türk "Hayat"lı Ev.

Mustafa Süreyya Bey'in Yalısı

Bahriye Nâzırı Hasan Hüsnü Paşa, merhumun mahdumu Bahriye erkânıharplerinden, rahmetli Mustafa Süreyya Bey'in iskeleye doğru Zeki Paşa Yalısı'ndan evvel gelen güzel ve ahşap bir yalısı vardı. Bu yalı Mustafa Bey'in çocuklarının anne babalarının yalısıydı. Mustafa Bey almıştı ve fevkalâde bir surette ihya etmişti. Fevkalâde sağlam kerestelerle ve en mahir ustalarla inşa edilen binanın metanet ve resaneti[197] hususunda Mustafa Bey'in de hizmeti mütemadi nezareti sebketmişti.[198] Geniş odalar, yayık merdivenler, hamamlar, banyolar, mutfaklar; zira Mustafa Bey'in yemeğe merakı vardı ve en enfesini kendisi yapardı. Ayrıca uşak odaları, ahırlar bu yalıya kolaylık (konfor) veriyordu. Girmesi, çıkması, oturması, kalkması kolay bir konaktı. Hele halayıkları ve uşakları müeddep ve mürettepti.

Haremi vefat ettikten hayli sonra Mustafa Bey bu yalıda bir daha evlendi. Senelerce de oturdu. Beş sene mukaddem[199] bu canım yalıyı da sattılar ve emsaline lâyık bir günah olsun diye yıktılar. Zavallı Mustafa selâmlık kapısı önündeki rıhtım üzerinde balık avlardı. Davet ederdi, balık ziyafetleri verirdi. Hele elleriyle hazırladığı bir Çerkeztavuğu vardı, dünya mislini ne görmüştür, ne görecektir, diyeceğim.

Kayıkhaneli Yalılar

Rumelihisarı'nda bunlardan da vardı. Arkalarında cadde yani yol (!) geçen yalılar denize ziyade yakın idiler. Ve her birinin ayrı ayrı rıhtımı vardı. Bu rıhtımların arası açıktı. Ve bu açıklıktan binaların altındaki kayıkhanelere girilirdi. Binaenaleyh açıkların üstünde köprüler vardı, oralardan geçilirdi. Bu yalılardan bir tanesi hatırımda kalmış. Profesör Kadri Raşit Paşa'nın, büyük biraderinin yalısı... Kırmızı boyalı bir yalıydı. Hatta bu dahi hatırımdadır. Mukim Paşa'dan çok evvel bu sahilhanede bilahare Mekke Emiri olan Şerif Ali Haydar Paşa'nın kayınvalidesi Tevhide Hanımefendi oturmuştu. Babamla kız kardeş çocukları oldukları için sık sık gider, bu yalıda oynar, rıhtımda balık avlardım. Büyük pencereleri, yüksek köşe pencereleri, eflâke ser çekmiş tavanları, kocaman kocaman kapıları bunu da hatırlıyorum. Her kapıya asılmış kapı perdeleri binanın ve dâhilinin hususiyetinden idi. Rumelihisarı'nda bilahare valiliklerde bulunmuş olan, Şura-yı Devlet ricalinde Hacı Reşid Bey'in (paşa) de küçük ve güzel bir yalısı vardı. İskeleye çok yakındı ve Mukim Paşa Yalısı gibi caddenin önünde denizin üstünde kaimdi. Ailece sevdiğimiz ve hürmet ettiğimiz

Reşit Paşa vefatından sonra da oğulları Salih ve Feyzi Beyler burada yazları geçirirlerdi.

Reşit Paşa'nın deniz üstündeki odasında ve penceresinin önünde müptelâsı olduğu nargilesini içişi, içire içire ders verircesine konuşuşu hakikaten inşirah verici[200] bir güzellikte ve kıymette idi. Bu yalı da tarihe düştü. İstimlâk edildi; yıkıldı filân. Güzel ve Boğaziçi'ne yakışan ahşap ve mütevazı derli tolu bir yalı idi. Cenab-ı Hak Reşid Paşa'ya da yalıya da rahmet eylesin.

Akşam, 15 Eylül 1947

Yine Yalılara Dair

Bebek'teki yalılardan biri de Sadrazam Keçecizade Fuad Paşa'nın oğlu şişman Reşad Bey'in yalısıydı. Bugün betondan bir bina olmuştur ve Londra sefirimizindir. Ufak tefek iki bahçenin ortasında kâr-ı kadim ahşap bir yalıydı ve dağ tarafında bahçesi yoktu. Fakat bu bahçeciklerde güzel ağaçlar, manolyalar vardı; mis gibi kokarlardı. Reşad Bey'in bu yalıyı kimden satın aldığını şimdi hatırlayamıyorum; ama iyi biliyorum, yeniden yaptırmamıştı. Tamir ile ve boyatmakla iktifa etmişti. Ferah bir yerdi; çok aydınlıktı. Kocaman sofaları, büyük büyük odaları, o kadar da büyük pencereleri vardı. Babamla kardeşten daha kuvvetli dost oldukları için çok girip çıktığım; sofalarında, bahçelerinde koşup oynadığım bu yalıyı çok severdim. Güzel de döşemeleri vardı. Eski usul divanları; ipekli perdeleri; bembeyaz storları, hatta yerde saçakları hâlâ gözümün önündedir. Bundan bir evvelki yazıda bahsini geçirdiğim Bebekli Saib Bey'in yalısıyla Reşad Bey'in yalısı aralarında bir yalı daha vardı ki hâlâ yerinde duruyor, yalnız yol için biraz kırpmışlar. Bu, Mabeyn-i Hümayun kâtiplerinden Faik Bey'in hanesiydi. Fakat ötekiler kadar nedense ferah değildi ve girip çıkanı da diğerleri gibi çok olmadığı için başka neleri vardı bilmiyorum.

Daha Ne Vardı

Bebek'te güzel kayıkhaneler de vardı. Bazıları yalıların alt katlarında, bazıları da Bebek Koyu'nda yerleşmişlerdi ve şuna buna ait idiler. Oracıkta bazı ufacık yalılar vardı. Soğancızade Ali Bey'in yalıcıkları hep burada idiler ve meşhur bostanın ön tarafındaki kıyılarda bina edilmişlerdi. İki tane de –yine bu yerde- umumî deniz hamamları vardı ve hususiyetleri hakikaten tertemiz olmalarında idi. Bu hamamların büyüğünün kiracısı kocaman kazanlarda su kaynattırır; peştamalları o su ile kaynatır; yıkattırırlardı (Bir nevi etüv). Kayıkhaneleri binanın altında olan yalılar daha keyifli idi ve bu kayıkhanelerin methaline tesadüf eden tarik-i âmm yani sokak hemen yükselirdi ve bir kemer gibi; altından kayıklar veya sandallar geçerler, girer çıkarlardı. Bizim müteveffa yalının kayıkhanesi de böylelerinden idi. Çok da büyüktü. Hemen hemen kocaman harem taşlığının altına serilmişti ve oradan bir kenarına çıkılırdı. Ve bu taşlılarda birer musluk vardı ve dağdan gelen buz gibi sular çıkardı. Biz Beyrut'ta iken suyun mecrasını değiştirmek isteyen komşu emektar Sofiçamızın saye-i tehevvüründe[201] utanmış, bu işi yapamamıştı. İşin letafeti iki haremde, bir de selamlıktaki üç hamamın

suyunu bu su ile idare eder, hatta bol bol yetişirdi. Duş yapanlar fazla üşüdüklerini söylerlerse de “Hem dökündük, hem de içtik” der gülerlerdi.

Akşam, 3 Ağustos 1950

Mısırlı Zeynep Hanım’ın Yalısı

Bugün Mısır sefarethanesi olan Bebek’teki beton sahilhane evvelce ahşap bir yalı idi ve evvela Mehmed Emin Rauf Paşa’nın yalısıydı. Hayli uzundu; fakat çok yüksek değildi. Manzarası ve estetiği bozulur diye eski yalılar, pek havalanmazlardı. Yalnız dâhilen çok geniş ve ferah idiler. Eflâke ser çekmiş tavanlı sofalar, basamakları gayet kısa geniş merdivenler ve pencereler hususiyetlerindendi. Eski adamlar, “Bu sofalar, bu odalarda at koşar” derlerdi. Hakikaten de öyle idi. Mesela bizim Bebek’teki yalımızın bahçesindeki ahır dairesinden atlarımıza binip sahilden gezmeye çıkarılacağımız zaman bindiğimiz beş altı atla beraber yalının avlusuna iner; oradan geçerek deniz kenarı yoluna çıkardık ve hep birlikte bunu yaptığımız halde hiç sıkılmazdık, hem sıkışmazdık.

Rauf Paşa Yalısı da böyle idi ve sonra sadrazam Paşa’ya geçtiği halde hep öyle kaldı. Ufak tefek tamirden başka bir rahne görmedi. “Rahne görmedi” diyorum; zira bu yalıyı satın alıp yıktıktan sonra bugünkü hale sokan Abbas Hilmi Paşa’nın validesi pek hüsnü telakkiye uğramamıştı. Boğaziçi bozguna uğruyor, dedirtmişti.

Bir Yalı Daha

Rauf Paşa Yalısı’nın yanı başında eski usul bina edilmiş bir yalı daha vardı. O da öteki gibi geniş, ferah, sevimli bir sahilhane idi ve öteki gibi havalanmamıştı. Belki daha hantaldı; fakat güzeldi. Bu da Mısır Hıdivi Mehmed Ali Paşa kerimesi Zeynep Hanımefendi’nin yalısıydı. Merhumeden sonra biraderi Halim Paşa, senelerce içinde oturdu. Her ikisinin arkasında kocaman birer de koruluk ve köşkler de vardı. Tepeciklere arabalarla çıkmak için mükemmel birer de şoseleri vardı. Ayrıca bir sürü merkep, bahçe kapıları bekler, misafirleri ve arzu edenleri köşklere çıkarırdı. Bu merkeplere refakat eden at uşakları sırmalı cepkenler ve şalvarlar giyerlerdi. Fakat Mısır usulü yalın ayak koşarak hayvanları at başı takip ederlerdi. Hele Zeynep Hanım hayatta iken evi bir darüleytam gibiydi, derler. Hanegîlerle dolardı ve kolay da boşalmazdı.

Bundan dolayı birçok daire ilave olunurdu. Kalfa ve kalfanın köyünden gelen şusu busu halayık ve halayığın ninesi veya teyzesi yahut hemşiresi; bacıların akrabası, dadıların kardeşleri gibi bir sürü ilaveler koca yalıyı adeta ufaltırdı. Bu kalabalığı sokacak mahal bulamazlardı.

Misafir yatak takımlarını muhafaza eden odalarındaki dolaplar hesapsızdı. Ve bu misafirlere yetişmek için ayrıca bir servis ekibi vardı:

Yatakçı baş kalfaları ve maiyeti gibi... Bunları doyurmak da bir mesele idi. Hemen her büyük bir kalfanın odasına tahsis edilmiş tablalar, birkaç tane misafir sofrası, hanımefendinin yemek odasındaki muhteşem sofra ve her takımda altı yedi türlü yemek; sabah akşam kurulan sofralarda ev halkına ve misafirlere takdim olunurdu. Bu da vardı; bu yemekler kemal-i neşe ve inşirahla ekl olunurdu. Hele Zeynep Hanımefendi'nin bir âdeti vardı: Yemeğe otururken ve kalkarken eller açılır, Cenab-ı Hakk'a şükredilirdi.

Akşam, 5 Ekim 1950

Yalılar, İçindekiler, Evdekiler, Nasıl Düşünür, Nasıl Yaşarlardı?[202]

Bir Hayal Âleminden Hatıralar

1937 senesi yazı idi. Hatırasını ve şahsiyetini asla unutamadığım rahmetli üstadım Semih Mümtaz S. Beyefendi'nin Paris'ten döndüğünü haber almış, Ankara'dan birkaç gün için İstanbul'a gelişimden faydalanarak ziyaretine gitmiştim. Ne mükemmel, ne kusursuz İstanbul beyefendisi idi. Reşid Mümtaz Paşa'nın oğlu, Reisü'l-Küttab Ebubekir Mümtaz Efendi'nin torunu idi. Doğu ve Batı kültürüne enine boyuna sahipti. Giyinişi, konuşuşu, üslubu ile bir "İmparatorluk Osmanlısı" idi. Dikkat ederdim, "Osmanlı Devleti" demez; "Devlet-i Osmaniye" derdi. İstanbul Türkçesini böylesine mükemmel konuşan ve o adabı, teşrifat olarak değil de yaşayışının içinde yaşama hücceti halinde devam ettiren neslin son mümessillerindendi. Bana lütfen "Bey oğlum" der, teveccühünü esirgemezdi.

Reşid Mümtaz Konağı (Kaynak: wowTURKEY.com)

Nazik, hatırşinas, vefakârdı. Son senelerde malî vaziyetinin bozukluğu içinde o bolluk devrinin geleneklerini devam ettirmek için asla dışarıya vurulmayan, için için duyduğu sıkıntının izlerine dostlarının rastlayıp da kalpleri yaralanmasın diye, sık sık "Avrupa'ya" giderdi. Herkesin "Avrupa'ya" diye bildiği bu gurbet yolculuklarından çoğu Kahire'de yerleşmiş olan "Kalfa Hanım"lardan Gülizar Hanım'a misafirlik gidişi idi. Gülizar Hanım, Reşid Mümtaz Paşa konağından "çırak edilen", yani evlendirilen "Saraylı"lardan birisi idi. Mısır'a yerleşmiş olan bir Türk'le evlenmiş, kocasının ölümünden sonra Kahire'de kalmıştı. Semih Mümtaz Bey, kendisine dadılık da eden, "Kalfa Hanım"ın ısrarlı davetleriyle gider, kış aylarını çoklukla orada geçirirdi.

O yıl Mısır'dan dönüşünde, kendisini biraz zayıf ve huzursuz bulmuştum. Öğleden sonra Boğaziçi'ne gidip gidemeyeceğimi sordu. Ankara'ya dönecektim. Bu eşine az rastlanır insanı bir daha görememek korkusu ile elemlenmiştim.

"Rumelihisarı'ndaki Mustafa Süreyya Bey Yalısı'nı satmışlar. Alanlar yıkacaklarmış. O yalıda gençlik hatıralarım var. Son bir defa gidip görmek istedim."

Boğaziçi bütün çağdaşları gibi Semih Mümtaz için de mazi tahassürleri ile dolu, rüya âleminin bergüzar hatırası idi. O eski günlerden bahsederken, gözlerinin nemlendiğini hâlâ hatırlarım. Yolda bana, uzun uzun Boğaziçi yalılarından bahsetti. Önlerinden geçtikçe o gün için ya yakılmış, arsa haline gelmiş veya yerlerine eskinin zarafet ve asaletini asla temsil etmeyen beton yapılar ile bir garip hâl almış olanları bir bir gösteriyor, eskinin şeklini izahta hiç zorluk çekmeden canlandırıyordu.

"İşte şurada, Rumelihisarı'nda döndüğümüz yerde ahşap, kâr-ı kadim bir yalı vardı. Rıhtımı yüksekçe idi. Sandalla önünden geçtikçe telaş ederdik. Akıntı bizleri rıhtıma doğru iterdi. Fakat o günün kayıkçıları meslekten yetişmiş, yalı uşakları olduğu için, rıhtımın kenarına sürtünür, geçerdik. Bu ahşap yapıda Şehremaneti Muhasebe Müdürü Şefik Bey'le, kayınbiraderi üstat bestekâr Lemi [Atlı] Bey otururlardı. Kalabalık idiler. Haremde, selamlıkta; dadılar, bacılar, emektar uşaklar, bütün yaz mevsimince devam eden saz âlemlerine güçlükle kâfi gelirdi. Mehtapta

yalının etrafına sıralanan kayıklardan çıt çıkmaz, yeni yeni besteler güzel seslerle, âfâkı inletirdi.

Bu yalıyı daha sonra Tophane Müşiri Zeki Paşa aldı, yıktı. Boğaziçi'nin Tanzimat'tan kalan güzel yalılarından birisi de böylelikle tarihe karıştı. Yerine şu gördüğünüz apartman misali binayı yaptılar. Zeki Paşa'dan son Halife Abdülmecid Efendi'nin oğlu Ömer Faruk Efendi'ye intikal etti. O da sattı. İşte görüyorsunuz ki, şimdi tütün deposu olmuş."

Zeki Paşa'nın yalısını geçtik. Köşeyi döndüğümüz anda yeni yıkılmaya başlanmış olan Mustafa Süreyya Bey'in yalısı ile karşılaştık. Semih Mümtaz Beyefendi anlatmaya devam etti:

"Bakınız aradan ne kadar uzun zaman geçti ve Boğaz'ın hırçın sular bu yapıyı kaç mevsimdir dövdü, durdu. Şu an çıkan kerestelerin sağlamlığına bakınız. Bunlar, Lübnan'dan gelen sedir ağaçları idiler. Şu köşede, Mustafa Süreyya Bey'in selamlığı vardı. Rahmetli, yemeğe pek düşkündü. Kendisi yapardı. Bitişiğinde Profesör Kadri Raşit Paşa'nın Yalısı vardı ki, daha evvel Mekke Emiri Şerif Ali Haydar Paşa'nın kayınvalidesi Revhide Hanımefendi otururdu. Babamla kız kardeş çocukları oldukları için sık sık gider, rıhtımda balık avlardım. Yerle tavan yüksekliği en az beş metre idi. Üç, dört kişinin rahat geçebileceği kocaman kapılarının üzerine asılmış perdelerin haşmet ve zarafeti hâlâ gözümüm önündedir.

Şu ileriki köşede, Şura-yı Devlet Reisi Hacı Reşid Paşa'nın deniz üzerindeki geniş odasında, pek sevdiği nargilesini çekerek kalın sesiyle yalı önünden geçenlerle sohbet sesini duyar gibi oluyorum. Yazın karlı, buzlu nefis şerbetleri yalının alt katındaki şahnesine koydurtur, gelen gidene ikram ederdi."

Cevdet Paşa Yalısı

Bebek'e doğru yürüdüğümüzü hatırlarım. Merhum üstat o bir daha dönmez güzel günlerin hatırası içinde kendisini maziye bırakmış gibi idi. Dedi ki:

"İşte şurada, Bebekli Saib Bey'in direkler üzerinde yükselen sahilhanesi vardı. Sahilhane ortada idi. İki tarafı geniş bahçe ile çevriliydi. Çarşı cihetindeki kapı selamlığa, öteki harem dairesine açılan büyük kapıları ile kervansaraya benzerdi. Selamlığında meşhur Hazine-i Hassa Nâzırı Ohannes Efendi otururdu.

Mabeyinci Faik ve Cevad Beylerin yalılarından sonra Mahmud Nedim Paşa'nın yalısı gelirdi ki, Bebek sırtlarını kaplayan güzel bahçeleri ile cidden kâşâne idi. Tarihçi ve âlim Ahmed Cevdet Paşa'nın yalısı, Mahmud

Nedim Paşa'dan sonra gelirdi. Bu tarihi yalı Abdülhak Hamid Bey'in dedesinden Sadrazam Mütercim Rüşdü Paşa'ya, ondan da Ahmed Cevdet Paşa'ya intikal etmişti. Parasını, Midhat Paşa muhakemesinden sonra Sultan II. Abdülhamid beş bin altın olarak vermiş, Cevdet Paşa'ya hediye etmişti. Cevdet Paşa'dan sonra Mabeyinci Faik Bey'e, ondan da Sultan II. Abdülhamid'in kızı Ayşe Sultan'a geçti. İşte görüyorsunuz ki bunun yerinde şimdi sekiz on yalıcık, bir o kadar da apartman var. Geniş sofaları, altışar pencereli odaları, uzun koridorları, alt katında kubbeli hamamı ile selamlığın methalinde muazzam bir avlu ve akarsulu çeşmeleri, hizmetkâr bölümü ile arkadaki yüksek yamaçlara kadar genişleyen bahçesi, bahçe içinde ayrıca iki köşkü, araba yolu ile bu yalı bu âlemdi. Deniz üzerinde, geniş dolapları duvara gömülü bir orta salon vardı ki, mübalağasız asgarî otuz metre uzunluğundaydı. Bu yağlı boya dolaplarda Cevdet Paşa'nın binlerce cilt kitabı tasnifli olarak sıralanmıştı. Paşa bu odada oturur, eserlerini burada hazırlardı. Denize âşıktı. Gençliğinde Büyük Reşid Paşa kendisini salahiyetli ve mühim bir vazife ile Mısır'a göndermişti. Meşhur Keçecizade Fuad Paşa ile birlikte yaptığı bu seyahatte Boğaziçi hasretine dayanamamış, istikbali için kendine büyük faydalar temin edecek bu hizmetinden affedilmesini Reşid Paşa'dan şöyle rica etmişti:

Anub İstanbul'u feryâdım ile eylerim âhenk

Burada ûd ve kanun perdesin gûş ettiğim demler

Gelince yâde Cevdet, ağlarım sadr-ı keremkârın
Dürr-i lütfunda ekdârı ferâmuş ettiğim demler

Mevsimlerin İçinde

Semih Mümtaz, Sermed Muhtar Alus, Abdülhak Şinasi Hisar gibi Osmanlı neslinin son mümtaz mümessillerinin anlattığı dedeler ve nineler hayatının iç âlemini bilenler hiç kalmadı. Biz bu hayatı dinleyebilmiş olanlardan da eli kalem tutan bir avuç insan kaldık. Kendisinden dinlediklerimi not etmeme müsaade etmezdi.

"Bey oğlum, sohbet ediyoruz. Bunlar hafızanın içine yerleşmiş ve yaşamış olanların arkada kalmış hatıratı olamaz. Onlara haksızlık ve iftira olur. Dedelerimiz ve ninelerimiz, yani ecdadımızın hareketlerinde hiçbir şey tesadüflere bağlı değildi. Senelerin, mevsimlerin, ayların ve hatta günlerin mânâsı ve hususi kıymetleri vardı. Her şey ayrı bir nizam altında idi. Yapılanlar, idrak edilmiş devirlerin bıraktığı, müspeti menfiden, hayrı şerden, doğruyu eğriden, ayıran tecrübelerin mahsulü idiler. Hiç kimse, bu yerleşmiş nizamların ve âdetlerin haricine çıkmak ihtiyacını duymazdı. Çünkü bilirdi ki, kendisinden evvelkilerin, yapmış olduklarında bir "hikmet" vardır. Hayata bu doruluğuna inanılmış alışkanlıklar hâkimdi.

Mevsimler, başka başka dünyalar getirirdi. Fakiri, zengini, orta halis bu hayat nizamını dışında değildi. Herkes kendi haline göre idi. Tecessüs hem ayıp, hem günahtı. Servet tezahürleri ve gösterişlerini hoş görmemek, hatta bunlara rastladıkça mâni olmak, İslâmî bir ananeydi. Kendini bilen, zaten böyle hafiflikler yapmaz, yapamazdı. Bu telakki münhasıran hariçte değildi, evlerin içinde de aynı idi.

Kimsenin canının sıkılması diye bir mevzu hatırlamıyorum. Herkesin müspet bir işi, meşgalesi vardı. Ziyaretler de sıralı ölçülü idi. Konakların birer israf yuvası olduğu da doğru değildir. Bu büyük yapılarda birçok masraflar müşterek olduğu için, hayat daha iktisadî idi. Her evin büyük hanımı, geçim mesuliyetinin ağır yükünü omuzlarına alır, bunu zevk ve muvaffakiyetle yapardı.

Tarih Konuşuyor, Haziran 1965, sayı: 5.

DİPNOTLAR

[1] Mümtazefendi ailesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Yılmaz Öztuna, *Devletler ve Hanedanlar,* Ankara, 2005, c. 2, s. 787-788. Yalnız şunu da hatırlatmakta yarar görüyoruz: Müellif Yılmaz Öztuna, Yüzellilik'lerden Tarık Mümtaz Göztepe ve ikinci isimleri "Mümtaz" olan birkaç yakınının da Mümtazefendizadelere mensup olduğunu ifade etmektedir ki, bu doğru değildir.

[2] Ahmet Semih Mümtaz'ın özgeçmişiyle ilgili bilgiler kendi el yazısıyla Gazeteciler Cemiyeti'nde bulunan kayıt dosyasında bulunmaktadır. Bu bilgilerden yararlanmamızı sağlayan Sayın Cem Çapanoğlu'na teşekkürlerimi arz ediyorum. Ayrıca bk. Semih Mümtaz S. *Tarihimizde Hayal Olmuş Hakikatler,* İstanbul, 1948, s. 3.

[3]*Her Kalem* dergisinin ilk sayısı 29 Teşrinievvel 1941'de yayınlanmış, fakat muhtemelen maddi sorunlardan dolayı devamı gelmemiştir. Ahmet Semih Mümtaz, 1 Aralık 1950'de dergiyi tekrar çıkarmaya başlamış ve yedi sayı kadar neşretmiştir. On beş günde bir yayınlanan dergi, kültür ve sanat dergisi niteliğindedir.

[4]*Son Saat,* 28 Nisan 1956.

[5] Hizmetliler.

[6] İş bölümü.

[7] İkram etme ve ağırlamayla.

[8] Kötü şöhretleri.

[9] Geceli veya gündüzlü.

[10] Temizlik.

[11] Okuyucularım.

[12] Sayılı.

[13] Kısaca idi.

[14] Zorluğun.

[15] Neşeli.

[16] Gururlanırlardı.

[17] Adetlerine.

[18] Güzellikle yerine getirerek.

[19] Sıradan bir şekilde hayat geçirmek.

[20] Bölünmüştü.

[21] Alışılmış ve beklenen bir şeydi.

[22] Defeden.
[23] Melek yüzlü.
[24] Melek ruhlu.
[25] Karışık.
[26] Üste çıkma.
[27] Refah içinde yaşatılmış, yaşamış.
[28] Belirliydi.
[29] Şaşmazdı.
[30] Arkadaş.
[31] Geleneği.
[32] Halk arasında yaygın bir dua kitabı.
[33] Şöhretiyle tanınmıştı.
[34] Türlü.
[35] Padişahın hazinesinin.
[36] Devlet adamlarından, büyüklerden.
[37]Osmanlı hükümeti bakanlarından.
[38] Özel deyimiyle.
[39] Güzel anlatış.
[40] Karşılıklı konuşmalar.
[41] Başkanlık.
[42] İçişleri Bakanlığı müsteşarı.
[43] Maliye.
[44] Üstündü.
[45] İçişleri Bakanı.
[46] Geniş bir görünüş.
[47] Yangından etkilenenler.
[48] Bulunuyordu.
[49] En nefis, hoş.
[50] Yaradılıştan.
[51] Geniş.
[52] Şiir söylemeleri.
[53] Büyüklüğü ve manzarası.
[54] Uğursuzluk.
[55] Hürriyet, eşitlik, kardeşlik, adalet.

[56] “Fetheden, açan” anlamında Allah’ın isimlerinden biri
[57] “Bazı Hatıralar” genel başlığıyla yayınlamıştır.
[58] Yüz bulmama.
[59] Güzel karşılama.
[60] Kuvvet verici.
[61] Caiz değildir.
[62] Karşılıklı.
[63] Ayırmak için bir alıştırma olurdu.
[64] Faydalanırlardı.
[65] Akdeniz.
[66] Azledildi.
[67] Bakanlar kurulunda.
[68] Sırası gelmişken.
[69] Ayrılınca.
[70] Hanımından.
[71] Geri alınarak.
[72] Rahatsız etmek için.
[73] Uyumlu.
[74] Torunu.
[75] Asılarak idam edilen.
[76] Bölünerek.
[77] Hususiyle.
[78]Osmanlı bürokrasisinde bir rütbe.
[79] İkinci sınıfı.
[80] Birinci sınıf.
[81] Adı geçen kişinin. Burada Çeşmiafet Hanımefendi.
[82] Bütün ailece.
[83] Zeki ediplerden.
[84] Başbakanlık.
[85] Donanmış.
[86] Meslekî uzmanlık eğitimi almış subaylar grubu.
[87] Devredeni.
[88] Zamanlar, devirler.
[89] Belaya düşen.

[90] Zamanın belalarına uğrayanlara.

[91] Talihi talihsizliğe.

[92] Kayıtsız şartsız namuslulardan.

[93] Gelip geçen.

[94] Toplantılardan.

[95] “İnnâ li-llâh ve innâ ileyhi râciûn” *Kur’an:* Bakara Sûresi, 156. Türkçe anlamı: “Allah’tan geldik, nihayet yine ona döneceğiz.”

[96] Çekemeyenler.

[97] Sadrazamın işlerini gören kişi.

[98] Bütün ilave binalarıyla birlikte.

[99] Süslemelerle.

[100] Çok mütevazı.

[101] Yangından.

[102] Asilce müdahalesiyle yıkılmaktan.

[103] Tebrike değer

[104] Ulaşan.

[105] Zindankapısı’na bitişirdi.

[106] İki taraflı.

[107] Çepçevre.

[108] Dostlar, yakınlar ve hizmetliler.

[109] Mümkün olduğu kadar.

[110] “İstanbul Hatıraları” genel başlığıyla yayınlanmıştır.

[111] Hatırlamamak.

[112] Sabırlı fakirler.

[113] Fevkaladeliğe sahip.

[114] Gönlü ferah olurdu.

[115] Hazretlerini.

[116] Kutlu ve rağbetteydi.

[117] Hisse alan.

[118] İzin.

[119] Neşe.

[120] İstifraş.

[121] Saldırgan bir yüz.

[122] II. Ahmed.

[123] Yazılmış.
[124] Tahta çıkışından.
[125] Ölmüştür.
[126] “Sünbülzade cennetin gül bahçesini yurt edinsin.”
[127] Padişah III. Mustafa.
[128]Osmanlı devlet teşkilatında bir çeşit memurluk.
[129] Kaybolurlardı.
[130] Sabaha kadar.
[131] Şartlara ve kayıtlara.
[132] Tarihçilerin.
[133] Hasıl olanı harcarlardı.
[134] Ödül dağıtımı.
[135] Atalarımdan.
[136] Vakit geçirmeden başlar.
[137] Genişletmiş ve süslemiştir.
[138] Aralıksız.
[139] Etrafa yaymış.
[140]Sultan III. Selim.
[141] Ödemeler.
[142] Yeme içme.
[143] Düğün yemeği.
[144] Padişahın tahta oturuşu ve doğumu.
[145] İyilikseverliği.
[146] Büyük.
[147] Bulunuyordu.
[148] Devlet büyüklerinin.
[149] Padişahın izni.
[150] Padişahın izni.
[151] İstisnasız.
[152] Geri kalmazdı.
[153] Sağlığı korumaya.
[154] İyilikleriyle.
[155] Çok sayıda dalkavukları.
[156] Sağlamlaştırmak.

[157] Bu zevklerin en güzeli.

[158] Yan binaları.

[159] Mirasçıların üzerindedir.

[160] Ömürlerini geçirirlerdi.

[161] Dört tekerlekli üstü kapalı at arabası.

[162] Karun zenginliğine.

[163] İnşaatı kontrol eden kişidir.

[164] Kızlarağası.

[165] Manzarasının güzelliğiydi.

[166] Öldüler.

[167] Yiğit ruhlu bir kişi.

[168]II. Mahmud.

[169] Karşılama amacıyla

[170] Aşırı muhabbet.

[171] Yıkmak, harap etmek ve yeniden inşa etmek.

[172] Eski güzel sanat eserlerinden.

[173] Zamanın.

[174] Duyduklarımdan.

[175] Dönüştürmek.

[176] İsme yazılı.

[177] Saray bandosu.

[178] Bitişik.

[179] Verem olarak.

[180] Bu paragraf Ahmet Semih Mümtaz'ın 31 Temmuz 1950 tarihli *Akşam* gazetesinde yazdığı "Bazı Yalılara Dair" üst başlıklı yazısının "Bebekteki Yalı" ara başlığıyla yayınladığı bölümüdür. İçeriği dolayısıyla buraya eklenmesini uygun gördük. (H.)

[181] Denizde gezinti.

[182] Alışageldiğinin aksine.

[183] Benzeri görülmemiş.

[184] Latife müsabakası meydana gelmiş.

[185] "Boğaziçi Hatıraları" genel başlığıyla yayınlanmıştır.

[186] Bu ara başlık tarafımızdan konmuştur.

[187] Önce.

[188] Girişinde.
[189] Öldürücü.
[190] Aferin diyen.
[191] Haddinden fazla.
[192] Yeni baştan yapılarak.
[193] “Boğaziçi Hatıraları” genel başlığıyla yayınlanmıştı.
[194] Eski zaman işi.
[195] Eklenmiyordu.
[196] Kayboldu.
[197] Sağlamlığı.
[198] Sürekli gözetimi olmuştu.
[199] Önce.
[200] Gönül açıcı.
[201] Çıkışması sayesinde.
[202] Bu yazı Semih Mümtaz’la yapılmış bir söyleşi mahiyetindedir. *Tarih Konuşuyor* dergisinde imzasız yayınlanmıştır. Yazıda tekrarlar olmasına rağmen başka bazı bilgi ve hatıraları da içermektedir. Yazı sahibinin Cemal Kutay olması muhtemeldir. (H.)